

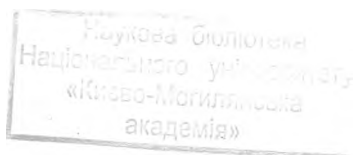

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Олена Кадочнікова

СИНТАКСИС СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Збірник вправ і завдань

Київ
2017

УДК 811.161.2'367(075.8)
ББК 81.2-2УКР
К136

У посібнику подано систему вправ і завдань з синтаксису сучасної української літературної мови. Дібраний матеріал допоможе поглибити знання студентів про синтаксичний лад української мови, виявити його самобутність, практично оволодіти синтаксичними нормами української літературної мови.

Для студентів вищих навчальних закладів, викладачів, учителів та учнів шкіл із поглибленим вивченням української мови.

Рецензенти:

*Висоцький А. В., доктор філологічних наук, професор,
директор Інституту української філології та літературної творчості
імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

*Арібжанова І. М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри
сучасної української мови Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Ухвалено до друку Вченою радою НаУКМА
(протокол № 2 від 26 січня 2017 року)

ЗМІСТ

Вступ	4
Словосполучення	6
Комунікативні типи речень	21
Прості неускладнені речення	26
Головні члени речення	26
Другорядні члени речення	43
Односкладні речення	57
Неповні та еліптичні речення	67
Прості ускладнені речення	70
Однорідні члени	72
Відокремлені члени	79
Вставні та вставлені конструкції	90
Звертання	97
Порядок слів і актуальне членування речення	101
Складні речення	103
Складносурядні речення	104
Складнопідрядні речення	112
Безсполучникові речення	126
Багатокомпонентні речення	128
Складні синтаксичні конструкції	137
Схеми аналізу синтаксичних одиниць	148

Усю різноманітність форм і способів вираження думки в мові, за допомогою яких окремі слова перетворюються на струнку, логічно впорядковану єдність, що призначена для кодування та передавання інформації, вивчає граматика, яку формують два розділи: морфологія та синтаксис. Якщо морфологія досліджує граматичну природу окремого слова, то синтаксис, за словами І. Огієнка, вивчає «життя живої мови».

У цьому збірнику запропоновано практичні завдання до курсу синтаксису сучасної української літературної мови, тож, закономірно, матеріалом для аналізу є фіксації з джерел кінця ХХ ст., а головне – початку ХХІ ст.: те живе слово, що, з одного боку, виразно відбиває сучасний стан розвитку мовної системи, а з другого – ті реалії сьогодення, що їх віддзеркалено в мові. Аксіоматичним є твердження І. Огієнка про те, що «вчитися мови й пізнати мову можна тільки на мові...», інакше кажучи, матеріал для вивчення має бути сучасним і репрезентувати актуальний лінгвокультурний простір.

Структуру збірника впорядковано відповідно до традиційних принципів викладання синтаксису сучасної української мови у вищій школі: загальні питання синтаксису, синтаксис словосполучення, простого та складного речень, синтаксис тексту. Систему завдань побудовано так, щоб максимально узгодити надбання традиційного синтаксису з новітніми підходами до вивчення мовних явищ, тому опрацювання того самого мовного факту відбувається з урахуванням різних підходів до його витлумачення. Іноді для розгляду запропоновано одиниці не-

типові, такі, що не мають у сучасній науці однозначного трактування, щоб активізувати пізнавальну діяльність та стимулювати дослідницький інтерес у користувачів цього посібника.

Кожен із розділів містить тренувальні вправи, а також творчі завдання, що актуалізують знання з інших розділів мовознавства – лексикології, фразеології, морфології, стилістики тощо. Більшість завдань мають дві частини, що дає змогу використовувати різний матеріал для роботи в мікрогрупах, аудиторних та домашніх завданнях, а також для перевірки вмінь і навичок синтаксичного аналізу конструкцій певного рівня.

Запропоновані завдання призначені не просто для вироблення вмінь і навичок синтаксичного аналізу, а для формування уявлення про національну специфіку синтаксичної системи сучасної української літературної мови.

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

- 1** Членуйте текст на менші синтаксичні одиниці. З'ясуйте на прикладах, у чому полягає відмінність між мінімальною синтаксичною одиницею, словосполученням та реченням.

Рідна мова

Мова кожного народу
неповторна і – своя;
в ній гримлять громи в негоду,
в тиші – трелі солов'я.
На своїй природній мові
і потоки гомонять;
зелен-клени у діброві
по-кленовому шумлять.
Солов'їну, барвінкову,
колосисту – на віки –
українську рідну мову
в дар мені дали батьки.
Берегти її, плакати
буду всюди й повсякчас,
бо ж єдина – так, як мати,
мова в кожного із нас!

(В. Лучук)

- 2** З тексту випишіть предикативні і непередикативні сполучення слів. Поясніть різницю між синтаксичним зв'язком у словосполученні та реченні. Зробіть висновки про чинники, що визначають здатність слів вступати у синтаксичні зв'язки (валентність, мовна норма, узус, співвіднесеність денотатів у позамовній дійсності, комунікативний задум мовця).

Тихої осінньої години, коли листя на деревах починає палахкотіти різнобарвним густим вогнем, є в садку і жовті спокійні фарби; і багрянні, що пробуджують тривогу; і блакитні, які ніколи не засинають і не дають заснути твоїй душі. Кожне дерево має свій настрій.

Груші – коричневі та мідянисті – наче аж байдужі до всього. Вишні схожі на молодих жінок, до котрих уперше навідався смуток, але вони веселі й не скоро іще відцураються радощів. Сливи трохи супляться, немов звідали в цьому житті більше, ніж усі дерева. А яблуні... А яблуні по-всякому: та журиться безтурботно, та немов тішиться, але й не забуває про скору зиму; а та стоїть гідно і поважно, ні з ким не перемовляється, ні про що, здається, й не думає (Є. Гуцало).

3 Визначте, які конструкції не становлять словосполучення. Відповідь обґрунтуйте.

Невтомна ластівка; виловлювати з-під очерету; відполірована вітром кора; сідав і продовжував розмову; дотепний, але неповороткий; полиця на стіні; шепотіння матері; робота удвох; під впливом прощання; дуже небезпечно; найбільш віддалений; гублячи росу; мовби вчора; буду тішитися; заснуло маля; поплив собі; не треба підстав; хотів би знати; найменш зацікавленою; як спалося би; Тарас Шевченко; художник-дизайнер; людина така розкрилена; братися рум'янцем; заступник директора; свердлити поглядом; сидіти на ший; робота як робота; всупереч здоровому глузду; посеред кімнати, щось неймовірне.

4 Виділіть у складі речень словосполучення. Залежно від компонентного складу згрупуйте їх за такими ознаками: а) поєднання слова і форми слова; б) поєднання форм слів; в) поєднання слів; г) поєднання слова і словосполучення. Схарактеризуйте засоби зв'язку в цих словосполученнях.

1. До її кімнати не можна було нікому заходити (Т. Прохасько). 2. Чи не всю осінь 2005 року я, з нетривалими перервами, провів у Берліні (Ю. Андрухович). 3. Наше ставлення до історії переважно споживацьке (В. Медвідь). 4. Спочатку я не побачив чогось особливого (К. Москалець). 5. Страшенно люблю подорожувати, дивитися на незнайомі краєвиди, селища, людей, худобу за вікном, на розлогі поля, ліси, посадки, озера, ріки, на лінії густі білі хмари вдалині, на сліпуче сонце й гарячий асфальт (А. Дністровий). 6. З горішнього поверху чутно грім музики (Леся Українка). 7. На сірім мурі чорний кіт Крізь білі вуса парко диха (М. Вінграновський). 8. Діти вміють швидко забувати Всі тривоги свої й провини (В. Коротич). 9. Світло

лампадки золотом одблискує на рівненько подзьобаному краечку копійки (*В. Винниченко*). 10. У сусіднє село доїхав менше як за чверть години (*С. Авраменко*). 11. Близько дванадцятої він подзвонив на третьому поверсі великого будинку по вулиці П'ятакова (*В. Підмогильний*). 12. Вереснєве сонце непомітно зайшло за потріскані негусто хмари... (*М. Стельмах*). 13. Сходить сонце в до-мажорі (*І. Жиленко*). 14. Озирнешся – нікого (*П. Гірник*). 15. Трубить сонце в переможні сурми на червоних осені вітрах (*Т. Мельничук*). 16. Робота удвох пішла веселіше (*Г. Шкляр*). 17. Горіли квіти на спідниці (*А. Кичинський*). 18. Тренер у тирі був мовчазним і непривітним (*П. Яценко*). 19. Бабусі на лавочках біля під'їздів вирішують долю держав і культури (*С. Богдан*).

5 Випишіть сполучення слів, поєднані на основі: а) підрядного зв'язку; б) сурядного зв'язку; в) предикативного зв'язку; г) напівпредикативного зв'язку.

1. А люди ждуть чогось і ждуть, чогось непевного (*Т. Шевченко*). 2. Хтось чужий, маленький стояв, боязко озираючись, а на нього з усіх боків суворо дивились святі (*А. Любченко*). 3. О прийми мою душу роздерту, Як уривки плакатів під сотнями й сотнями ніг (*О. Забужко*). 4. Спить містечко, як купа чорних скель... (*М. Коцюбинський*). 5. Остеронь сидів на колодах під вербами гурток дівчат і хлопців (*Олена Пчілка*). 6. ...Отець Йоанн був високого росту (*І. Вільде*). 7. У природі відчувалося наближення суботнього вечора (*У. Самчук*). 8. В крайнебі гасли просмути янтарні, А проти нас крізь млу і далечінь Здіймалось дві зорі на солеварні (*М. Зеров*). 9. А через кілька днів із глибини поперло, вивернувши тендітний паросток ніжинця, щось гігантське, бліде, геть недоречно... (*А. Тютюнник*). 10. На першому поверсі було десять кімнат, їдальня, вітальня, крита тепла веранда і коридор (*В. Даниленко*). 11. Я пам'ятаю наш переїзд до Урожа (*Г. Пагутяк*). 12. Бавиться моя доня із сонцем у жмурки і потягається в найсолодшому позіху (*І. Калинець*). 13. На пагорбі під деревом було прохолодно (*К. Бабкіна*). 14. Невгомонні трав'яні коники прорізували довколишню тишу співом не в такт (*М. Матіос*). 15. Комахи перебігали поверхнею води, наче рибалки взимку сірою кригою (*С. Жадан*).

- 6** Членуйте речення на словосполучення. Установіть, які словосполучення є синтаксично вільними, а які – синтаксично зв'язаними.

1. Вона бачить перед собою море слухачів. 2. Ми з вами не дали б собі ради з купою тих неуків. 3. Йому там, певно, ніхто й ложки води не подав. 4. Хтось з старших церковних братів підбіг до отця і притримав за руку. 5. Чи тоді співав хто з вас у хорі? 6. До найстаршого з панів офіцерів, ось куди їй треба. 7. Останнім часом став грішити дехто з священників. 8. Першими з гостей прийшли панство Підгірські. 9. Четвертій з черги дитині, Нелі, сповнився рочок. 10. Пані з Лідкою на пальцях вийшли з кімнати. 11. Я ж говорив уже тобі, що виступ відбудеться десь на початку лютого. 12. Сад, як пам'ятаєте, я сам садив (*З тв. І. Вільде*). 13. Розкручуючись, замерехтів назустріч м'який сувій дороги (*Гр. Тютюнник*). 14. Щось тяжке й одвічне на обрію мріє, Розпростовує чорні крила (*Є. Маланюк*). 15. З ефіру пролунав чийсь інший грізний голос (*О. Гончар*).

- 7** Визначте синтаксично вільні словосполучення та фразеологічні одиниці, поясніть випадки подвійного тлумачення, утворивши з такими конструкціями речення.

Падають акції, падає ціна, бальзам на рану, обробити рану, бачити наскрізь, погано бачити, бити в точку, бити в ніс, винайти велосипед, винайти пристрій, гнатися за копійкою, гнатися за злочинцем, годувати з ложечки, поїти з ложечки, дати дрозда, зловити синичку, дати слово, на дні душі, на дні річки, клепакий на язик, клепакий коса, довести до розуму, довести додому, заробити на горіхи, заробити грошей.

- 8** Уведіть подані дієслова до складу синтаксично вільних та синтаксично зв'язаних словосполучень.

Зразок: заступити сонце – заступити світ.

Заступити, заховати, зустрітися, іти, клеїти, ламати, летіти, міняти, моргнути, наступити, нести, об'їсти, опустити, падати, розтопити.

- 9** Простежте специфіку формально-семантичної організації синтаксично зв'язаних словосполучень. Усі словосполучення поділіть на три групи: 1) з кількісним значенням; 2) зі значенням вибірконості; 3) зі значенням сумісності.

Кілограм цукру, рій бджіл, склянка чаю, комплект листівок, дівчина з карими очима, корпорація держав, низка статей, колода карт, суддя міжнародної категорії, трійка коней, сорочка великого розміру, вервечка подій, кожен з нас, отара овець, ключ журавлів, набір інструментів, ложка дьогтю, один з натовпу, кошик грибів, дехто з них, система дошкільних закладів, сніп жита, блок організацій, мережа шкіл, борошно вищого ґатунку, гурт молодиків, чоловік з високим чолом, зграя птахів, горнятко кави.

- 10** Поділіть синтаксично зв'язані словосполучення на групи залежно від морфологічного вираження: 1) словосполучення з іменниковим компонентом фазового та партитивного значення; 2) тавтологічні словосполучення з іменниками послабленої номінативності; 3) метафоричні словосполучення іменного типу та 4) семантично неподільні словосполучення із займенниковим компонентом.

1. Тому з того, що я написав від початку своєї поетичної діяльності до сьогодні, надрукував тільки частину (*С. Ткачук*). 2. До кінця вечірні Марія не достояла. 3. При кінці служби Марія вийшла з церкви. 4. Гнат з Марією живуть спокійним селянським життям!.. (*З тв. У. Самчука*). 5. Усі троє збуджені і добряче пошарпані (*В. Рутківський*). 6. Учителі тепер ходять з бундючно-діловими мінами, і треба їх просити, щоб запитали перед кінцем чверті. 7. Виступ відбудеться десь на початку лютого (*З тв. І. Вільде*). 8. У кінці липня він був уже на півдні... 9. Під кінець заслання Шевченка Яків Герасимович листувався з ним та пересилав йому гроші. 10. Мені здається, що зараз станеться щось незвичне (*З тв. М. Коцюбинського*). 11. В церкві мене не було. Хтось чужий, маленький стояв, боязко озираючись, а на нього з усіх боків суворо дивилися святі (*А. Любченко*). 12. Але від часу смерті мого нареченого я ще майже перед ніким чужим не співала (*О. Кобилянська*). 13. З горішнього поверху чути грім музики (*Леся Українка*). 14. Розвиток народництва припав на середину XIX ст. (*С. Павличко*).

11 Виділіть сполучення слів, поєднані прислівним підрядним та сурядним зв'язками. Поясніть відмінності між підрядними та сурядними сполученнями слів.

1. Надворі ліс у жовтому халаті Комусь киває сумно здалека (*В. Симоненко*). 2. Розумні просто далі в часі бачать і в ньому усвідомлюють себе (*В. Іващенко*). 3. Такі безкінечно довгі осінні безсонні ночі з цунами невітшних дум (*Віра Вовк*). 4. Незрозуміле почуття зародилось в мені, суміш азарту і передчуття чогось незрозумілого (*І. Городиський*). 5. Одного дня дід сів у старий жовтий автобус сполученням Косів – Снятин і з великим мішком поїхав на центральний ринок (*С. Грицюк*). 6. Розквітлі липи пінилися золотистим цвітом і забивали дух (*О. Денисенко*). 7. За подертим піаніно на крихітному стільці з однією ніжкою сидів чолов'яга (*Ю. Дригайло*). 8. Я не пам'ятаю ні матері, ні батька (*С. Караванський*). 9. Напружено, спохмурено і сумно в руках тримав перипетії гри (*А. Костенко*). 10. Лялька була в білій сукні з безліччю рюшків та мереживних гаптувань (*О. Жовна*). 11. Раніше мене сильно втомлювали і дратували вузькі й багатолюдні вулички міста (*В. Габор*). 12. І місяць – жовтий і танучий – тоненький шматочок цитрини (*Н. Бічуя*). 13. Акація приймає естафету від зблідлого, зів'ялого бузку (*А. Дмитерко*). 14. Пишу листи на акварелях осені і з вітром відпускаю у політ (*Н. Позняк*). 15. Світ лежав перед нами, прекрасний і завжди новий (*О. Башкирова*).

12 Усі виділені конструкції поділіть на дві групи: словосполучення і такі, що не становлять словосполучення. Схарактеризуйте структуру виділених словосполучень (прості, складні, комбіновані).

1. Ми їдемо на схід крізь білопіння гречок, Незнаним видиться нам плетиво доріг, Берези в мороці і сонний оберіг, Отари в куряві розблуканих овечок (*В. Стус*). 2. Трава пожухла, ще сира від сну, Повільно розправляє коси, Вітає тишею урочисто весну Й нічого ще у сонечка не просить (*В. Климентовська*). 3. У білім морі верховіть Зцілює пахучу піну вітер З веснянок-хвиль, а там он силе Квітень Пелюстки сміху по траві (*Борис Тен*). 4. Далі під стіною дрімав Павло Дулич з ячменем на оці (*М. Яцків*). 5. Він спішиться, іде скорим кроком вгору... (*О. Кобилянська*). 6. Ліс самому собі розповідав про осінь (*Є. Гуцало*). 7. Іду, забувши коміра підвести,

і туляться довірливо листки мені до ніг (І. Жиленко). 8. Тут ми живемо споконвіку, так довго, що вже й не розуміємо назви наших річок, у прадавнині названі нашими прадідами нашою прамовою (В. Голобородько). 9. Руйнує час творіння рук людських, й саму людину він руйнує теж (Т. Мельничук). 10. Кує зозулею уранці Старий годинник-казкомов, І сонце в усесвітнім танці Колеса жовті котить знов (Віра Вовк). 11. Жонглює театр квитками і долями (Л. Костенко). 12. Не всякому охота так далеко ногами бити (Б. Лепкий). 13. Зачепили ті слова мене за живе (Л. Кононович). 14. Чоловіка не було рівно десять днів (В. Гуртовенко). 15. Навпроти сидів чоловік в окулярах із круглими чорними скельцями (П. Яценко).

13 Перетворіть прості словосполучення на складні та комбіновані. Із трьома із них складіть речення.

Зразок: довгі роки – чекати довгі роки – довгі роки чекати на звістку.

Довгі роки, дівчина у костюмі, повернутися додому, старший від брата, сидіти в кав'ярні, добре від тепла, сховатися за парканом, мріяти про майбутнє, чай з Індії, квіти іменинниці, спів в унісон, у рваному одязі, свідомий відповідальності, відчути щось, пройти поряд.

14 Згрупуйте словосполучення за ознакою структурного та морфологічного вираження головного компонента. Утворіть початкову форму словосполучень. Простежте прогнозованість / непрогнозованість та факультативність / облігаторність залежного компонента.

Зразок: маршрутом від дому до роботи – п. ф. маршрут від дому до роботи, іменникове (субстантивне) словосполучення.

Маршрутом від дому до роботи, відрядили з Києва до Харкова, перед дівчиною з квітами в руках, зупинитися б у селі недалеко від Полтави, звіритися комусь чужому, когось із недавніх заїжджих, під розтрощеним камінням, раді вітати вас, був трохи романтиком, виїду з кімнати, під цими чотирма вікнами, запитав у перших десяти відвідувачів, нас утрюх побачила, такого якогось ранку, зустрічю в п'ятницю, чорнила з бузини, кроки за стіною, поза межами України, твір величезної цінності, у спідниці жовтого кольору, за директором гімназії.

- 15** Випишіть дієслівні словосполучення, установіть вид семантико-синтаксичних відношень між головним та залежним компонентами. Зверніть увагу на форму підрядного прислівного зв'язку та засоби його вираження.

1. Везти пасажирів, приніс на базар, позич брату, сходу купила, тихо-тихо шептатиму, нічого не скажу, про все розповіли, подаруємо з нагоди свята, щиро дякувати, трапився ненароком, бажання подарувати, відбулося з нами, трохи висушиш, йшов навпомацки, будеш їсти натщесерце, пожаліла малого, згадати минуле, не розказувати всього, зрадити прихильників, порадити братові, скошено косою, пахнути квітами, тішитися внуками, матиму здоров'я, взяти ножа, щедро вродило, дочекаймося свята, відійди від сестри, візьміться за ручки.

2. Навчуся танцювати, зав'язав у хусточку, вдарилося об стіл, зазирали в двері, зроблено для них, гнівалася на неї, подарували на весілля, сидить під деревом, наказ щезнути, вилазь через вікно, ходжу пішки, повернешся з армії, переїхали до міста, біліє з-під дерева, працювати на шахті, ходить понад берегом, житимеш через вулицю, виходити між люди, не перебігай дорогу, порада пробачити, поститися протягом двох тижнів, продала минулого місяця, чекали весь вечір, сумуєш за вечерею, скачу на одній нозі, прийдуть на допомогу, ходімо по гриби, прив'язав на ланцюга, поскручувало у мотки, воджу за руку.

- 16** Випишіть іменникові словосполучення, згрупуйте їх за видом семантико-синтаксичних відношень між головним та залежним компонентами.

1. Безпечними місцями, по затишній вуличці, вдячний другові, бабусина пісня, протягом п'ятого тижня, від шістнадцятої серії, батько маркіз, бідолахи пальми, на зошиті з літератури, товаришу з охорони, аукціон з продажу, по горнятку кави, бракує мішка цукру, повний книг, над банями дзвіниць, біля бастионів фортеці, готовністю до пожертви, навчання вночі, далеко від дому, купання взимку, до полювання вдень, парасоля під рукою, вибір наосліп, на побаченні наосліп, блуканнями навмання, до башт обоабіч, у вікні знизу.

2. Перемога в майбутньому, будівництво житла, відданий своїй справі, за прощення гріхів, під час сварки між синами, у суперництві між учасниками, гармонії між людьми, автору поеми, відвідувачами

спортзалу, з вітаннями королеві, виклик суспільству, до візиту президента, не гірше за спортсмена, у знизуванні плечима, ударом шаблі, до малювання аквареллю, змагання розумом, звичкою до розкошів, до прагнення перемогти.

17 Випишіть прикметникові словосполучення, визначте вид семантико-синтаксичних відношень між головним та залежним.

1. Потрібний людям, від вдячного дітям, рожевому від сонця, зимового ранку, дуже цікавого, надзвичайно вдалим, напрочуд вродливою, відомого всім, відчайдушним учинком, залежна від мене, здатним працювати, змушений залишити, готового допомогти, радий пірнути, народжений мрією, на написаному фарбами, після скороченого дня, схожого на мене, будь-хто інший, оспіваного в піснях, неімовірно вродливою, з холодним поглядом, давно струхлявілим, ретельно випрасуваного.

2. Вдячні за все, погодженого у міністерстві, спійманому завидна, на диво спокійного, засліплений сонцем, на червоному від сорому, модно вдягненого, надзвичайно ошатним, вищезгадані автори, у наскрізь прозорому, відряджений до столиці, згаданий мимохідь, за безмежним щастям, розумніший від мене, до схваленого на засіданні, проголосований законопроект, дужчий проти інших, свідомий відповідальності, схильний до втечі, радий познайомитися, за згаяний час, відвертіший за всіх, відомому на весь світ.

18 Випишіть прислівникові словосполучення, визначте вид семантико-синтаксичних відношень між головним та залежним компонентами.

1. Високо в небі, далеко від міста, радісно сповіщати, пізно ввечері, досить повільно, спотикнутися ненароком, знічев'я посміхнутися, досить доречно, як завжди неперевершено, далеко від дому, удвічі дорожче, кава по-турецьки, ненароком згадано, десь у глибині розуму, ліворуч від будинку, запізно дістатися, трохи жартівник, учора ввечері, спритніше за всіх, врешті-решт з'ясували.

2. Холодно від вітру, зовсім добре, краще за мене, чорно від бруду, лежати горілиць, рано на світанку, зовсім трохи, схилитися до землі, радо зустрічати, надто престижно, видно звідусіль, дуже страшно, вчасно відрядити, притьмом здійснитися, холодно знадвору, стояти неподалік.

19 Випишіть синтаксично вільні словосполучення, схарактеризуйте їх за морфологічним вираженням головного компонента та семантико-синтаксичними відношеннями.

1. Хтось із малюків, запросити когось із класу, щось цікаве, ко-мусь написати, отої в білому, радий кожному, чимось невідомим, щось почуто, кожного зі студентів, дорожчий за все, кимось у шубі, всіх врятувати, один з усіх, вказати на себе, цей високий, скажу ко-мусь, дещо давнє, нічия власність, ніхто в аудиторії, зазіхати на це, все скласти, мені страшно, котрогось із керівників, хтозна-якого року.

2. Рішуче «так», на її користь, прийменник біля, біля нас, журав-лине «кру», звичне «добридень», навколо них, дякую за все, з огляду на «ні», вживаємо або, наче функціонує, неуважне «авжеж», нехай привезе, лише обмежує значення, воно – відзайменникового похо-дження.

20 Випишіть словосполучення, компоненти яких поєднані на осно-ві форми підрядного синтаксичного зв'язку керування. Проана-лізуйте їх.

1. Далі йому вже несила було стримувати себе (*О. Гончар*). 2. Село лежало в зеленому вибалку, а по горбах чорніли поля (*Є. Гуца-ло*). 3. Скільки снігу треба розгорнути, щоб торкнутись Вашого чола! (*І. Жиленко*). 4. У безвість дику і суху, Де всім відомо все, Зелений коник по снігу Ще вершника несе (*П. Гірник*). 5. Ну де ти познаходив цих музик! (*В. Герасим'юк*). 6. Блажен той край, що на віки зберіг свя-тині, храми й можливість отчих веж (*Т. Мельничук*). 7. Видніє камінь сірих брам під іскрою трамваю (*Віра Вовк*). 8. Нове життя з руїн рост-име, І знов буятимуть жита, І сплине знов над нами Пратиша золота (*Ю. Клен*). 9. Мама пригощала його смаженими грибами і варенням з чорниць (*В. Гуртовенко*). 10. Вхопитись на бігу за передзвін вуздеч-ки і – злетіти! (*Г. Тарасюк*). 11. Такого досі зі мною не траплялося (*Б. Бойчук*). 12. Святий Миколай міг мені приносити різні подарунки, але дві речі були завше незмінні – книжка і різка (*Ю. Винничук*). 13. Я не шукаю пейзажів – вони самі знаходять мене (*Ю. Андрухо-вич*). 14. На Успенському храмі бомкнув дзвін і відлуння протяло ве-чірню тишу і лягло на плесо (*М. Дочинець*). 15. Співали сани на путі Сріблясту пісню про сніги (*М. Хвильовий*).

- 21** Утворіть із поданими дієсловами словосполучення так, щоб в одному з них між компонентами був зв'язок сильного керування, а в другому – слабого, якщо це можливо. З'ясуйте, коли можливі випадки варіативного керування. Утворені словосполучення поділіть на дві групи: з прийменниковим та безприйменниковим керуванням.

Зразок: вивезти речі – вивезти автомобілем / на автомобілі.

Вивезти, принести, заховати, розсердити, підвести, запросити, відчистити, розлити, відчитати, віддячити, спалахнути, зустріти, заробити, дістатися, доручити.

- 22** Випишіть словосполучення, утворені на основі форми підрядного прислівного зв'язку узгодження. Схарактеризуйте типи узгодження: формально-граматичне, асоціативно-граматичне, змістове, умовно-граматичне.

На другому поверсі, зачіска боб, Національний педагогічний університет, під палючим сонцем, зі своїми речами, про згадані імена, їхніми словами, будеш третім, Андріїв записник, найдорожчою згадкою, вулиця Боричів Тік, незграбна шульга, знана дослідник, хтось близький, голосне «так», люте «гав», комусь іншому, нова «Віндовз», здатися блідим, перший тайм, чийсь візаві, ніжне суфле, Третя авеню, він затятий, славетне тріо, популярна «Kia», рішуче «ні», вечірка нон-стоп, бізнес-центр, вишивка рішельє.

- 23** Знайдіть словосполучення, побудовані на основі підрядного прислівного зв'язку прилягання: власне-прилягання та відмінкове прилягання. Установіть вид семантико-синтаксичних відношень між компонентами. Зробіть висновок про співвіднесеність синтаксичного зв'язку прилягання з певним видом семантико-синтаксичних відношень.

Бути вдома, дівчина у жовтому, сказати зопалу, вчасно посіяти, костюм для випускного, надзвичайно успішний, пані в окулярах, зовсім сивий, вивчення напам'ять, співати вголос, бажання малювати, його думка, її голос, вагон люкс, показ прет-а-порте, їти поважно, примудритися спізнитися, зачіска каре, пізно влітку, кава до сніданку, працювати сидячи, шоколад по-львівськи, трохи романтик, знаний багато років, порив сказати, стиль хіпі, нестерпно боляче, усмак попоїсти.

- 24** Проаналізуйте семантико-синтаксичні відношення та граматичний зв'язок у словосполученнях. Зверніть увагу на засоби зв'язку компонентів.

Сумка-холодильник, автомобіль «Фіат», ліжко-диван, місяць травень, цукерки «Тет-а-тет», курсант Петренко, порт Чорноморськ, часопис-щорічник, магазин «Сузір'я», село Турія, ресторан «Східна ніч», цукор-рафінад, готель «Турист», лікар-кардіолог, кінотеатр «Флоренція», школа-інтернат, десерт «Тірамісу», хлопець-дослідник, штат Алабама, пансіонат «Сонячний берег», семінар-тренінг, експрес Дніпропетровськ–Київ, жінка-керівник, телеміст Відень–Одеса, у драмі «Чорна Пантера і Білий Ведмідь».

- 25** Схарактеризуйте синтаксичний зв'язок у словосполученнях за ознаками передбачуваності / непередбачуваності та факультативності / облігаторності залежного компонента.

Позбавити права, будинок біля озера, вийти з кімнати, точніше за мене, врятувати дитину, гілка яблуні, перейматися проблемами, котяча миска, результати конкурсу, шафа з кімнати, крокувати стежкою, надзвичайно престижно, впасти зі стільця, віддати до притулку, спокійний сон, родичі з Черкащини, мода по-європейськи, в'їхати у двір.

- 26** Перетворіть складні словосполучення на прості. Побудуйте графічні схеми складних словосполучень, позначте особливості зв'язку компонентів складних словосполучень.

Відвідати урочистий захід, віддати матеріали журналісту, подякувати на словах чи на ділі, передати матеріали справи з суду до прокуратури, цікавий альбом із репродукціями, сам відвідую експозиції, купити трохи цукерок і морозива, віддати на згадку про цю подію, поласувати смачним десертом, нарешті повернула борг, куплю мамі квіти, відчуєш серцем урочистість миті, прислухалася до думки авторитетного науковця.

- 27** Схарактеризуйте словосполучення за семантико-синтаксичними відношеннями.

1. Вродлива дівчина, корисна праця, активна участь, яскраве світло, пофарбована стіна, шостий будинок, спідниця в клітинку, будинок біля ріки, лист з Києва, втома від напруження, інструменти

батька, хвіст бубликом, вікна навпроти, макарони по-флотськи, бажання вчитися, необхідність відпочити, можливість поїхати.

2. Одягнути сукню, запросити друга, довіряти товаришу, співати для слухачів, писати олівцем, посваритися з братом, дякувати глядачам, малювати пензлем, прибудувати до будинку, постукати у двері, чекати на нього, побачити обох, принести обідати, наказати відступати, запросити танцювати, мрія про відпустку, служіння науці, повернення до життя, розповідь про сина, готовий до заняття, вільний від опіки, важкий для дітей, звичний для міста.

3. Приїзд батька, посаджений братом, звільнений миротворцями, гуркіт автомобіля, посмішка мами, обговорення керівництвом, посаджений учнями, вдячність народу, свист вітру, мурчання кота, мерехтіння лампи, крик сови, допомога сусіда, вітання перехожого.

4. Повернутися вранці, поглянути ласкаво, іти навпомацки, бігти швидко, говорити схвильовано, згадувати часто, приїхати ввечері, повернутися через рік, перебувати неподалік, жити в готелі, прийти на побачення, приїхати відпочивати, сказати помилково, вчинити наперекір, покохати на муку, зустрічатися на радість.

5. Низка ідей, хочу вступати, щось нове, до когось іншого, море людей, від Сяну до Дону, кожен з чотирьох, почав працювати, не повинен втратити, прагнули віднайти, хтось знайомий, змушена терпіти, до чогось незвіданого.

6. На річці Ворсклі, кіт-британець, збірка «Євангеліє від ластівки», баяніст-самоук, селище Петриківка, телеміст Київ – Одеса, ячміль-колосій, роман «Дванадцять обручів», трава деревій, торт «Крила янгола», салон-магазин.

7. Миска з пиріжками, дума про тебе, мандрівка в гори, припухлий від сну, думки про минуле, спогади про навчання, подорож на Місяць, дерево біля будинку, добігти до дерева, міст над колією.

28 Виокремте словосполучення з атрибутивною семантикою, проаналізуйте їхню структуру та частиномовне вираження головного й залежного компонентів.

1. Аж з тої темряви стали злегка виринати неясні образки (Б. Лепкий). 2. І мати слухають ночами бронхітне гавкання Бровка. 3. Та щоб ніч українська бриніла діамантовим трепетом зір (З тв. Є. Маланюка). 4. Сади, омиті музикою згадок, ковтали пил

міжселищних доріг (Л. Костенко). 5. Хвилі гойдали Івановим човном (Є. Ярошинська). 6. Відбере Роман свою частку з батькових коней (Б. Грінченко). 7. Біг коника, дрімання батька, нічна довколишня по-таємність мимоволі вводили в казку (І. Чендей). 8. Гуцул знав кожну примху ріки (В. Вознюк). 9. До декламації я не маю дару (Б. Лепкий). 10. Я стругав полиці під книги (В. Барка). 11. Їхав Леон Гаммершляг дорогою з Дрогобича до Борислава. 12. Пахучий дим з дорогих цигарок клубився понад головами (З тв. І. Франка). 13. Сусіди казали лікувати коклюш повітрям від ріки (М. Матиос). 14. У селі під Полтавою, у тісній комірчині з ранку до ночі сидів, обкладений паперами, вже немолодий чоловік і безперестанку писав (В. Шевчук).

II. 1. Ще спала міцно при селі дорога (П. Палій). 2. Годинник у кухні показував на чверть першу (В. Підмогильний). 3. Обличчя з важкуватою бульбиною носа закостеніло (В. Шевчук). 4. Дівчинка близько шести років сіла скраєчку на сходах (М. Радчук). 5. У човні сидів тринадцятилітній хлопець (Є. Ярошинська). 6. Нагадувалися тоді казки про русалок (Б. Лепкий). 7. Стара Настя така вже радісінька, що Бог привів їй дождати одним одну дочечку просватати за хорошого чоловіка (Г. Квітка-Основ'яненко). 8. На мить ним оволодіває солодке, нестримне бажання піти в ліс (В. Бабляк). 9. – Що-о? – почувся материн стогін спросоння (І. Чендей). 10. Поїхав я глухою дорогою понад Ворсклою (Гр. Тютюнник). 11. Дорогою він устиг взнати все потрібне йому (М. Стельмах). 12. Насурмлений крук збайдужіло куня (Б. Олійник). 13. Осінь. Тиша з цвіркунами і «білими хмарами по дорозі голубій», з формами, кольорами і чистотою а la Далі (К. Москалець). 14. Два роки тому він виклопотав дозвіл повернутися на батьківщину і приїхав сюди (О. Іваненко).

- 29 Від поданих слів утворіть словосполучення з різними формами підрядного прислівного зв'язку. Схарактеризуйте семантико-синтаксичні відношення у словосполученнях.

Зразок: мить – мить фіаско, у ту мить, мить-хвилина.

Відчуття, приїхати, спогад, розвіданий, йтися, звичайний, неперевершено, так, відірватися, навчання, приспів, заняття, майбутнє, осінь, вечір, відповідальний.

- 30** До поданих залежних компонентів додайте головний і утворіть словосполучення зі вказаними семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами.

Об'єктні: ... з лози, по столу, ... стрілою.

Атрибутивні: ... з лози, ... по-осінньому, ... стрілою.

Адвербіальні: ... з лози, ... по-осінньому, ... стрілою.

Апозитивні: ... студентів, ... спеціаліста, ... трави.

Суб'єктні: ... студентів, ... спеціаліста, ... трави.

- 31** Членуйте текст на словосполучення. Виконайте їх синтаксичний аналіз.

У певні дні вдосвіта моя бабуся вирушала на луги і збирала трави, поверталася, коли ще всі спали, і заходилася в'язати зілля в пучечки та вішати на стінах. Завдяки цьому мої дитячі літа наскрізь просякли дивовижною гамою пахощів, адже і спав я на подушці, яку бабуся набила висušеним зіллям. Тільки покладеш голову на таку подушку, і враз провалюєшся в глибоку саджалку сну, де вже тебе підхоплює лагідна течія і несе, вигойдуючи, всю ніч до самого ранку (Ю. Винничук).

КОМУНІКАТИВНІ ТИПИ РЕЧЕНЬ

1 Усі речення поділіть на стверджувальні та заперечні. Проаналізуйте лексико-граматичні засоби вираження заперечення.

1. Піду блукать по всесвіту широкім, незваним гостем побуваю скрізь... (В. Симоненко). 2. Немає щастя – можна жить і без. 3. А скільки в нас поезій випадкових ні з чого й ні для чого виника! (З тв. Л. Костенко). 4. Лікарська робота, як висловився колись у медінституті один професор, – не ремісництво, а мистецтво, творчість, поклик (Б. Антоненко-Давидович). 5. Любов – це глина, з якої вимішується життя (О. Уляненко). 6. Та які у вас гріхи можуть бути, тату! Ви жили по-божому та нікому не робили кривди (А. Чайковський). 7. І сумно буде ліс чорніти аж до наступної весни (М. Луків). 8. Не пам'ятає її у поганому настрої (В. Сланчук). 9. Баба Дмитриха – то була вогонь, не жінка (В. Стефаник). 10. Усе затягував від'їзд, ждучи, чи не появиться Тося (Є. Гуцало). 11. Він підіймався під гору, часто спиняючись, бо чавила його ядуха. 12. Вітри, набравшись до знемоги бабиного холоду і сонячного тепла, танцювали на верхів'ях дерев... (З тв. В. Шевчука).

II. 1. Вона спалахнула до кінчиків вух, хитнула головою, і, забувши попрощатися, вийшла за двері (Ю. Мушкетик). 2. Кілометри можна іти отак, роздягненою, впродовж коси, не ризикуючи нікого, крім птахів, зустріти (О. Гончар). 3. Не я придумав ювілеї (І. Жиленко). 4. Але не дуже радісно зустрів її південь (М. Хвильовий). 5. Тікати було нікуди (М. Коцюбинський). 6. Ніякий він не син! (В. Шкляр). 7. Більше вона ні слова не сказала матері (Гр. Тютюнник). 8. Мовчок. Ані звуку (В. Близнець). 9. Ви вийшли з дому без ключів! (Є. Кононенко). 10. Розгاردіаш, усе розкидане, ані колекції, ані Жанночки... (Люко Дашвар). 11. Але ж у нього немає човна (В. Нестайко). 12. Її герої такі рельєфні та самотні, що їх годі забути (А. Дімаров). 13. Чорта з два я їх ловитиму за спасибі!.. (М. Кропивницький).

- 2** Визначте типи речень за метою висловлювання. Схарактеризуйте засоби вираження комунікативної функції.

I. 1. Щастя хоч краплинку в душу мою змучену згуби – полюби і зрадь через хвилинку, та хоч на хвилину полюби! 2. Не жартуй наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи! 3. Не пригадуй, що було! Не треба дотикатись до заглухлих ран! 4. Часто я самотній, ніби Кру-зо, Виглядаю із-за обрію кораблів. 5. Може б, нам полинути у вирій – за літами молодості вслід (З тв. В. Симоненка). 6. Світ мене ловить, ловить... доганя! 7. З моєї шкіри не зробили ридикюля. 8. А що ж мені робити ще, невольому? 9. Напитись голосу твого, твого закоханого струму, тієї радості і суму, чаклунства дивного твого (З тв. Л. Костенко). 10. Невже за шість місяців (навіть якби й не смітник був тут!) можна збудувати ціле місто! (Остан Вишня). 11. Довіряй, але остерігайся! 12. Ви знехтували найголовнішим принципом усіх відкриттів: треба передовсім відкривати велике! 13. Може змінюватися настрій, але не характер (П. Загребельний).

II. 1. Константинополь! Але чому Київ має бути схожим на нього? Хай живе неоднаковість, слава відмінностям! 2. – Що ж то за держава, де талант беруть під підозру! – гірко всміхнувся князь (З тв. П. Загребельного). 3. Такі статки, такі статки! 4. І хімію вивчав? – Ну аякже! (З тв. І. Вільде). 5. А мені так хотілось бути байду-жим (Б. Олійник). 6. Вирішив не снідати: хіба можна до служби божої хоч рісочку до рота брати?! (Г. Косинка). 7. Вам можна хоч трошечки вірити? (М. Старицький). 8. Хто з вас може перелічити обов'язки своєї матері?! (О. Гончар). 9. І приголублю, а тобі ж що? – Аж нічогісінько! (М. Кропивницький). 10. Ех, коли б твої чоботи та до моїх штанів! (Ю. Мушкетик). 11. Постій – не йди! (Олександр Олесь). 12. Ну що за люди були в давнину! (Н. Бічуя). 13. Дерев послухай! Їхню сповідь у книгу ночі запиши! (Б.-І. Антонич).

- 3** Схарактеризуйте речення за метою висловлювання та емоційним забарвленням. За допомогою яких засобів формується їхнє значення?

I. 1. Затям: У цій країні живуть поети (В. Карп'юк). 2. Та якби та пані пустила! 3. Нехай би нашим ворогам тяжко! (З тв. Марка Вовчка). 4. Як прекрасно було б не знати душевного сум'яття. 5. Аби лиш далі від Стамбула (З тв. П. Загребельного). 6. [Лев:] Той клятий Водяник!

Бодай би всох! (*Леся Українка*). 7. Яка довга ця ніч! Хоч би швидше, швидше ранок! (*Б. Грінченко*). 8. Як гарно було б перекинутись раптом і пірнути в молодий сніг. 9. Що, якби вийти отак настрічу вітру, і підставить розхристані груди, і брести по коліна у мокрім снігу, в льодовій воді (*З тв. М. Коцюбинського*). 10. Коли б не спіткнуться, не впасти, дійти, увійти, досягти! (*М. Рильський*). 11. Нехай би інший хто поклопотався, чи ж мало добрих людей на селі? 12. Ви б, громадяни, краще розмовляли (*З тв. О. Довженка*). 13. Зараз же виведіть дітей в іншу кімнату! (*А. Дімаров*). 14. Може б ти відмовився, доки не пізно? (*Г. Тютюнник*). 15. Ох, як спалося би і солодко, й бездонно, якби сніг прийшов, та ще коли б осипались із солодким дзвоном сніжні квіти з повнолунних шиб (*І. Жиленко*).

II. 1. Не треба робити спідницю довшою, так добре. 2. Швидше, дядьку, запізнитесь. 3. Обережно, ви штовхнете мене за борт (*З тв. О. Коломійця*). 4. Не можна що-небудь взяти одною рукою, аби не віддати іншою (*Ю. Винничук*). 5. Налий мені молока горня (*В. Герасим'юк*). 6. Ці також кричали: – Не дозволимо! Ми маємо право! Хай говорить! (*У. Самчук*). 7. Розкажіть дерева, короновані коронами, про тропи звірині, про справи пташині і – про людей (ви ж для нас – родичі кровні) (*Т. Мельничук*). 8. Антонович, вогника! – гукає комбат від телефону. – Хорошого вогника (*О. Гончар*). 9. Як добре там гукати між горбами, Купати ноги в гущі мокрих трав! (*Віра Вовк*). 10. Галино! Галю! (*О. Донченко*). 11. Як тяжко стукать у чужі оселі, бездомним будши на своїй землі! (*Л. Костенко*). 12. На ось піджак, занеси в хату (*М. Зарудний*). 13. Ти бачив квіти із оранжерей? (*В. Гуртовенко*). 14. Ви мене мусите обов'язково провести додому (*М. Хвильовий*). 15. От дай тільки Боже заснути... (*О. Забужко*).

- 4** Установіть засоби вираження запитання в реченнях. Виокремте власне-питальні (загальнопитальні, частковопитальні) та не-власне-питальні (питально-спонукальні, питально-окличні) речення.

I. 1. На цілий день тепер, мабуть, гайне Петро Дем'янович. Бо чимось таки викликаний цей дзвінок спозарання?! 2. Іноді Гайдамаку просто відчай бере: чи вдасться пробити стіну чиновницького формалізму й крутіства? 3. Джерелець нема, а в душі ж то вони zostались?

4. Дружина вважає, що оригінальне його творіння рано чи пізно оцінять, – живуть же в пам'яті людській, скажімо, висячі сади Семіраміди? 5. Куди ти задивилась? 6. Кому не хочеться бути гарною? 7. Можливо, дороги тим нас заваблюють, що несуть у собі якісь загадки, щораз обіцяють якісь несподіванки?.. 8. Де, скажімо, та «Янтарна кімната» та рідкісні книги-інкунабули з пограбованих наших бібліотек?.. 9. Зміни в кліматі людських душ, взаємна їхня відчуженість, хіба ми цього не відчуваєм повсюдно? (З тв. О. Гончара). 10. А ви знаєте латинську мову? (В. Підмогильний). 11. А чи не високо ти, Андрію, літаєш? (М. Стельмах). 12. – Овва, а ви де так довго засиділися, панно Дарусю? (І. Вільде). 13. Ти мене з світу хочеш оце зігнати, чи що?

II. 1. – Чи не продали б ви мені розсади трошечки? (З тв. Марка Вовчка). 2. – Де мені до вашого Наливайка? (Д. Харов'юк). 3. – Чим тобі Дудник не чоловік? (Є. Гуцало). 4. – Щоб було заплачено, чуєш? (В. Барка). 5. – Навіщо було бунтувати? (М. Хвильовий). 6. Степанида: Там хазяїн питали, чи не заплатите ви хоч за той місяць гроші? (Олександр Олесь). 7. О що то – єдність душ? О що то – щирість? (В. Стус). 8. На якій роботі можна бути вночі?! (Є. Кононенко). 9. Ти, одначе, скажи мені по-батьківському одверто: хіба винні прапори, якими сьогодні благословляють, а завтра витирають ними закривавлені руки?! (Р. Федорів). 10. Чи то правда, що чайки – це душі жінок, чоловіки яких загинули на морі? (В. Кірінчук). 11. Яким вогнем спокутувати мушу хронічну українську доброту?! (Л. Костенко). 12. Ви вірите пресі? (О. Жовна).

5 Схарактеризуйте окличні речення за метою висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні, бажальні).

I. 1. – Що з вас за чемний чоловік, пане докторе! – сказала Ядзя, обертаючи листки книжки (Н. Кобринська). 2. Негайно мені забирайтеся геть! Негайно! (В. Винниченко). 3. Дмитре, агов, Дмитре! – тихо позвала Ільчиха. 4. Мамо, як ви можете таке говорити! 5. Пустіть мене, мамо, не тримайте! 6. А тому, хто наговорив вам, що прусаки – це тупоголовці, то наплюйте йому в лице! 7. Не личить, щоб друзі та гнівались одне на одного! 8. Бронку, пити хочу! (З тв. І. Вільде). 9. Молодий, наче світло, щомиті мінявся лицем! (О. Забужко). 10. А брови! Брови! Хоч у хомут закладай! І чорні, чорні! 11. Садіть

ліс! Бережіть ліс! Не нищьте дерева! Ліси – наше багатство! Ліси тепер наші! Народні тепер ліси! Власне добро бережіть! (З тв. *Остана Вишні*). 12. І знову ніч очей покличе – Тебе спіймать, схопить Тебе б! 13. Прости, прости за богохульні вірші, Прости тверді, зневажливі слова! (З тв. *Є. Маланюка*). 14. Знаю одного, що у війну при штабі кіно крутив, а нині він найбільший діяч, бо ж язик у нього, як пряник! (*С. Пушик*).

II. 1. Я би хотіла, щоб ви мені сказали, що я маю думати! (*О. Кобилянська*). 2. Його опанував страх важелів, ручок, приладів, усієї потвори – а що, як не підкориться! – страх, подібний до того, з яким водії-початківці сідають за кермо! (*Ю. Мушкетик*). 3. Хлопавкою б для мух убивати такі посмішки! (*Л. Костенко*). 4. Бо не кожен збудеться на такий вчинок: відмовитися від ланцюгів і стоячи зустріти найстрашнішу кару! (*П. Загребельний*). 5. Україна! Моя омріяна солодка невістка і мати моя найласкавіша! Владарю найвеличнійший, кате найжорстокіший і... скарбе найдорожчий! (*А. Любченко*). 6. Не скакати ж мені з цієї кручі в море! (*І. Нечуй-Левицький*). 7. Якби на ці перелоги та води вдосталь... Зацвіло б! (*О. Гончар*). 8. – Краще померти стоячи, Ніж на колінах жити! – Сказав учитель історії Дітям (*Б. Олійник*). 9. Тече широко Чумацький Шлях, Хтось б'є по струнах і каже: жий! (*Віра Вовк*). 10. Замкни у моїх долонях Ненависть свою і гнів! (*О. Теліга*). 11. Вам би більше відпочивати (*О. Кобилянська*). 12. А що краще: погана пам'ять чи забуття? (*О. Жовна*). 13. Я би хотіла, щоби хтось подав мені руку порятунку (*Дз. Матіяш*).

ПРОСТІ НЕУСКЛАДНЕНІ РЕЧЕННЯ

Головні члени речення

1 Підкресліть у реченнях предикативні центри. Зверніть увагу на способи вираження предикативності, розмежуйте одно- і двоскладні речення.

I. 1. Позбавлені рідної опори, люди стають самовартісними, але трохи неповноцінними (*Т. Прохасько*). 2. Молода жінка міряла легкий крислатий капелюшок перед великим овальним дзеркалом (*П. Загребельний*). 3. Туманом сивим тягне від озер (*І. Жиленко*). 4. Посеред осокорів ставок голубим оком приглядався до неба над собою (*Є. Гуцало*). 5. Світ картатий, небо волохате, Любий ліс, кудлатий від беріз (*П. Гірник*). 6. Когось повік не розшукати (*В. Герасим'юк*). 7. Кольори в своїй суті – нескорені (*Т. Мельничук*). 8. Всі двері замкнено. Опуцено фіранки (*М. Бажан*). 9. Стрясають квіття білоцвітні сливи, Бузок пахтіє з синього заріччя, І небо – повне лагідних отар... (*Віра Вовк*). 10. А далі тисячі, тисячі таких самих, як я (*І. Франко*). 11. І майже раптом Корнієві стає шкода собаки (*У. Самчук*). 12. А для неї це зовсім не диво... (*В. Симоненко*). 13. Гріх тобі, Інго, таке казати! (*Б. Грінченко*). 14. Йому стало жаль і дерева, хай воно сухе... (*В. Шевчук*).

II. 1. Вона встала і легко, майже з вискоком, пішла дорогою вниз, до причалу (*В. Гуртовенко*). 2. Ой вузенька доріженька та й у білий світ (*Г. Тарасюк*). 3. Глибоко врізався також у пам'ять Кам'янець-Подільський (*Б. Бойчук*). 4. Мені часто сниться наша вулиця... (*Ю. Винничук*). 5. Входить відповідальний за контроль квитків (*Р. Бабовал*). 6. У випадковому багатстві щастя немає (*М. Дочинець*). 7. У кошику були наїдки (*П. Яценко*). 8. З безсилля хочеться плакати чи кликати маму й тата (*К. Калитко*). 9. Правда, в ньому є трохи чогось загальнолюдського? (*В. Поліщук*). 10. Жінка вела з чоловіком невимушену

розмову і дещо манірно користувалася виделкою і ножем (*В. Даниленко*). 11. Тільки горобцям вільно було перелітати через огорожу (*Г. Пагутяк*). 12. І ти одна, і я один... (*І. Калинець*). 13. Думалося спочатку добратися в Каховку водою, найнявши вскладчину «дуба» десь на Дніпрі (*О. Гончар*).

- 2** З поданими словами утворіть двоскладні речення так, щоб в одному випадку вони виконували функцію присудка, а в іншому – головного члена односкладного речення.

Віяти, прощати, зважити, щастя, литися, пора, мова, морозити, заходитися, пробачити, знайти, пережити, діяти, вражати, вчити.

- 3** Підкресліть головні члени речення. Схарактеризуйте структурне і морфологічне вираження підмета.

I. 1. Усе в мені дрижить від материнського плачу (*М. Рильський*). 2. Споминів листя осіннє я під ногами топчу. 3. Любили до нестями я і ти (*З тв. В. Сосюри*). 4. Що може бути жахливіше у світі, як втрачений із переляку глузд?! (*Г. Тарасюк*). 5. Мені здається, що зараз станеться щось незвичне (*М. Коцюбинський*). 6. Колись це так називалось. 7. Останні шість будуть пізніше (*З тв. О. Гончара*). 8. Цей теж десь байдикує в Америці. 9. Вже багряніє мантия садів (*Є. Маланюк*). 10. Безсила злоба й ненависть засмикали її обличчя (*В. Підмогильний*). 11. Єсть дивні лілеї, що, вранці народившись, Надвечір уже умирають. 12. Замкнула ти серце ключами і кинула в море ключі. Сиджу я на березі мовчки, великого дива ждучи (*З тв. Олександра Олеса*). 13. Королів цвіт з-за тину виглядає (*Н. Кир'ян*). 14. Для чого це мені – з прокляттям прокидатись? (*Б. Олійник*).

II. 1. Зозуля, будучи наділена химерним материнським інстинктом, підкладає свої яйця в гнізда всяких малих співочих птахів. 2. Півень, відчуваючи тривогу, ходив під ворітьми і гортанно покрикував. 3. Кожне гудить по-своєму (*З тв. Є. Гуцала*). 4. Тільки вчора було ще влітку, А сьогодні вже восени! (*А. Костенко*). 5. Хтось чужий, маленький стояв, боязко озираючись, а на нього з усіх боків суворо дивилися святі (*А. Любченко*). 6. Знайти воду у пустелі – диво, дароване не кожному (*О. Вітер*). 7. І як то добре на узліссі згубити стежку лугову... (*В. Стус*). 8. Маленьке – не смішне, Адже мале і зерно, Що силу велетням і геніям несе (*В. Симоненко*). 9. Між скель будинків

розквіті ріки молочних яблунь кудись пливуть (А. Криштальський). 10. Від лірики до епосу – немов від юних літ до юного змужніння. 11. Бути людиною – дертись по вертикальній стіні. Сізіфова робота (З тв. В. Стуса). 12. Кожне оте його «люби!», кожне оте «цілуй!» з гарячих солов'їних грудей обгорталося пахощами бузку й конвалії (Остап Вишня). 13. «Вінегрет з перцем» був написаний для театру естради й мініатюр (О. Слоньовська). 14. «Все йде, все минає» – це присвята В. І. Григоровичу (М. Зеров).

4 Підкресліть предикативні центри. Схарактеризуйте підмети за структурою та морфологічним вираженням.

I. 1. Над юрбою панував один лише чоловік (Н. Бічуя). 2. Вони обоє мовчать і дивляться у вікно (О. Жовна). 3. Я сама народилась колись із вогню (Н. Позняк). 4. Зі мною твориться щось неймовірне (Л. Пономаренко). 5. Ген корів розсипана квасолька доганяє хмари у полях. 6. ...Благословенна кожна мить життя На цих всесвітніх косовицях смерті! 7. Ідея фікс – узяти цей трамплін! (З тв. Л. Костенко). 8. У природі з кожним днем все більше відчувалося наближення зими (О. Жовна). 9. Цей клаптик рекламного паперу лежав у кишені Машчиної куртки кілька місяців (Т. Мальярчук). 10. Кружляє карусель життя... (Н. Позняк). 11. Два білі банти – мов лілеї... 12. Щось первозданно-таємниче Живе в свідомості людській (З тв. М. Луківа). 13. Сріблясте мерехтіння кіноекрану на стіні темної зали колишнього панського маєтку осявало наше обшарпане повоєнне дитинство небуденним світлом (Г. Шкляр). 14. Ніна Семенівна з вигляду аж надто спокійна (Є. Гуцало). 15. Надвечір'я на снігу малює Щось подібне на ромашок сум (Т. Мельничук).

II. 1. Гортає учений джміль троянди фоліант. 2. Ніч різдвяна, як таємна скриня, повна – Боже мій! – яких чудес. 3. День останній, великого літа сушить-в'ялить свої сухоцвіти. 4. А на столі моїм смиренно заснуло зіллячко навік: чорнобиль, м'ята, підмаренник. 5. Бокалу кристалева талія витончується в пальцях, як стебло (З тв. І. Жиленко). 6. Хай сонце – прабог всіх релігій – золотопере й життесійне, благословить мій дім крилатий (Б.-І. Антонич). 7. І дім високий край села здаля вітається зі мною (В. Гуртовенко). 8. Покірне серце не обпалить гнів (чи ж не однаково, кому коритись?) (Г. Тарасюк). 9. Мені чашка з кавою випала з рук (Б. Бойчук). 10. Щось схоже на страх було

перед тим на обличчі. 11. Високе «ля-а-а!» зненацька обривало всі сторонки і випурхувало з його лудженої горлянки, змітаючи на шляху інші звуки й голоси, мов ураган (З тв. Ю. Винничука). 12. Від сьогодні мене не турбують ніякі ні за, ні проти (О. Романенко). 13. Прощати ближньому посягання на твою власність вважалося втратою честі, себто ганьбою (Г. Пагутяк). 14. Чекати погано, а доганяти ще гірше (Народна творчість).

- 5** Утворіть двоскладні речення, у яких наведені слова виступали б то в ролі підмета, то другорядного члена речення.

Майбутнє, приймальня, жовтий, черговий, але, цить, зробити, порадити, мрія, або, геть, гість, важко, рішуче, разом.

- 6** Підкресліть у реченнях предикативні центри. Випишіть складені підмети, проаналізуйте морфологічні способи їхнього вираження.

I. 1. Шість років Левкові минуло (М. Стельмах). 2. Ці три чародійні слівця звучали: «Суд має переконання» (І. Вільде). 3. П'ятеро немовлят лежало на ліжечку. 4. Кілька парубків скочило до танцю, потягли за собою дівчат (О. Копиленко). 5. Тонн із вісім піску лежало на майданчику. 6. Один з найкращих, найтихших карпатських краєвидів пишався якраз перед моїм вікном (О. Кобилянська). 7. Ось вигулькнула з-за гори ціла колонія вітряків. 8. Вершечки синіх хмар зайнялись червоним полум'ям (З тв. М. Коцюбинського). 9. Мої двоє синів, неначе двоє соколів, на старість прикриють мене орлиними крилами (І. Нечуй-Левицький). 10. Кожен другий з вас хоче запросити мене на каву (О. Романенко). 11. Кільканадцять пострілів відбилися у хвилях і полягли по берегах (Ю. Яновський). 12. Скільки громів упало з неба! (А. Малишко). 13. По парасолі крапельками Морзе Далекий Хтось привіт передає (Н. Позняк). 14. Знову мчать фіолети фраз Позолоченими хортами (П. Вольвач).

II. 1. Веселий гурт косарів щиро радів їхньому щастю. 2. Бочок п'ять тут же стояли про запас (З тв. В. Близнеця). 3. Іде, пливе юрба думок без ліку і без краю (В. Сосюра). 4. Ми з Оксанкою ходили оглядати замок (І. Андрусак). 5. А. Моравія з М. Бонтемпеллі були найактивнішими представниками цього руху (Р. Гром'як). 6. Один із гультьїв щось голосно гукнув до людей. 7. Майнули в повітрі десятки

крил – і голубина згряя знялася в блакить (З тв. О. Довженка). 8. «На крилах пісень» не єсть моє останнє слово, а коли я думаю йти далі, то вже ж вперед, а не назад, інакше не варто було й виходити (Леся Українка). 9. Чи, може, сам невипростаний я, не маю мужності і того духу в слові (М. Вінграновський). 10. Багато хто із побратимів по справі не зрозумів його... (Л. Задорожна). 11. Тополь дівочих золотисті стріли тримали сонце над блакитним днем (Б. Олійник). 12. Було нас троє (В. Стус). 13. А решта книг читається нічого собі (Остан Вишня). 14. З таким приятелювати – одне задоволення (Л. Дереш).

7 Підкресліть предикативні центри, схарактеризуйте форми предикативного зв'язку між підметом і присудком.

І. 1. Хтось у сусідньому будинку розмовляє зі старим фортепіано (Л. Пономаренко). 2. Сиділи ми біля маленького столика, круглого й беззахисного, на тонко вигнутих ніжках, обережно ставили на нього келихи (Н. Бічуя). 3. Рядки книжок височіли до стелі старовинної кімнати (Є. Кононенко). 4. Дорогоцінний чоловік і син спатимуть до десятої. 5. По схилу зі щасливим сміхом збігли закохані (З тв. Є. Кононенко). 6. Біла лебедина згряя пливла чистою прозорістю неба (Я. Гоян). 7. Снилися мені тато (Я. Гоян). 8. Альберт Романович мовчки дивиться на Капітоліну (Т. Мальярчук). 9. Осінь – пора старих фотографій (Т. Мальярчук). 10. Місто – твердиня незгасної слави, Древнє і юне, просте й величаве (Л. Дмитерко). 11. Є всьому міра і межа (Л. Дмитерко). 12. А десь на краєчку не зовсім круглої Землі сиділо дві істоти: минуле і майбутнє, розум і незнання, смуток і радість, гріх і невинність (Т. Ващук). 13. Смутний та невеселий сидів я однораз на східцях при Спілці письменників (В. Медвідь). 14. На долю діда Мирона випало чимало випробувань (Л. Заморська).

ІІ. 1. За Маньчиних часів тут чого тільки не росло (Ю. Винничук). 2. Багато відкриттів дитинства залишаються у пам'яті (Л. Наумова). 3. Ранок першого січня – зовсім особливий ранок (І. Нежигай). 4. Кричать півні на різні голоси, А цей, сусідський, видно, за соліста (В. Малишко). 5. А серед нас є і дон-кіхоти, і королі ліри, і гамлети (С. Караванський). 6. Яка важка у вічності хода! (Л. Костенко). 7. «Я» таке мале, а згуртувало всіх! (Я. Шекера). 8. Меденцій

ставав все замкнутішим і сумнішим (*В. Габор*). 9. Буде в нас і кохання і сльози... (*В. Симоненко*). 10. Проте більше часу на розмови не було (*В. Рутківський*). 11. Тим часом у вікні якраз з'явилися «Жигулі» з фургоном (*О. Жовна*). 12. Із плетива оманливих думок Лише безжалісне «ніколи» Невтольним боєм тупо коле... (*Борис Тен*). 13. Він повернувся додому дуже задоволений побаченим (*І. Цюпа*). 14. Клієнтів наїхало ого-го (*М. Шаповал*).

8 Визначте предикативні центри речень. Схарактеризуйте семантику предикатів (дії, процесу, стану, якості, кількості та локативні предикати), простежте співвіднесеність значення предиката і його структури.

I. 1. І ось ми вже на краю міста (*В. Вовк*). 2. Весь обшир мій – чотири на чотири (*В. Стус*). 3. Я ще не чув такої гри! (*І. Калинець*). 4. Над містом звисала сіра хмара (*П. Яценко*). 5. Справжні книги – чарівні. 6. Слава, здобута на війні, завжди сумнівна. 7. Помітно оголилися від лісів схили гір. 8. Стежка не прометена від листя. 9. У нікого в роду не було такого волосся (*3 тв. Г. Пагутяк*). 10. Історія як побудова пам'яті – це не просто систематизація фактів (*О. Пахльовська*). 11. Дерев розмиті силуети Мов оповиті в целофан (*М. Луків*). 12. Самотня дика груша на горбі (*Р. Лубківський*). 13. Ми з тобою із сузір'я Лева (*В. Климентовська*). 14. Левко мав п'ятдесят п'ять і після війни працював електромонтером в трамвайному депо (*П. Яценко*).

II. 1. В кожній травині сонце шумить! 2. Папери хай полежать на столі (*3 тв. А. Кичинського*). 3. Три явори посадила сестра при долині (*Т. Шевченко*). 4. Одного разу мадари там стояли постоем (*А. Олійник*). 5. Ніхто з довколишніх не запідозрив у ньому іноземця (*Т. Прохасько*). 6. Лаваш виявився свіжим і смачним (*Н. Бічуя*). 7. Новий рік був без снігу (*Є. Кононенко*). 8. Що дороги, що високе жито Із веселим сонцем пополам (*А. Малишко*). 9. Троянди відцвіли у нашому саду (*І. Цюпа*). 10. Без молитви людина не може бути щасливою (*А. Дімаров*). 11. День був похмурий і холодний (*Гр. Тютюнник*). 12. З усіх спокус моїх самотності – найсолодша (*А. Криштальський*). 13. Переливами Ліста Обізветься рояль (*М. Луків*). 14. Люди спілкуються за допомогою емоцій, не вміючи ними керувати (*Г. Пагутяк*).

9 Підкресліть предикативні центри, схарактеризуйте присудки за структурою.

I. 1. Неподалік серед лісових сутінків біліло лісове озеро і темнів непроглядний ліс (*О. Жовна*). 2. Я намагалася тримати все під контролем (*Н. Даценко*). 3. Заповідається спекотний липневий день (*З. Жук*). 4. Хитає вітер на бігу волошки мрійно-сині (*В. Сосюра*). 5. Та ще листя бамбука десь у верховітті – шурх-шелесь, шурх-шелесь (*Т. Адамус*). 6. Їдь за мною позаду, а я піду послухаю (*Ю. Яновський*). 7. Стара дзвіниця й досі ловить гави (*Л. Костенко*). 8. Хай сходить співом горло солов'я В гаю нічному... 9. Алея довга і порожня, старанно вгорнута у ніч. 10. Церква святої Ірини криком кричить (*З тв. В. Стуса*). 11. Можна, я піду пісень Данила послухаю? (*С. Талан*). 12. Міняючись, ми творимо себе (*В. Іващенко*). 13. Тут все по-давньому... (*П. Мідянка*). 14. Дорогими для мене стали схили Дніпра (*Д. Луценко*).

II. 1. За своєї словникової обмеженості мова спроможна відбивати світову необмеженість (*П. Мовчан*). 2. Липа на хатньому причілку – як парашут із зеленого шовку (*Є. Гуцало*). 3. Межи ними всіма найвеселіший був Іван (*І. Франко*). 4. В хурделиці літ, збіговиську справ Хто годеи повірити в щастя? (*М. Федунець*). 5. Приємним у всій цій процедурі було чекання (*І. Багрянний*). 6. Передсвітанкова тиша аж дзвеніла (*С. Авраменко*). 7. Ми ж дітьми не встигли побути (*В. Коротич*). 8. Я аж підводжуся з крісла, окрилений цією думкою. 9. Людина під час пориву стає інакшою, патетичною і піднесеною (*З тв. А. Дністрового*). 10. Черешня виросла невисокою (*К. Москалець*). 11. Та без часнику ж ковбаса! (*Остан Вишня*). 12. Моїми друзями стали книги (*С. Караванський*). 13. Міниться-грає проміння трави. 14. Тихо-тихо, лише кулі тьох та тьох (*З тв. А. Кичинського*).

10 Визначте предикативні основи, зверніть увагу на співвіднесеність структури та морфологічного вираження присудків.

I. 1. Він виявляв глибокий інтерес до цієї справи. 2. Ми, бідні, не маємо ні грошей, ні поля (*З тв. О. Кобилянської*). 3. Найблискуліша в Парижі вулиця – Ріволі – вступила в годину найбільшої метушні. 4. Часто цілими місяцями я не брався ні за холодну воду. 5. Позаду нас була канава з водою, болотом, дерезою (*З тв. Ю. Яновського*). 6. Тієї доби увечері сиділа я собі дома і писала листи (*Леся Українка*). 7. В ніч, коли у в'язниці спокійно і тихо, Ви збиралися вмерти –

у шість двадцять п'ять (*О. Теліга*). 8. Наше ставлення до письменників у пору дитинства своєрідне (*М. Слабошпицький*). 9. Студійці нерішуче почали малювати (*Б. Антоненко-Давидович*). 10. А між тим у Сашка з першого дня у війську були чималі неприємності (*Ю. Покальчук*). 11. Цей біль – як алкоголь агоній, як вимерзлий до хрусту жаль (*В. Стус*). 12. І навіть невикористаний балончик з газом нічим тут не міг допомогти (*Ю. Андрухович*). 13. Він знав, що його лист дійде до уряду, і хотів помститись нам перед смертю (*В. Винниченко*). 14. Ми, володарі степу й баских табунів, на місцях оцих заповітних для вцілілої сарни і двох кабанів спромоглися зробити заповідник (*Л. Костенко*).

II. 1. Примх і забаганок в житті цієї дитини було багато (*М. Слабошпицький*). 2. Селяни озброїлися вилами, граблями, кіллям, люшнями (*І. Вільде*). 3. Мої предки не вбогі були На пісні та свячені ножі (*О. Забужко*). 4. Але Андрій всупереч загальному оптимізму був у полоні меланхолії (*І. Багряний*). 5. Але я починаю набивати собі ціну... (*П. Загребельний*). 6. Одинадцятий день червня літа 6486-го, так, у цей день князь Володимир повинен сісти на столі своїх отців... (*С. Скляренко*). 7. Тут ми повинні вирішувати вдвох, повинні все зважити (*Є. Гуцало*). 8. Любисток млосно розкидає руки (*Яр Славутич*). 9. Семена викликали до князя в палац і наказали зачекати в челядницькій (*П. Панч*). 10. Ти сидиш навпроти, кучерява, І з-під вій на мене – блись та блись (*В. Симоненко*). 11. Ця мить – уже моя (*І. Жиленко*). 12. Самі по собі слова – звичайні знаки пам'яті (*П. Загребельний*). 13. Сміх і плач – два рідні брати, що в душі людей живуть (*Олександр Олесь*). 14. Семен Іванович – без рушниці, бо прийшов сюди не полювати (*Б. Антоненко-Давидович*).

- II** Підкресліть предикативні центри, схарактеризуйте зв'язковий компонент складеного (аналітичного) присудка (власне-зв'язка, невластне-зв'язка (напівзв'язка) чи контекстуальна зв'язка).

I. 1. Через якийсь рік начальство ставить мене механіком (*А. Олійник*). 2. Очі в нього темного й густого кольору (*С. Повалєва*). 3. Пан Роман був художником і довгий час вів богемний спосіб життя (*М. Гримич*). 4. Молодий капітан мав репутацію відважного офіцера (*О. Гончар*). 5. Крава вважався першим красенем школи (*Л. Денисенко*). 6. У тридцять років стала вдовою з двома малими синами на руках та

старенькою свекрухою (*В. Лопата*). 7. Іван лишивсь ні парубком, ні жонатим (*М. Коцюбинський*). 8. Тоді я перебувала в першому шлюбі (*Л. Денисенко*). 9. Всі мали його за чесного чоловіка та доброго робітника (*М. Коцюбинський*). 10. Підземка має здатність вбирати в себе тінь і голоси, постаті й життя (*С. Жадан*). 11. Купка вчених стала володарями Світу з допомогою машин... (*О. Бердник*). 12. Хабаренко розквітнув у посмішці (*Є. Дудар*). 13. Плач ставав все дужчий та дужчий (*В. Винниченко*).

II. 1. Харитина Филипченкова цей рік за члена сільської Ради правила (*Остан Вишня*). 2. Збірні числівники являють собою специфічну групу означено-кількісних числівників (*І. Вихованець*). 3. Сполучники становлять окремий тип слів-морфем... (*К. Городенська*). 4. – Мій дід теж Матвієм звався (*М. Стельмах*). 5. Вона виглядала безпорадною... (*С. Андрухович*). 6. Небо зробилося свіжим і чистим (*Г. Тютюнник*). 7. ...Єлька здавалась Лободі недосяжною, була зараз ще сліпучіша у своїй красі (*О. Гончар*). 8. Сильний вміє захищати, вміє любити. 9. Коли людині добре, вона ладна вділити часточку добра усім (*З тв. Г. Пагутяк*). 10. Закохані жінки стають красивішими (*Дз. Матіяш*). 11. Твердохліб завжди прагнув уникати непорозумінь (*П. Загребельний*). 12. Небо над собором було сьогодні наче блакитніше, ніж завжди (*О. Гончар*). 13. Раніше, згадую, мені усі солдати чомусь здавались схожими на тата (*Г. Тарасюк*).

12 Зверніть увагу на функціонування фразем, усталених словосполучень у складі предиката. Яку роль може виконувати фразеологічна одиниця (зв'язки, при зв'язкового компонента складеного присудка; простого присудка)?

I. 1. А я тридцять три літа й тридцять три зими підряд панові сала оцими руками за шкуру закладав. 2. Тим часом гемонський дід Підситок зчинив галас на все село (*З тв. Остапа Вишні*). 3. А він ходить по цьому світу вовком (*А. Кокотюха*). 4. А якраз на Зелені свята Явдошка і Корнило стали під вінець (*В. Лис*). 5. Пані Держислава впала в екзальтацію, властиву лише дуже відданим колекціонерам (*Л. Дереш*). 6. Заробітки в колгоспі – курям на сміх (*В. Пеунов*). 7. Ейнштейн і Лобачевський перші стали на шлях руйнування звичних уявлень (*О. Бердник*). 8. Батько новонародженого був просто на сьомому небі... (*О. Гончар*). 9. І я криком кричу, і із хати мчу (*Олександр Олесь*).

10. Вчора був я король королів. 11. Ми з матір'ю на «ти» (З тв. Л. Костенко). 12. Хмизонос посунув уже поза сторожею, а хлопці перебирали ногами ні живі ні мертві... (П. Загребельний). 13. Дивися-ж няню, боже борони на вулицю (В. Винниченко).

II. 1. І раніше князь був з новгородцями в одну душу... 2. Вовчий Хвіст – права рука князя Володимира... (З тв. С. Скляренка). 3. Такі люди при будь-якій владі на вагу золота (Кузьма Скрябін). 4. В 1240 році Київ був знесений з лиця землі Батиєм (П. Загребельний). 5. Ніч за вікном безжально текла, Крутила в'язи годинникам (Б. Олійник). 6. Підпара варив з челяді воду (М. Коцюбинський). 7. Він носив модні у 80-х штани-кльоші і скидався на героя якогось радянського фільму (О. Лугова). 8. Все мені в руки давалось на світі. Любові. Розлуки (І. Драч). 9. Він приходить на допомогу хворим (О. Жовна). 10. Кожне слово, наче гвіздок у стіну, заходить у душу (Панас Мирний). 11. Все взяла на себе Марина Трохимівна (Є. Кононенко). 12. Собаки села шукають, блудом ходять і виють на ліси, на гори (М. Черемшина). 13. Свитина вся була в латках (І. Котляревський). 14. Все волосся у пані Іванни стає дубом (О. Кобилянська).

13 З поданими словами утворіть речення так, щоб вони виконували функцію присудка то самостійно, то в складі фразеологічної одиниці.

Пустити, встругнути, випустити, їсти, взяти, стояти, з'їсти, міряти, набивати, показувати, мати, спіймати, шкребти, дійти, держати.

14 Підкресліть прості ускладнені присудки, схарактеризуйте засоби ускладнення простого присудка.

I. 1. Чорнолиця Боженчиха все поверталася до думки про три дуби (В. Шевчук). 2. Краєм світу, уночі, При Господній при свічі Хтось бреде собі самотньо Із янголом на плечі (І. Малкович). 3. Вона скинула з себе пояс та давай міряти город (І. Нечуй-Левицький). 4. Ах ні, вїхали-бо музики троїсті на возі до раю... (В. Слпчук). 5. – А я чекатиму. У клуні, – зашарілася-зашарілася Галя (Остан Вишня). 6. Сійся-родися, Колосом розвийся, Засівайся, ниво, людям на добро (В. Симоненко). 7. Дедалі все прискорює ходу і хутко зникає в брамі царського двору. 8. Береться за голову і тихим, немов далеким голосом квилить-промовляє (З тв. Лесі Українки). 9. На лісах

казкових сонячне проміння Перлом, діамантом сяє-догора (*І. Коваленко*). 10. Ми свій кінець пришвидшуєм, пришвидшуєм у колективних нетрях самоти (*А. Костенко*). 11. Хитка постать маліла й маліла в кінці стежки (*Н. Бічуя*). 12. Ти ж своє слово дзвони-промовляй, Душам братерським заснуть не давай. 13. Гарячий вітер хилить-нахиляє Траву хвилясту стиха до землі (*З тв. П. Куліша*).

ІІ. 1. Буря покрутила-покалічила яблуньку, і вона росте кривою. 2. А вчора наважився-таки вийти у місто надовше (*З тв. В. Габора*). 3. Ідуть і йдуть у Києві дощі (*М. Луків*). 4. Не почував себе гостем, котрий має право пити-їсти за столом і дивитись на молоду (*Г. Пагутяк*). 5. Тече й тече вечірній сніг. 6. То дарма, що вже зозулі не чувать, Будем жити-поживати, чаювать (*З тв. І. Жиленко*). 7. А Даринка тим часом розповідала-розповідала, й сумно ставало... (*Є. Гуцало*). 8. Скажи-скажи, зозуленько, скільки мені літ доростати до маминих дівоцьких чобіт? (*Г. Тарасюк*). 9. Сухі дошки ганку рип-рип, рип-рип, потім несміливий стукіт у двері (*Ю. Винничук*). 10. Чом ти зажурився та й похнюпив ніс? (*І. Калинець*). 11. А хтось у нашому загоні візьми та й пусти чутку, що я звідкись переписав той вірш (*М. Стельмах*). 12. Новії покої Нумо лиш квітчати, Гостей сподіватись (*Т. Шевченко*). 13. А софа трісь! (*І. Нечуй-Левицький*).

15 Підкресліть предикативні центри. Проаналізуйте морфологічне вираження та семантику іменної частини складеного присудка.

І. 1. Щоправда, той викладач літератури був дуже розумна й вельми симпатична людина (*Б. Антоненко-Давидович*). 2. Килимок і капелюшок – то був наш тореадорський реманент (*В. Нестайко*). 3. Це був Кобра власною персоною (*А. Дереш*). 4. Робота з клієнтами – на першому плані (*М. Гримич*). 5. Напевно, ми всі – блакитної крові (*С. Поваляєва*). 6. Але «Кобзар» був для нього все! (*Б. Антоненко-Давидович*). 7. Ваші діти вже в безпеці (*Я. Валетов*). 8. Черешня, як та мати, край дороги. 9. Він з досвітку вже на ногах. 10. Словом, хлопець – ніби дзвін (*З тв. Д. Павличка*). 11. Вони людей тут мають за рабів (*А. Костенко*). 12. Сьогодні молодість у моді. 13. Так до настрою було нам давне танго! (*З тв. І. Жиленко*).

ІІ. 1. Ми у всесвітньому герці (*І. Драч*). 2. Я не з лякливих (*Є. Дудар*). 3. Найкращий відпочинок для тата – з вудочкою десь на березі річки або в гумовому човнику посеред озера (*А. Денисенко*). 4. Найвпертішими «незнайками», як переконує практика, є наші науковці

(*Леся Українка*). 5. Вона була завбільшки з лилика, гаряча і прозора, з бровами, що нагадували вуса шовкопряда кульбабкового. 6. Смерть експедиторів була поза сумнівами (*З тв. Л. Дереша*). 7. Моя любов на все життя – коні (*В. Лопата*). 8. Хай життя – одне стернисте поле (*В. Стус*). 9. Думки мої світлі, дзвінки і дитячі, мов чиста вода на прозорому склі (*І. Жиленко*). 10. Рутка в зеленім, хата в покрівлі, в синім – ожина, ива-маржина стоїть в надвечірнім, ива-маржина (*І. Малкович*). 11. Техніка на службі у людини (*Т. Прохасько*). 12. Мабуть, краса – найвища з істин, тому так прагнуть до неї люди у всі часи (*П. Загребельний*). 13. Усе від сьогоднішнього ранку – під суворим контролем (*І. Роздобудько*).

16 Знайдіть речення зі складеними (аналітичними) присудками. Схарактеризуйте критерії розмежування речень з простими та складеними присудками.

I. 1. Здавалось, він упав у транс (*Л. Дереш*). 2. Яблуко впало м'яко в траву (*О. Довженко*). 3. Вже кілька років носить на душі Серафим Кармаліта оцей важкий тягар – таємне співробітництво в ГПУ (*Д. Гуменна*). 4. Катерина По садочку ходить, На рученьках носить сина (*Т. Шевченко*). 5. Тоді вона звелась і стала, блідая й понурая (*Марко Вовчок*). 6. Цілий тиждень не виходив Чіпка з двору. 7. Приходила [Марина] якось святками у село... (*З тв. Панаса Мирного*). 8. Сьогодні Романа прийшла у тому ж інститутському платті (*В. Лис*). 9. Бугай ходив по кругу, красиво вигнувши жирну, в важких зморшках шию (*Г. Тютюнник*). 10. З натури нечепурна, неохайна, Олександра зовсім опустила руки. 11. Малий Франко здивував усіх: він опинився першим учнем. 12. Лягали на дно човна і за хвилину опинялись в казковому царстві (*З тв. М. Коцюбинського*). 13. Директор вийшов з транс (*Л. Дереш*). 14. Тільки тепер Ліна відчула, що душа її стала на місце, і спатиме вона спокійно (*О. Гончар*).

II. 1. Михайло – хлопець сильної будови, здоровий. 2. Восени буде вам уже Сава при всі помагати, тату! 3. Він був також увійшов у кімнату. 4. Я би йому не повірила у всім. 5. Він досі щиро спомагав матір, а тепер навіть бере її до себе (*З тв. О. Кобилянської*). 6. Буває таке, що індивідуальність перекладача бере гору над індивідуальністю поета (*М. Рильський*). 7. Доки згуртуємось, то він тебе в баранячий ріг зігне (*А. Шиян*). 8. Під троном всяк спину зігне і не скоро випростає (*У. Самчук*). 9. Якщо мене ви й зігнете в дугу, то ця дуга,

напевне, буде вольтова (*Л. Костенко*). 10. У неї Макс у фаворитах ходить – мій двоюрідний брат (*В. Слпчук*). 11. Стародавній маляр знав зброярське ремесло і шаблю малював з натури (*Р. Федорів*). 12. А його диваком вважали... (*В. Малишко*). 13. Білим віршем зими книга року почнеться і таким же закінчиться (*А. Кичинський*). 14. Кожна спроба пронести в маси ідею, навіть найгуманнішу, закінчується невдачею (*Г. Пагутяк*).

17 У поданих реченнях підкресліть присудки. Зверніть увагу на морфологічне вираження та семантику подвійних присудків. Схарактеризуйте критерії розрізнення подвійних та складених іменних присудків.

1. Ти ж не лишишся зі мною охоронцем до кінця життя? (*А. Котюха*). 2. Колись я маленьким пустив по воді кораблика білого (*Р. Лубківський*). 3. До обіду вона з'явилася в наймоднішому одязі. 4. Юний детектив у розпачі й розчаруванні опустив очі. 5. Писали Ви цей твір не при повному здоров'ї (*З тв. Є. Дударя*). 6. Дівчина слухала з шорсткими та сухими очима, неначе з целулоїду виточеними (*Є. Гуцало*). 7. Може, тому його голос бринів кривдою? (*Б. Жолдак*). 8. Вона всі роки моєї служби стояла переді мною живим пам'ятником нашого прощання (*А. Олійник*). 9. Старий Мартович змалку служив наймитом по господарях (*В. Стефаник*). 10. Метався він у тьмі ночей і в хаосі руйновищ розбитий, хворий, без речей, без права і без мови (*І. Багрянний*). 11. Ось стоїть цей Радченко на кучих ногах (*Б. Антоненко-Давидович*). 12. Рахіра гляділа вперед себе задумана, з випуленими очима. 13. Ваш Михайло лежить в «сусіднім» лісі застрілений (*З тв. О. Кобилянської*). 14. Антон служив писарем колись (*Г. Тютюнник*).

II. 1. Ти виріс злочинцем. 2. – Тому ви мерщій нарекли її володаркою світу? (*З тв. П. Загребельного*). 3. Так од ранку цілу днину Він просидів в самотині (*Леся Українка*). 4. Мати ж прожила одиначкою своє зіткане з буднів життя (*О. Гончар*). 5. І померла в гризоті вона молодою (*Д. Павличко*). 6. Я лежу з заплющеними очима (*Г. Тютюнник*). 7. Живе вона в мене веселенька собі (*Марко Вовчок*). 8. Ішов я спраглий спрагою пустель (*Л. Костенко*). 9. Лягала молодь у труну жива... (*Леся Українка*). 10. Зоня сидить за столом випрямлена, зовні спокійна (*І. Вільде*). 11. Наймолодший Браницький помер нагло, не одруженим і бездітним (*Ф. Бурлака*). 12. І вже аж через три роки

з'явився він живий з полону (О. Довженко). 13. Роман вийшов зажурений (Б. Грінченко). 14. Колись же тут ходила мама молода (О. Білаш).

18 Утворіть двоскладні речення, використовуючи фразеологізми та стійкі дієслівні сполуки у ролі присудків.

а) пуститися берега; годувати буханцями; як на пеньок з'їхав; змотати вудки; переганяти через гречку.

б) на вагу золота; осине гніздо; як громом вражений; як дзвін; камінь на шиї.

в) чинити шкоду; виводити з ладу; порушувати питання; підбивати підсумки; дарувати життя.

19 Підкресліть предикативні центри в реченнях, схарактеризуйте присудки за структурою. У реченнях зі складеними присудками проаналізуйте семантику допоміжних компонентів. Схарактеризуйте ускладнювальні компоненти присудків, якщо такі є.

I. 1. Мені сказали, що ви великий мастак ловити рибу й добре знаєтесь на грибах (П. Колесник). 2. Земляк хороший, що й казати, на все умів розумну раду дати (Л. Глібов). 3. А може, синові щось пороблено, а може, вона недочувати стала? (Ю. Бедзик). 4. Розмова починала усіх цікавити. 5. Мовчать винуваті й хапаються бігти (З тв. М. Коцюбинського). 6. А чого це Марійка внадилася ходити до Оленки? (А. Турчинська). 7. Хлоп'ята взялися йому допомагати (О. Гончар). 8. Павлуша не дав відповісти, захопився своєю ерудицією виявити (А. Головка). 9. І від цього жаху в цокіт смертельний пішли танцювати зуби його (П. Тичина). 10. Кожен янгол волисть цю ж хвилину в сад небесний віднести дитину (І. Малкович). 11. Так довіку у темниці Довелось поету жити, За тюремний спів він мусив Головою наложити. 12. І та мелодія не може зацікавити (З тв. Лесі Українки). 13. Під барвистим невідомим прапором до нас мали підпливати галерою люди Рамелі-Гасара (З. Тулуб). 14. Пані ще трохи поворкотіла та й перестала сердитися (І. Франко).

II. 1. Його добрі карі очі раптом стали сивіти (В. Симоненко). 2. Ніхто не може відібрати у нас задоволення малювати себе на іконах! (М. Гримич). 3. Поет не може бути власністю (Л. Костенко). 4. Мій сусід Семен Михайлович Нетяжин був коваль над ковалями (Л. Пономаренко). 5. Скільки зла, несправедливості, ворожнечі може

містити нікчемний аркуш паперу! (*П. Загребельний*). 6. Коли ж вона дівчиною встигла стати? (*М. Стельмах*). 7. Всі вважали за краще підсміюватися з нього і оголосили диваком (*О. Іваненко*). 8. У манільському національному зоопарку коали не мають що їсти (*Т. Мальярчук*). 9. Тобто я мушу стати проповідником? (*Ю. Дольд-Михайлик*). 10. Він завернув за ріг, але змушений був зупинитись (*І. Білик*). 11. Геометрично рівна, безконечна дорога починала двоїтися й пропадати (*Е. Андіївська*). 12. Софія після тривалої перерви вирішила написати матері листа (*П. Яценко*). 13. Тільки чужина дає зрозуміти, що рідна земля лікує, допомагає вижити (*Г. Пагутяк*). 14. Зануривши руки в ручай, я раптом підносив їх до рота, ніби чекаючи, що вода мусить зробитися солоною (*Ю. Яновський*).

20 Підкресліть головні члени речення і визначте форму предикативного зв'язку між ними.

I. 1. Правдивий пісні передзвін кайданів – то тільки звичний акомпанемент. 2. Гримить високий гонор полонеза і лихом б'є об землю перепляс. 3. І одридали в небі журавлі мені людину в світі найдорожчу (*З тв. А. Костенко*). 4. І вона зрозуміла якось усім своїм еством: навіть пісні, вірші, перекази рідною мовою – це теж боротьба за право народу! (*О. Іваненко*). 5. Ви, маестро, такий іще юний (*А. Смоляр*). 6. Кожна травнева гроза є народженням нового життя (*К. Калитко*). 7. Ситуація на грані катастрофи (*Є. Дудар*). 8. П'ять років тому в нього на Орловщині померла жінка, яка робила пташницею в панській економії. 9. Чорноока метка Лідочка – єдина в домі жінка. Вона і за служницю, й за господаря (*З тв. Б. Антоненка-Давидовича*). 10. Любов – це рай для божевільних (*О. Тарасов*). 11. Сташку знайшли ледве теплу (*І. Вільде*). 12. Антон служив писарем колись. 13. Колько перший побачив тата (*З тв. Г. Тютюнника*). 14. Бог створив людину доброю (*Р. Іваничук*).

II. 1. Я тебе малював би все ж наче марево серед пісків. 2. Але я люблю тебе навіки мовчазною силою глибин (*З тв. Д. Павличка*). 3. Те, що вчора вабило, сьогодні видається абсолютним несмаком (*М. Гримич*). 4. Учора ми з ним здибались в кав'яренці на Липках (*О. Забужко*). 5. І дівчина під яблунею з любим меди кохання нахильці співа (*П. Засенко*). 6. У ставку зійшлося жабине плем'я на гучні розмови (*М. Рильський*). 7. Хіба краща є за тебе? (*Т. Шевченко*). 8. Було їх за десять тисяч (*В. Рутківський*). 9. Батько вдивлявся

в сірій простір нічного шляху насуплений, похмурий (*І. Чендей*). 10. По мосту йшов хлопчик літ на десять (*В. Сосюра*). 11. Задумливий ішов Юрась додому від бабуні Явдохи (*А. Хижняк*). 12. Найкраща пора у людини – кохання! (*М. Стельмах*). 13. Ніч добігала кінця (*В. Рутківський*). 14. Мама стояли за моїми плечима (*Р. Федорів*).

21 Утворіть двоскладні речення з простими присудками, у ролі підмета використовуючи наведені слова і конструкції. Поясніть, у яких випадках можливі варіантні граматичні форми присудка.

1. Батько з матір'ю, частина речей, жоден зі студентів, віки, скільки років, низка подій, троє хлопців, дві ікони, ряд учених, виконроб, ліжко-диван, НаУКМА, лікар Бондаренко, газета «День», кілька осіб, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», МЗС, зграйка горобців.

2. Багато дерев, кілька хвилин, осіб сорок, сотні доріг, більшість депутатів, три доби, меншість жителів, бієнале, близько двадцяти глядачів, ніхто з нас, купа листя, ООН, купа вражень, кільканадцять делегацій, лікар Пилипчук, ненажера, море часу, Суми.

22 Випишіть прості речення. Запишіть їхні мінімальні та розширені структурні схеми.

Перший поцілунок

Популярному перемишлянському поетові Павлові Подільчаку прийшло поштою приємне повідомлення: «Приїздіть, пане Павле, – писав поважний правитель повіту Полікарп Паскевич, – погостюєте, повеселитесь». Пан Павло поспішив, прибувши першим потягом. Підгорецький палац Паскевичів привітно прийняв приїжджого поета.

Потім під'їхали поважні персони – приятелі Паскевичів... Посадили пана Павла поряд панночки – премилої Поліни. Поговорили про політику, погоду. Пан Павло прочитав підібрані пречудові поезії. Панна Поліна прогала прекрасні полонези Понятовського, прелюд Пуччіні. Поспівали пісень, потанцювали падеспань, польку. Прийшла пора пообідати. Поставили повні підноси пляшок: портвейну, блиски, пшеничної, підігрітого пуншу, пільзенське пиво. Принесли печені поросята, приправлені перцем, півники, пахучі паляниці, печінковий паштет, пухкі пампушки під печеричною підливкою, пироги, підсмажені плячки. Потім подали пресолодкі пряники, персикове повидло, помаранчі, повні порцелянові полумиски полуниць, порічок.

Почувши приємну повноту, пан Павло подумав про панночку. Панна Поліна попросила прогулятися по Підгорецькому парку, помилуватися природою, послухати пташині переспіви. Пропозиція повністю підійшла прихмелілому поетові. Походили, погуляли.

...Порослий папороттю предавній парк подарував приємну прохолоду. Повітря п'янило принадними пахощами. Побродивши по парку, пара присіла під порослим плющем платаном. Посиділи, помріяли, позітхали, пошепталися, пригорнулися. Почувся перший поцілунок: прощай, парубоче привілля, пора поетові приймакувати!

(П. Столярчук).

23 Визначте предикативний та номінативний мінімуми речень. Запишіть структурні схеми кожного з них.

I. 1. Вечір мелодію вів невисоку (А. Малишко). 2. Всі четверо складали немов родину (М. Коцюбинський). 3. Тобі складаю я поклін (М. Зеров). 4. Зінько приніс ласощі (Б. Грінченко). 5. Я зійшов з човна (О. Копиленко). 6. Гришка мовчки стрибнув з воза на суху дорогу (Г. Косинка). 7. Раптом він згадав про принесену їжу (В. Підмогильний). 8. Я теж йому щось говорила... 9. І завжди люди гинули за віру (З тв. Л. Костенко). 10. На сірий камінь – сірий дощ... (Д. Павличко). 11. Дробот почервонів од свого довгого запитання (О. Довженко). 12. Три білих з червоними краплями півонії стояли у вазі (Г. Пагутяк). 13. Життю – ні кінця, ні начала (Б. Олійник). 14. І це людина з вищою освітою! (Є. Кононенко). 15. І крила нерозкриті – рюкзаками (М. Боровко).

II. 1. Людей немало в тій війні лягло (М. Рильський). 2. Новим брунькує хай старе (Б. Олійник). 3. Наш народ – це ж океан! (П. Тичина). 4. Яка в цьому році осінь багата на горіхи! (Є. Гуцало). 5. Три сестри в тому домі жило (І. Жиленко). 6. Спочатку, як повелось, усе відбувається на небі (В. Герасим'юк). 7. Тяжіє плід у жменях яблунь (Т. Мельничук). 8. ...Сіє осінь з розкритих долонь Позолітку на листя дубове (Віра Вовк). 9. Їх не розлучать відстані, – вірних одне одному (В. Гуртовенко). 10. Та гра не мала ані прав, ні правил (Г. Тарасюк). 11. Рештки будівлі лишилися такою собі примарою історії (А. Кокотюха). 12. Далі все за сценарієм (Т. Малярчук). 13. Льотчикам натомлено дрімалось (Б. Олійник). 14. Він картини по-старому називав образами (Р. Федорів).

Другорядні члени речення

- 1** Підкресліть додатки. Зверніть увагу на їхнє морфологічне вираження та форму підрядного прислівного синтаксичного зв'язку з опорним компонентом. Визначте види додатків (прямі / непрямі).

I. 1. Цього року старожили не бачили різдвяних зір... (М. Хвилювий). 2. Кожного вечора я зачаровано слухав гру сестри на фортепіано (М. Зіновчук). 3. Що мені робити з квітом папороті? (В. Неборак). 4. Доброта небес злива на небо сяйво голубе (Г. Тарасюк). 5. Прикипіли ноги до постаменту... 6. Минуле вмерзає в кригу. 7. А що скажу я матері старій?! (З тв. Л. Костенко). 8. Мені поля задумливо шептали свої ніким не співані пісні (В. Симоненко). 9. А я до вас забігла лопати позичити (Остан Вишня). 10. Мокий не їсть у пости скоромного (Ю. Мушкетик). 11. Утверджується наше покоління і натякає на майбутній час (П. Мідянка). 12. Порядний чоловік не дозволить собі бити батоном по лицю зв'язану людину (І. Кочерга). 13. Старша сестра пішла сіяти ситом борошно на хліб (Б. Харчук). 14. Вітром розчинило вікно (П. Тичина). 15. Огонькова прошило кулею навиліт (Гр. Тютюнник).

II. 1. Ножиці брязнули об долівку (В. Сланчук). 2. Хто з людей не чулий до світла й добра? (В. Шевчук). 3. І хотілось йти з тобою, утекти від багача (Д. Павличко). 4. Хто нас губить, Орфею нещасний, хто прогнівився на нас? (М. Зеров). 5. Я радію за ту людину, що загублену радість знайшла (В. Сосюра). 6. За що ж ви гніваєтесь на мене? (М. Кропивницький). 7. Я поважаю вдячних (Т. Прохасько). 8. Святий Миколай до діток ходив (І. Малкович). 9. Батьки нас вчили змолоду глядіти людської честі чисті самоцвіти. Заплямувати сивину безчестям в літа поважні не дають нам діти (Г. Тарасюк). 10. ...ця хмара подібна буде профілем своїм до першого мого кохання (М. Вінграновський). 11. Так багато дала ти мені дарунків на все життя (О. Довженко). 12. Нечиталюк швиденько вихилив чарку, з хрускотом заїв огірочком, потер долоні (П. Загребельний). 13. Дні зобов'язують бути самотніми (К. Бабкіна). 14. Білі полини обсіпали гірким цвітом любов (Ю. Яновський). 15. Звичай умер, а трембіта заграла веселої (М. Матіос).

- 2** Підкресліть додатки, поділіть їх на дві групи – синкретичні та асинкретичні. Прокоментуйте явища синкретизму об'єктної і обставинної, об'єктної та атрибутивної семантики.

I. 1. Проте в житті гетьман такого ширмування не любив (Ю. Мушкетик). 2. Палили багаття вони цілу ніч, Все ясную зброю кували (Леся Українка). 3. Бубнявють думки, проростають словами (В. Симоненко). 4. Для того, щоб любити власний народ, не треба нам ненавидіти інший народ (О. Кобилянська). 5. У серце налила добра і чистоти (М. Рильський). 6. Прадід ішов і співав гайдамацької пісні про школяра (Ю. Яновський). 7. Щоранку за мною приїжджає порожній автобус (В. Сланчук). 8. До вечора ми змогли заїхати до бабусі в село кіньми (Н. Рибак). 9. І йому мимоволі хотілося хлопця подратувати (В. Підмогильний). 10. Альтов помітив знайомого настирливого хлопчину, помахав невдоволено пальцем (Є. Гуцало). 11. З мить він помилювався навіть не так з її стрункої високої постаті, як із впевненої, спокійної ходи (О. Іваненко). 12. Аркадій Петрович опустився в широке крісло на чолі столу і похляпав рукою по сусіднім кріселці (М. Коцюбинський). 13. По дорозі він лише торкнувся до зачинених дверей ув'язненої і злегка поторохкав по них зігнутих пальцем (О. Досвітній). 14. Інженер підвівся, подивився прищуленими очима на Шарка й хутко вийшов із купе (М. Хвильовий).

II. 1. За ким більше заболіло серце його в цю хвилину? (Л. Яновська). 2. Щасливиця, я маю трохи неба і дві сосни в туманному вікні. 3. В Лос-Анжелесі пальми синтетичні уже виростають коренем в асфальт (З тв. Л. Костенко). 4. Правом жити наділена кожна істота у Всесвіті (Г. Пагутяк). 5. Везе Марко Катерині сукна дорогого (Т. Шевченко). 6. Він у нашому селі церкву новим гонтом обшив і хрести позолотив (Панас Мирний). 7. Сам був не менш обурений витівками весни... (Ю. Збанацький). 8. Баба Віхола, сива Віхола на метільній мітлі приїхала (Л. Костенко). 9. Запахло кавою (В. Яворівський). 10. Хто прогнівився на нас? (М. Зеров). 11. Перетворюється кінь у красеня парубка (В. Шевчук). 12. І я розтав для друзів і людей... (М. Вінграновський). 13. Будуть весни коханим писати зелені листи (Б. Олійник). 14. Не ридай мене мати, не проливай сліз наді мною (Дз. Матіяш).

3 Поставте придієслівні додатки у правильну відмінкову форму. Поясніть свій вибір.

I. 1. Ну, та й ми не дрімаємо, – зауважив Явтух Судар, – розіслали гінців (села), б'ємо (сполох) (*О. Гончар*). 2. Отже, я тебе взяв (свідок) (*В. Винниченко*). 3. Одна з цих помилок спричинилася (плутанина) між князями полоцької і смоленської гілок Рюриковичів (*Л. Войтович*). 4. Я гадаю, що пані зовсім покрутила (голови) всім ніжинським паничам (*І. Кочерга*). 5. А може, вони зглянуться (мої гіркі сльози), (моє вбозтво) – може, не займатимуть мене (*Б. Грінченко*). 6. Софія одружувалась (їзаров) (*А. Шиян*). 7. Не зазнає дідова унука сирітської долі, не куштуватиме (хліб, помашений прокльоном), не запобігатиме (ласка) у ворогів... (*Л. Яновська*). 8. Заслуговують (увага) та викликають інтерес розробки автора щодо формування механізму і стратегії розвитку (*Л. Мармуть*). 9. Окремо були висунуті звинувачення також (близько сотні німецьких науковців), які по війні емігрували до Канади (*С. Кот*). 10. Як вийшли з канцелярії, то Грициха докоряла ще дорогою (чоловік) (*Л. Мартович*).

II. 1. Хлопи хлопами, але панство почало глумитися (українська старшина) (*В. Чемерис*). 2. Та і хто не знущався (твоя краса)?! (*І. Багрянний*). 3. – А тепер прошу пробачити (я) (*А. Головка*). 4. Учися (чистота і простота)... Забудь про вежі темної гордині (*М. Рильський*). 5. Рельєф Австралії дуже подібний (рельєф Південної Африки) (*Г. Довгань*). 6. Неолінгвістика – опозиційний (молодограматизм) напрям, який трактував мову з позицій ідеалізму й естетизму (*М. Кочерган*). 7. Він добровільно опікувався (майстерня), вимітав сміття, прибирав і чистив інструмент..., наливав до рукомийника воду (*Ю. Яновський*). 8. Павло Павлюк, гетьман українського козацтва, командувач (повстанська армія) (*Б. Сушинський*). 9. Я чекаю (ти) при каганці і співаю (*В. Стефаник*).

4 Утворіть речення, у яких наведені одиниці виступали б додатками.

а) багато нового, нічого цікавого, найголовніше, щось їстівне, багато незрозумілого, кілька днів, тьма людей, хтось незнайомий;

б) півонія, авто, каркаде, Соломія Крушельницька, решта, ласощі, колібрі, пальто.

- 5** Утворіть речення, у яких наведені дієслова виконували б функцію то додатка, то частини складеного дієслівного присудка.

Поїхати, звернутися, змінити, написати, домовитися, попросити, читати, одягати, відчувати, приїхати, пробачити, пливти, почати, пов'язати, радіти.

- 6** Утворіть двоскладні речення, у яких наведені дієслова виконували б роль присудка. Де це можливо, поширте їх другорядними членами, реалізуючи всі валентності дієслова-предиката.

Закам'яніти, прикрутити, поїхати, дивитись, смеркати, завивати, занести, привезти, порушити, боротися, роззявити, захопитися, силувати, додати, збагнути.

- 7** Підкресліть у реченнях означення, згрупуйте їх за ознакою узгодженості / неузгодженості з опорним компонентом. Схарактеризуйте форму прислівного підрядного синтаксичного зв'язку між означеннями та означуваними словами.

1. На головніших київських вулицях починали засвічувати ліхтарі (О. Кониський). 2. Мною потрохи опановує сита, приємна радість (М. Івченко). 3. Я весь в прокляттях, попелі і думках, Одружений зі смертю, я пропах Двадцятивічним ароматом смерті (М. Вінграновський). 4. До мене свого часу теж приходив такий директор, – мовила стара і раптом захлюпала безпричинним сміхом (В. Шевчук). 5. Кожна квітка п'янка по-своєму (М. Павленко). 6. Вони відправили листа на адресу редакції й через деякий час одержали вкладені в один конверт листи від двох друзів (В. Даниленко). 7. За їхньою грою із цікавістю спостерігав якийсь пан із ясними блакитними очима (П. Яценко). 8. У мене є препогана звичка усамітнюватися (Ю. Андрухович). 9. ...нахабно вривався в душу світ дорослий, народжений оцим невпинним просуванням вперед і вперед... (П. Загребельний). 10. Це був майже природний добір по-українському (А. Курков). 11. З життям то так, то гра напереваги (А. Костенко). 12. Вона з молодих літ заопікувалася садом і стала безперечним авторитетом для жінок селища в цій галузі (Ю. Яновський). 13. За плотом задзвеніли потривожені бджоли і почали вилітати зі свого житла (М. Стельмах). 14. Земля життєдайна ростить на просторі родючій Хліб на полях золотих (М. Зеров).

11. 1. Безхмарна юність проліта, надходять зрілості літа (*М. Усєник*). 2. Пара голубів туркоче, наче слухати не хоче Соловейкових пісень (*В. Пачовський*). 3. Тема Візантії в нашій культурі, історії і навіть долі нашої Батьківщини є тема величезна і важлива (*Є. Маланюк*). 4. Кожного ранку я прокидався з надією її зустріти (*Д. Герасимчук*). 5. Намет на чотири особи вони придбали напередодні (*О. Донченко*). 6. Розлукою нудною чи тяжкою, Все в світі цім кінчається, усе!.. (*Б. Грінченко*). 7. Саме в цей час і почув за спиною чіткий і лункий стукіт копит (*В. Шевчук*). 8. Вона сидить за останнім, крайнім столом у компанії Зіни, Леона і стриженого під нулівку капловухого молодика з опухлими очима-щілінками (*О. Винокуров*). 9. І осяяло і церкву нам, і садибу нашу давню, і криницю при акації (*Т. Осьмачка*). 10. Гординник на тумбочці показував сьому (*А. Курков*). 11. Я беру також вишиту прабабину сорочку, набір червоних футболок, білих блузок та чорних спідниць, кілька пар взуття на підборах-«шпильках» (*С. Пиркало*). 12. Ельвіра Володимирівна сидить у кабінеті № 17 (*Т. Малярчук*). 13. Капусняк на м'ясній юшці з жирної свинини варили частіше в період зимових (різдвяних) м'ясниць («*Українська минушина*»). 14. Лежала й дивилась узори на килимі (*В. Даниленко*).

8 Підкресліть у реченнях означення – поширені й непоширені – та означувані слова. Схарактеризуйте морфологічне вираження означень.

1. 1. Коли людина чесна, то вона могутніша за всі святощі у книгах світових і за всі закони, вписані туди (*Т. Осьмачка*). 2. Віктор сидів і терпляче чекав на дзвінок у двері. 3. Лише реальна звукова дорожка наче утримувала події в автобусі під контролем Віктора. 4. Путівець у лісі не був розрахований на автобуси. 5. Хвилин за п'ять напружене мовчання на тлі працюючого десь на дворі електрогенератора порушила чергова розмова по рації (*3 тв. А. Куркова*). 6. Відчуття ніяковості й досади по тій розмові за клопотами й минулося та, видати, не забулось. 7. Він поїде на батьківщину свого батька, а власне, і свою батьківщину: там живуть його брати по мові й вірі (*3 тв. А. Задорожної*). 8. Жінка оповідає світові свій діалог з ніччю, Зі звичайною ніччю на струнах душі її (*Я. Шекера*). 9. ...він побачив невеличкого хлопчика, закутаного хусткою, і худу бабуню у валянках (*М. Зарудний*). 10. У вибалку на самім дні – Зелена стежка в бур'яні (*В. Мисик*). 11. Повітря було напоєне креозотом, шкірою валіз,

димом горілого листя і ще чимсь вокзальним. 12. Він купив квіти, м'яку іграшку з дивною назвою Котик Гав, пляшку кагору й поніс додому. 13. Чоловік узяв плаща, подивився на тріщину в стіні, перекошені двері, косо прибиту книжкову полицю. 14. Біля молодого дуба Ірка якусь мить дивилася на відполіровану вітром дубову кору (З тв. В. Даниленка).

ІІ. 1. Сміються, бігають, пустують, мріють Малесенькі замурзани сонця (В. Симоненко). 2. Рання весна того року була недовгою. 3. Хати купалися в золотому листі вишень, яблук, слив (З тв. М. Закусила). 4. Дехто сідав на широких дерев'яних сходках і продовжував розмову. 5. Він наблизив до нас коричневу, з олив'яним блиском пикю (З тв. А. Шевчука). 6. На юні води непочаті Ліг золотий осінній сум (М. Вінграновський). 7. Мої важкі, мої щоденні брили старий Сізіф тим часом постеріг (А. Костенко). 8. На перехресті Хрещатика і Прорізної Григорівна помічає натовп людей (Т. Малярчук). 9. Черемхи у сукнях білих спізнилися на травня бал (О. Лупій). 10. Наді мною дерево осіннє Кида жовте листя з-за ріки (Т. Мельничук). 11. Львівське братство при церкві Успенія Богородиці (відоме з 1453 р.), яке зміцніло в боротьбі з польським релігійним і урядовим тиском, мало одну з перших в Україні друкарень (Іван Федоров) та видатну братську школу... (В. Онопрієнко). 12. Між скель будинків розквітлі ріки молочних яблунь кудись пливуть (А. Криштальський). 13. Ходімо в ліс, братове, До вічної травинки на розмову Й до щебету в осінньому гіллі (А. Кичинський). 14. Весілля Тетяни й Олега призначили на червень, після диплома (Є. Кононенко).

9 У поданих реченнях підкресліть приклади. Схарактеризуйте синтаксичний зв'язок та семантико-синтаксичні відношення між прикладкою та означуваним словом. Які з речень не містять прикладок?

І. 1. Десь на горизонті хмара-хустка Манить в даль... (В. Симоненко). 2. Його покликання – це вічний політ на птахак-конах у безмежний простір... (А. Задорожна). 3. Ішов Миколай лужком-бережком (І. Малкович). 4. І ствердив день цю, складену на смерть, Юнацьку клятву – незрадливе слово. 5. Бо зводився собор – гнобитель і захисник, Юрби благання і юрби прокльон... 6. Ось він в руці – червоний шмат сатину. 7. Але вони кріплять мене – надії носії, Але вони кричать в мені – вогню живого змахи. 8. Копач

глибин, слухач підземних Обвалів, гуркотів і рік, Одчалів темних, мрій таємних, – Він тут зростає... (З *тв. М. Бажана*). 9. Які є диво-люди на землі! (В. *Гуртовенко*). 10. Фільм «Наталка-Полтавка» в Нью-Йорку йшов протягом трьох тижнів, і щодня його відвідувало до 10 тисяч людей (Б. *Степанишин*). 11. Сценарій «Аероград» я написав у Москві за два з половиною місяці (О. *Довженко*). 12. От сих різдвяних свят, на самої Меланки, Дурний школяр Денис, запрягши Шкапу в санки, Із школи поспішав до батька ночувати (Є. *Гребінка*). 13. Перекладач Куліш заслуговує на шану (Шекспір, Гете, Байрон, Біблія та ін.) (М. *Рильський*). 14. Базіка Петро Ткаченко не додержав слова... (С. *Васильченко*).

II. 1. Ось воно, сиве диво, казка сільських ночей, Громаддям Хрещатика зноситься, сонмом машин гуркоче І в їхню дитячу спрагу Славутичем чисто тече. 2. Сплять хати у нічних сорочках, Сплять повітки – стиляги в червоних. 3. Немає народів-каїнів, Та й немає народів-авелів. 4. Йде Панна Осінь золотава З маленьким келихом вогню. 5. Я – жайвір по натурі (З *тв. Б. Олійника*). 6. І земля – наречена в молочнім цвіту Яблунево-рожевих садів – Мліє солодко в сонячно-яснім меду, В першій росній красі пелюстків (Є. *Маланюк*). 7. Життя, мабуть, – це завжди Колізей (Л. *Костенко*). 8. Ти десь блукаєш досі, босоніжко, По ранніх травах (В. *Стус*). 9. Серпанком чорним жалібниці-мрії мені покрили очі, змеркнув світ, і залунали скарги жалібні моїх пісень-сиріт (Леся *Українка*). 10. У двадцять восьмим танку сидів біля гармати монтер криворізького заводу на прізвисько Стьопка (М. *Руденко*). 11. Великий набуток Куліша-прозаїка – роман «Чорна рада»... (Б. *Степанишин*). 12. Мене не лякали і товсті пласти книжкової пилюки – цей занедбаний, закинутий конденсат чиеїсь любові чи ненависті (С. *Процюк*). 13. Вона бачила земну кулю зі сторони – маленьку, висмоктану, мікробів на ній – людей... (І. *Павлюк*). 14. В ніч із першого на друге листопада в столиці Грузинської республіки – Тбілісі – здійснено військовий переворот... (В. *Кожелянко*).

10 Підкресліть у реченнях обставинні компоненти, визначте їхню семантику, згрупуйте їх за характером підрядного зв'язку (прислівні / детермінантні) з опорним компонентом.

I. 1. Свіжими ранками я перший будив ще сонну воду криниці (М. *Коцюбинський*). 2. Всю годину доктор проходив по бічних вулицях. 3. Васко стиснув ниточкою губи (З *тв. В. Винниченка*). 4. Він не

стомлювався нагинатися назустріч шепотінню своєї низенької матері (А. Шевчук). 5. З півночі вітер налетить (Б. Лепкий). 6. Вже більше тижня не було сонця. 7. Колядевич вийшов у крамницю купити хліб. 8. Лунко падали, розбиваючись об брук, каштани (З тв. В. Даниленка). 9. Мене ніхто особливо не виховував. 10. Крізь полум'я просвічують стовбури дерев. 11. Світ народжується і старіє разом з нами (З тв. Г. Пагутяк). 12. І вершник з дороги звертає на голос (О. Забужко). 13. Це трапилося перед моїм вступом до університету (А. Дністровий). 14. Теплий одеський вітер завивав у вухо (Ю. Яновський).

II. 1. Мати цідила молоко крізь чистий полотняний рушник і набирала кухлик йому (Г. Тютюнник). 2. І бджоли пили мед з тичинок срібнооких (М. Вінграновський). 3. Місяць виглядає з-за хмар (М. Зарудний). 4. Від цих слів у сержанта і мову відібрало (С. Авраменко). 5. Каміння розсипалося на порошок, і ламав свої шабляки брів (І. Драч). 6. Все записано в книзі книг (П. Загребельний). 7. Обережні сміються тихо, Обережні тихенько ходять (В. Коротич). 8. Її сміх лунає по всіх кутках просторої зали (У. Самчук). 9. Брили літа своєю тихою ходою (Панас Мирний). 10. А зараз пора додому на обід (Б. Гордійчук). 11. Ми їдемо в гості до мами (А. Кичинський). 12. Василь знову скрипився од зневаги – вже на вулиці (Є. Гуцало). 13. Рано встаємо – будні чи свята. 14. І самота аж золотою зробилась од осінніх днів (З тв. І. Жиленко).

III Підкресліть обставинні компоненти. Схарактеризуйте їхнє морфологічне вираження та семантику.

I. 1. А Мар'яна за сльозами ледве вийшла з хати. 2. Отак стоїть одним одна хатина. 3. І заплакала Лілея росою-сльозою. 4. А ми гуляли понад морем удвох собі (З тв. Т. Шевченка). 5. Тільки далеко-далеко чорно шуміли ліси. 6. Он пройшов задумано Дантон. 7. Читаю всі твої страждання в твоїх я зморшках дорогих. 8. Сідають поруч вдови і діди, задума й старість. 9. Дівчинка-першокласниця дебютувала чарівною піснею (З тв. В. Сосюри). 10. З болю мимовільно Демко йойкнув (І. Франко). 11. Там дівчину стрів я – винозірку-зірку (Леся Українка). 12. Мить Григорій стояв нерухомо (І. Багряний). 13. Тарас тієї зими закінчував свою картину

«Катерина» (О. Іваненко). 14. Густим контрабасом співав над цикорієм джміль (І. Жиленко).

II. 1. Я жду крізь туту та жалі у найщасливішу годину в вікні на почорнілім тлі побачить раптом ясну хустину (Т. Осьмачка). 2. Спочив хтось навіки по тяжкій праці (М. Коцюбинський). 3. З усіх кутків улиці збігалися старі й малі на крик і гвалт (Г. Косинка). 4. Він екав та егекав на трибуні. 5. Вона за тобою страх як журиться (З тв. М. Стельмаха). 6. Раз на два тижні вони працювали разом. 7. Бабуся Одарка все в'язала свої панчохи (З тв. В. Підмогильного). 8. Скаламутили до краю тиху воду озерця ції птиці-чарівниці (Е. Андіївська). 9. Вони ділили хліб по крихтині. 10. Торують лісники нові стежки лісами (З тв. А. Малишка). 11. Скільки смачних страв готує мати у свята! (Є. Гуцало). 12. Над головою недалеко маячить стеблина звіробою (С. Васильченко). 13. Патріарх саркастично всміхнувся (В. Шевчук). 14. Уже привітно блима каганець (Л. Костенко).

12 Визначте обставинні компоненти, установіть, до якого семантичного розряду вони належать. Зробіть висновки про явище синтаксичної транспозиції відмінкових форм іменника.

I. 1. А що ж ото забовваніло в глибині плантацій? (О. Гончар). 2. В садах пускають гулко груші В серпневу ніч туті плоди (В. Гуртовенко). 3. Місяць плив посеред неба, і з-над річки котилася прохолода (В. Підмогильний). 4. Білими отарами замети Передзвонисто збігають з гір (Т. Мельничук). 5. На землю впала ніч, потемніли дороги (М. Зеров). 6. І намисто сипалось під ноги (І. Драч). 7. Сонце вкладається в головах сонних доріг (М. Савка). 8. І губляться смутно у місті, як в лісі, Безрогі трамваї, смішні і гніді (Р. Скиба). 9. Підіймається місяць над містом (В. Сосюра). 10. Крізь плити строф безсмертник проросте. 11. Я виросла у Київській Венеції (З тв. Л. Костенко). 12. І небо теплотою глибиніє, і радість наливається в серця (В. Симоненко). 13. Повз мої вікна пролітають щоранку триста і три шалених мисливці. 14. Строго і печально світ, як собор, у всесвіті стоїть (З тв. Г. Тарасюк).

II. 1. Жодного автора не можна міряти одним твором (Г. В'язовський). 2. У душі моїй – місця немає туманам (Д. Павличко). 3. Багато йшла на співпрацю заради кар'єри (В. Гуртовенко). 4. А на підлозі посеред кімнати біля миски з молоком розляглася лінива

кицька (Ю. Винничук). 5. Натопи ніби наразився на невидиму стіну (В. Чемерис). 6. Трудилися ми до сьомого поту (М. Дочинець). 7. Соловей потьохкав ще хвилину і замовк (В. Гжицький). 8. У своїх уже доволі поважних літах Марта Богданівна виглядає на витончену елегантну баронесу початку ХІХ століття (Т. Малярчук). 9. І шторм гримів на сто октав (М. Луків). 10. Молодиця посумувала трохи, попогримала який час і заспокоїлася (Л. Яновська). 11. Кизилу другої осені вродило двічі більше (Остан Вишня). 12. Але з часом літери бліднішали, вицвітали... (В. Шевчук). 13. Він примушує своїм «так, так» чекати на відповідь хвилини зо три (Г. Косинка). 14. Вітер з години на годину дужчав (Панас Мирний).

13 Визначте в реченні прислівні й детермінантні поширювачі. Схарактеризуйте детермінантні члени речення за значенням (суб'єктно-об'єктні; обставинні детермінанти: фонові, зумовленості, детермінанти з характеризувальним значенням).

I. 1. Вересневе сонце непомітно зайшло за потріскані негусто хмари... (М. Стельмах). 2. Невмирущий голос сивих століть лунав у темряві над терновими дротами (О. Довженко). 3. Над головою недалеко маячить стеблина звіробою (С. Васильченко). 4. Здивовано висунули голови, накриті пухнастими картузами (О. Іваненко). 5. Місяць вплив з-поза горбів... (М. Йогансен). 6. Тихесенько вечір на землю спадає, і сонце сідає в темнесенький гай (В. Самійленко). 7. Назло своєму батькові Василь не пішов на зустріч (В. Земляк). 8. Процвіла диким цвітом любов (М. Зеров). 9. В келії пахло фарбами (О. Жовна). 10. Ще й сіріти надворі не починало... (Остан Вишня). 11. Уже в такому запашному сіні в твій сон запрягся коник-стрибунець (Л. Костенко). 12. У сутінках рушив геть із міста (П. Яценко). 13. Його знов пройняла тривога за Богдана (О. Гончар). 14. Мати посміхається, журливо хита головою (Г. Косинка).

II. 1. Потихенько у вагон набивається люду (Н. Даценко). 2. Матері лист од руки напишу (Г. Чубач). 3. Увечері трохи поспівав з мамою українських старовинних колядок (О. Довженко). 4. Тебе часто згадують по львівському телебаченню (К. Москалець). 5. Мене аж зсудомило від такого жорстокого припущення (Р. Іваничук). 6. Дивним дивом я дуже скоро заснула (С. Караванський). 7. Володимир хвилювався дужче, ніж будь-коли (Ю. Мушкетик). 8. Лиш одна біла

чапля з малиновим волом У зеленій воді на сріблястій нозі стоїть (М. Вінграновський). 9. Під жовтим місяцем тополі гіллям хитають їм услід (В. Сосюра). 10. Який же ангел зорекий з нічних небес на нас вказав? (П. Тичина). 11. І ти ж зі свого логова гріха виповзуєш повільною змією (Є. Маланюк). 12. Тонкою осикою в блаженському платтячку тремтить дівчина на кінцевій зупинці (П. Осадчук). 13. Їм не заважали розмовляти дорогою (М. Зарудний). 14. Двері замкнено знутри, ще й ключа витягнуто (І. Франко).

14 Установіть, якими членами в наведених реченнях є інфінітиви. Схарактеризуйте критерії визначення синтаксичної функції інфінітива.

І. 1. Хоч би яка скульптура з цього Саду прийшла сюди постояти в журбі! 2. Настав мій час сказати свою правду. 3. Додому він вертався умирати... 4. Той дід був поїхав до міста продавати городину (З тв. Л. Костенко). 5. І біжить до сина Україна Одганяти знавіснілу смерть. 6. А кохання найгрізнішими указами Ні зів'яти, ні вхолонуть – не примусити (З тв. Б. Олійника). 7. Потім баба цілувала кожну невістку і вела до другої хати показувати коверці (В. Стефанік). 8. Харитя їла чи не їла, швиденько помила посуд, поскладала його на мисник, засунула сінешні двері і стала навколішки перед образами молитися богу. 9. Думка купити ножі всім дуже сподобалася (З тв. М. Коцюбинського). 10. Відпустіть мене ще побродити по лісових хуторах (М. Стельмах). 11. Ті дурнички він майстрував продавати (Б. Лепкий). 12. Ще матиме час зібрати воєдино свої думки і переживання (Л. Задорожна). 13. Мариня продовжувала готувати сніданок (І. Вільде). 14. Давно вже я не писав тобі, власне, виконував свою обіцянку написати все, що я знаю про наші родини (Л. Мосендз).

ІІ. 1. Ну, так я вас навчу шануватись (А. Кащенко). 2. І, вирвавши скобель разом із замком, пустив свою жінку в сіни, а сам сів на призьбі ждати (Т. Осьмачка). 3. Коли не вмів ще й букваря читати, Ходив, як кажуть, пішки під столом, Любить людей мене навчила мати І рідну землю, що б там не було. 4. Не пущу тебе колиску синову гойдати. 5. Буду тебе ждати там, де вишня біла Виглядає з саду тихо і не сміло (З тв. В. Симоненка). 6. Щось змусило мене поглянути на свій годинник (О. Жовна). 7. Не любити тебе – не можна, та й любитись з тобою – жаль, бо хвилина кохання кожна випромінює нам печаль

(В. Стус). 8. Я ходив три ночі на запашне сіно весни виглядати (Т. Осьмачка). 9. Ніхто не може відібрати у нас задоволення малювати себе на іконах! (М. Гримич). 10. Я не проти був написати грубезний роман про всіх нас і прославитися як письменник (В. Неборак). 11. Але звичка виконувати вправи посеред двору залишилася назавжди (В. Бабляк). 12. Ти приходиш до мене не раз і не двічі Повідати про муки глухі і заковані... (А. Малишко). 13. Гірко було все покидати! (О. Кобилянська). 14. Часто викликали охочих карати буками нещасливців (І. Пільгук).

15 Виконайте повний синтаксичний аналіз речень. Знайдіть синкретичні члени речення, установіть, які семантичні відтінки вони поєднують.

I. 1. Люди на березі проводжають екіпаж корабля у дорогу (В. Собко). 2. Тьмарилось світу в очах од падалиць-слив (О. Забужко). 3. Він постійно баламутив всіх у класі (В. Сосюра). 4. Різдва́ний ангел літав від хати до хати з дарунками на крильцях (М. Черемшина). 5. Ми пов'язані зі світом тисячами ниток (Р. Федорів). 6. Історіє, на дереві твоєї вічності щодня розпукуються сотні бруньок, всихають нижні сиві гілки (Я. Шекера). 7. Треба носити воду на прання з далекої криниці (Г. Пагутяк). 8. Для юриста злочин – це симптом особистого або соціального неблагополуччя (П. Загребельний). 9. Дівчата в кожушанках продавали перші підсніжники з навколишніх горбів... (В. Бондар). 10. Чорнолиця Боженчиха все поверталася до думки про три дуби (В. Шевчук). 11. Чоловік узяв плаща, подивився на тріщину в стіні, перекошені двері, косо прибиту книжкову полицю (В. Даниленко). 12. Я підійшов аж до вікна (В. Герасим'юк). 13. Приготування до свята починалися за тиждень (Ю. Винничук). 14. Ти і в стражданні гарна (Л. Костенко).

II. 1. Дівчинка спала на старому дивані (О. Жовна). 2. Млосно пахнуть півонії на цілий поверх готелю (Л. Пономаренко). 3. Король із казки Андерсена такі зажурені мав очі (Г. Мазуренко). 4. Світає світ в терновому галуззі (Л. Костенко). 5. І дужче в серці Гордієвім заготала злоба на чорного чоловіка у високих чоботях (Т. Осьмачка). 6. Не ворог я царю Латину (І. Котляревський). 7. На вулицях горіли неонові ліхтарі, відбиваючись у сонних вітринах і мокрих асфальтах. 8. Сестра з Житомира винесла йому фотокартку. 9. За спиною

дзижчала кухня із трьома плитами і єдиним умивальником, грюкали двері в нескінченних коридорах. 10. Грибок на дитячому майданчику погано захищав від дощу (З тв. Є. Кононенко). 11. А фіалці тихій в сутіні лісів Вже давно мережку із пісень я сплів (Олександр Олесь). 12. Вночі нам світить айстра кольорами (О. Пахльовська). 13. Родичі неспішно простували до брами цвинтаря (А. Шевчук). 14. Хвіст електрички вже зник за лісом (О. Жовна).

16 Підкресліть предикативні центри та другорядні члени речення. Визначте ті члени речення, які поєднані з іншими подвійним синтаксичним зв'язком (дуплексиви).

І. 1. Мова робить людину нездоланною в пошуках істини (І. Вишванець). 2. Я вважав тебе за свого найбільшого ворога (І. Франко). 3. Василько пригадав, як вперше знайшов Мурку кошеням у густій траві (Г. Тютюнник). 4. Голодним він завжди не міг заснути (Г. Цимбалюк). 5. Темнооким чудесним гостем я чекала тебе з доріг. 6. І відпливаю поночі одна на кризі шибки у холодний вечір. 7. Я пам'ятаю батька не старим. І матір пам'ятаю не вдовою (З тв. Л. Костенко). 8. Паску доводилося їсти несвяченою (О. Довженко). 9. А ми ходили журні та роздратовані від'їздом Фросі Євменівни (В. Бондар). 10. Тебе називала щасливим... (В. Гуртовенко). 11. Дивною і вічно молодого Одгукнився у моїй душі (А. Малишко). 12. Ночами прокидаюсь в лихоманці (М. Івасюк). 13. А я стою у білому плащі під чорним деревом, на котрім птиці сниться весна (І. Жиленко).

ІІ. 1. Чи мала Зоня вважати візит за закінчений? (І. Вільде). 2. Дівчина вийшла у розкішному голубому платті (Г. Косинка). 3. Вони сиділи на лавці під дубами веселі і щасливі (В. Шевчук). 4. Правду кажучи, я не знайшов нічого такого у тому відвертому листі від неї (І. Роздобудько). 5. Ониська часто хотіла побачити його сивим і вусатим (В. Симоненко). 6. Я ж пам'ятаю його молодим (О. Іваненко). 7. Я застав там товариство розвеселене і безтурботне (П. Загребельний). 8. Я не знаю Тичини більше стомленого і зневіреного, більш трагічного і людяного, ніж Тичина – автор цієї збірки (В. Стус). 9. Відійшла Ольга вбік зовсім уже розгублена (А. Дімаров). 10. Вчитель ходив по класі поміж рядами лавок високий, прямий, задивлений кудись (Р. Федорів). 11. Сидиш одна у білій вежі до наших покликів

німа (*І. Калинець*). 12. До готелю я повернулася стишена й заспокоєна (*С. Андрухович*). 13. Сміялися з Василя хлопці, коли побачили у рваній козацькій одежі (*Панас Мирний*).

- 17** З'ясуйте, яким членом речення є словоформа з + **орудний відмінок**. Установіть критерії визначення синтаксичних функцій граматичних омонімів.

I. 1. Тітка Марія з бабою Ликорою сідають у затінку під осоками... (*Є. Гуцало*). 2. Вона ходила на роботу з приємністю (*В. Карп'юк*). 3. Чим більше ви будете в гармонії з собою, тим більше буде гармонії у світі. 4. Біля будинку з шовковицею зупинився і довго вдивлявся в освітлене вікно (*З тв. В. Даниленка*). 5. Поету, звісно, треба – опліч з людию. 6. Знаєш, ти іди собі з Богом.... 7. Отак гомоніли з кав'ярні «Троянда» добродій з добродієм. 8. Впала з тихим дзвоном слива (*З тв. І. Жиленко*). 9. Де б не був я, – друзі, буду з вами, – і не треба туску і жалю (*Т. Мельничук*). 10. Одпустила її з братом В далеку дорогу, Аж на Донець в святі гори Помолиться Богу (*М. Петренко*). 11. Хто є ти, жінко з дітям малим? 12. Мені ти снилася раніш з лицем, яснішим од світанку, З очима, пролісків синіш! (*З тв. В. Гуртовенко*). 13. Я ще не стрічав людини з таким браком смаку (*Б. Бойчук*).

II. 1. Ми з Міськом сиділи на уламку муру й гойдали босими ногами (*Ю. Винничук*). 2. Раз сиділи ми з ним на бережку Латориці (*М. Дочинець*). 3. Тепер до парку приходили гуляти батьки з дітьми (*П. Яценко*). 4. Я у своїй шаховій практиці грав з чемпіонами (*С. Караванський*). 5. З-за високої мурованої стіни визирали гілки з червоними яблучками. 6. Спробуй-но вистояти з двома сітками в переповненому автобусі (*З тв. Г. Пагутяк*). 7. Він приїжджав з персональними подарунками для кожного. 8. Щороку ми з дітьми їдемо до нас у гори (*З тв. Т. Прохаська*). 9. Ми з батьками їдемо до Праги (*Ю. Андрухович*). 10. Питання походження українського етносу є одним з найважливіших для усвідомлення сучасними українцями своєї ідентичності (*Л. Залізняк*). 11. Ціла орда з ханом Отроком прийшла під Київ (*Л. Мосендз*). 12. А тоді, давно, плив мідяний дзвін разом з першим обірваним прядивом бабиного літа (*Н. Бічуя*). 13. У суботу ми пішли з мамою купувати їй нову куртку (*Дз. Матіяш*).

Односкладні речення

- 1** Знайдіть односкладні речення, схарактеризуйте морфологічне вираження їхніх головних членів.

Про це розказати – немає слів.

Це дивне почуття виповісти – як?

У які хитрі неводи яких речень

заманити це дивовижне тепле розкішне літо?

Яким закланням у які схованки його зачепнути,

щоб не все пішло, як вода в пісок?..

Наказую собі: вдай, що не відаєш

про його проминуцність. Насолоджуйся!

Які бездонні і розлогі жоржини!

Які великі і таємничі нічні дерева!

У них ще безодня хлорофілу, потужної жаги.

З'єднайся з ними і насолоджуйся.

Ще таке безжурне, без жодної вадочки,

без настороженості чи страху.

Таке ласкаве і барвисте,

таке відьмацьки всесильне,

у яке хочеться сторч головою, і опиратися цьому бажанню несила, –
різнотрав'я

на несходимих узбіччях битого шляху.

Такі цвіркуни оглушливі,

такі зорі сліпучі

і до запаморочення прекрасні.

Так багато, зрештою,

ще слів непромовлених!

Що ж, так їм і заморожуватись?..

(Г. Паламарчук).

- 2** Схарактеризуйте типи речень за способом вираження предикативності.

І. 1. Без рушниці не варто пускатися в мандри (Ю. Винничук).
2. Немає слів, немов води у крані (А. Криштальський). 3. Іноді людині треба просто поплакатися в камізельку, зовсім сторонню...

(*Н. Неждана*). 4. Чути, як в тиші нічній тверднуть у слив кісточки (*І. Малкович*). 5. Жаль бодай хвилинку змарнувати все... 6. Поезіє, на світі стільки зла, Такі хиткі надії на грядущє! 7. Стою в задумі над минулим нашим. 13. У щасті теж, як в полум'ї, згоряють. 9. Скувало льодом в пам'яті слова. 8. Нема ні стін, ні вікон, ані свіч, лише холодні клавіші і руки. 10. Ні меж, ані краю роздоллю! (З *тв. М. Луківа*). 11. Нехай нам сумно, але це минеться. 12. Далекий обрій. Вохра. Бірюза. Розбилось небо золотим розрядом. 14. Запам'ятай мене такою – красивою, веселою, тонкою (З *тв. О. Пахльовської*).

II. 1. У звичайні дні біля їхньої домівки безлюдно, тихо й однотонно (*Є. Концевич*). 2. Василя мучила спрага, але черпати долонею воду з джерела не вдавалося (*І. Франко*). 3. Акації. Бджолині дзвони. Пшениці кохливий лан. 4. Ще днів моїх багато за горою, за зорями в небесній глибині. 5. З коханою прощатися не вмію... 6. Мені перед тобою сором. 7. І хотілось йти з тобою, утекти від багача (З *тв. Д. Павличка*). 8. У неї щось на серці. Сни і туга... 9. Їм не шукати філософським посохом абстрактних істин невидиму грань (З *тв. Б. Олійника*). 10. Споконвічних дубів не схилилось додолу... 11. Мені без тебе сумно серед людства (З *тв. А. Костенко*). 12. Принцесо, час покинути химери! (*Леся Українка*). 13. Було б безглуздо саме тепер скоритися долі (*Н. Рибак*). 14. Що ж мені відповісти? (*І. Драч*).

3 Проаналізуйте синтаксичну структуру речень. Укажіть, які дієслівні форми виконують функцію головного члена в односкладних означено-особових, неозначено-особових та узагальнено-особових реченнях.

I. 1. Нелегко жити, але мусим жити, Стиснувши нерви у міцний кулак (*М. Луків*). 2. Човпаю, як ветхий старець, раз у раз зупиняюсь (*О. Винокуров*). 3. Не довіряй козу вовкові, а капусту козі (*Народна творчість*). 4. Ходи, переночуєш у повітці, а раненько підеш. 5. Принеси води! 6. Гей, стій! Оце вже й моя хата... (З *тв. В. Шевчука*). 7. Пили і їли до смерку (*П. Загребельний*). 8. Взявши одне – втрачаєш щось інше, може, й дорожче. 9. Що більше знайдеш, то більше втратиш. 10. Дай мені свій простір і неспокій, дай мені любові, дай добра... (З *тв. В. Симоненка*). 11. Вищий червоним і чорним Радість й печаль заодно (*Р. Братунь*). 12. На самоті із самотою так несамотньо

гомоніть (*І. Жиленко*). 13. ...І строфи переставиш, як валізи. Одну таки залишиш – і не ту (*В. Герасим'юк*). 14. Знаю, що пальці у рукавичках – як пелюстки троянди (*М. Коцюбинський*).

II. 1. Розчиниш крижане вікно весни (*О. Пахльовська*). 2. Не кажи – не вмію, а кажи – навчусь (*Народна творчість*). 3. Це осінь. І осінь І перші морози. І листя прижухле роняють дуби. І все проступає неначе крізь сльози: Дивись і дивуйся, шануй і люби! (*М. Луків*). 4. Йдеш од церкви повечір'ям, то на всю вулицю: тресь, тресь... (*М. Закусило*). 5. Стоять! – гаркнув до нього Григорук. 6. Це отут сиди, отут невідомо чого чекай (*З тв. Б. Жолдака*). 7. Зустрічайте гостей по чину, гостинно та без лакейства (*Ю. Мушкетик*). 8. Ходжу на лижах майже як пінгвін. 9. За дверима штовхалися і галасували. 10. Шукайте цензора в собі. 11. Комуś колись чогось там підлили. 12. Знаю склад біосфери, структури кислот... 13. Його убили – сто на одного! 14. Шукаєм глоду, пасемо корову, у гілки граєм, в цурного квача (*З тв. Л. Костенко*).

4 3-поміж наведених знайдіть односкладні неозначено-особові речення. У чому полягає особливість граматичного значення таких конструкцій?

I. 1. Гортала дитячу книжку-розмальовку (*В. Карп'юк*). 2. З неімовірними труднощами вдалося вловити професора по телефону (*П. Загребельний*). 3. Випустили бджіл на Теплового Олексі (*В. Антонович*). 4. Отут, за рогом, можна випить кави й помилуватись на стрімкі авто... 5. Дістаньте мохерову хустку і тепле осіннє пальто. 6. Не голоси за проминулим, прожитим днем не дорожи (*З тв. І. Жиленко*). 7. Часом озирнутись хочеш, немовби хтось тебе наздоганя (*В. Герасим'юк*). 8. Соняшники вже порізано, повимолочено дрючками або качалкою, і насіння лежить у мішку на тапчані біля печі. 9. Нарешті опинились у старому яблуневому саду – тут дерева простирали широке гілля низько, ніби хотіли прикрити землю од чогось лихого й недоброго (*З тв. Є. Гуцала*). 10. Вчора на нашому кутку виломили у бабиному Остапишиному хлівчику стіну і забрали козеня (*Г. Тютюнник*). 11. Гроловицею називають, власне, й саму блискавку (*Г. Бердник*). 12. На матусину вимогу його викликали до лікарні. 13. Домовилися зустрітись о другій в гаю червоних кленів (*З тв. Є. Кононенко*).

II. 1. Кладе на стіл химерні ключі з брелоком у вигляді скіфської баби (Л. Пономаренко). 2. Стали спускатися в темний яр, звідки повіяло холодом і проваллям (Г. Тютюнник). 3. Кінець кінцем передали для музею чабанські дерев'яні ваганці, що з них чабани тузлук колись їли (О. Гончар). 4. Вони повинні завжди бути готові до небезпеки, до ризику... (В. Лис). 5. Треба було бодай зо два дні відпочити з далекої – для декого аж з Криму – дороги (В. Рутківський). 6. Справді, в читальні на мене чекали (Р. Федорів). 7. Двох чоловіків узяли за свідків (Ю. Винничук). 8. Його відпустили, а репетиція продовжувалась. 9. В сінях щось зачовгикало, довго шаруділо клямкою. 10. Ще концерт не починався, і нікого не пускали всередину, бо почнуть там шуміти (З тв. В. Медведя). 11. З теплих країв повертаємось в січень і стомлено лічимо кожне сьогодні (К. Бабкіна). 12. Так дзвінко вдарила, що стрепенулась тиша і швидше в руках забігало перо (Леся Українка). 13. Повернулась, розправила плечі та й пішла у бузковий вечір... (Г. Тарасюк).

5 З-поміж поданих речень визначте неособові односкладні речення, згрупуйте їх за ознакою морфологічного вираження головного члена.

I. 1. Каменю така сила, ніби для єгипетських пірамід. 2. – Покликати, – коротко звелів султан, і в його голосі чулася нетерплячка (З тв. П. Загребельного). 3. А ворон у парку незлічимо (І. Жиленко). 4. Сісти на корабель хмар, попливти (Віра Вовк). 5. В день такий – прожити сто життів! (Я. Шекера). 6. А може, і собі закам'яніти серед оцих неповторимих скель? 7. Поетів ніколи не був мільйон (З тв. Л. Костенко). 8. Щоб убити ідею – стріляють у слово (В. Грбовський). 9. Щоб забути – вічності не стане, Щоб кохати – не вистачить душі (О. Башкирова). 10. Зрештою, колись та й умирати (Б. Олійник). 11. Немає України – і мене немає! (К. Москалець). 12. В наш динамічний вік сидіть на лаві? (І. Жиленко). 13. Голів мільйони, світлі які... (В. Сосюра).

II. 1. Вже скоро бути бабиному літу (Л. Дмитерко). 2. У їхнім словнику нема лексеми «черствість» (І. Калинець). 3. Мало в світі копачів криниць, більше спраглих, що бредуть крізь хаші (В. Базилевський). 4. Чуття гірко не збороти, Хоч серця біль уже й погас (Борис Тен). 5. Без мови нашої, юначе, й народу нашого нема (В. Сосюра).

6. У нічному місті не було ні душі (В. Даниленко). 7. Дорожчого за неї, може, нічого й на світі нема... (О. Гончар). 8. Кроків шість – і там твій сміх і крок! (В. Герасим'юк). 9. Зазирнути б ув очі волошкам! (Я. Шекера). 10. Щоб написати книгу про краплицю, не вистачить цілого життя (Г. Пагутяк). 11. Нема чого приводити до хати своїх друзів (Ю. Винничук). 12. Біля багатого якщо не поживитись, то хоч потертись (А. Дімаров). 13. Я за те, щоб більшість провин прощати (Т. Прохасько).

6 Підкресліть головні члени односкладних речень. Схарактеризуйте їх за ознакою морфологічного вираження та семантикою.

I. 1. Роси сьогодні налилось у квітку – мов у бокал – так срібно, так сповна. 2. Хай у вусах ніжно засріблилось, та зате любов, як первоцвіт. 3. У сутінках душі моєї тривожно (З тв. І. Жиленко). 4. Вже на вечір (О. Ульяненко). 5. Добре дихалося зранку в старому дубовому лісі (Є. Гуцало). 6. Не казано ні вголос, ані потайки (П. Пірник). 7. Благословляється на день (В. Грабовський). 8. Саме тоді заходило на осінь (С. Караванський). 9. Так хочеться якоїсь етики (А. Костенко). 10. Поз'їздилось їх (шляхтичів) з усієї околиці (Г. Хоткевич). 11. Ти першим квітам колір поясни, бо їм цвісти вже скоро заманеться. 12. Пробило північ з вежі дзигаря (З тв. О. Пахльовської). 13. Однаково морям і пущам, Словам безсмертним і вмирущим – нікому слави чи хули! 14. Треба ж було природі в дійсності сотворити для мого фільму такі ідеально точні риси?.. (З тв. М. Вінграновського).

II. 1. Не спиться весні, бо така молода (П. Воронько). 2. Вічність можна вловити лише людським талантом (П. Загребельний). 3. Чутно зітхання, приглушені ридання і здавлене шепотіння тих, що не сплять... (Леся Українка). 4. І треба так на вересень злягти (І. Драч). 5. Ось уже недалеко (В. Винниченко). 6. Засвистіло у вухах (Ю. Липа). 7. Скільки здобуто і втрачено, куплено й продано, народжено і вбито! (А. Любченко). 8. Пахуче так усюди, зелено, тепленько, гарно! (Панас Мирний). 9. Невже мені доведеться впустити в замок козаків на Гризельдину згубу! (І. Нечуй-Левицький). 10. Йому було страшно за мене. 11. На вулиці сніги й мороз, у хаті тепло й затишно. 12. Нарешті стало холодніше... 13. Незабаром дощі й тумани і все меншатиме

зеленого, а більшатиме жовтогарячого й золотого світла із-за вікон (З тв. К. Москальця). 14. Час починати відлік цій боротьбі (С. Жадан).

7 Підкресліть предикативні центри односкладних речень, схарактеризуйте їх за морфологічним вираженням та структурою. Установіть семантику прислівних поширювачів.

I. 1. Там аж роїлося від функціонерів (Ю. Винничук). 2. Нас двоє в кімнаті: самотність і я (Т. Севернюк). 3. У цій кімнаті хотілося молитися, хоча, власне, ікон у ній не було. 4. За вікном ніяких ознак ранку (З тв. Є. Кононенко). 5. І в затінку оранжевої квітки під вечір посмутнішало бджолі (І. Жиленко). 6. З вікна мого так добре видно Осінь (О. Соловей). 7. Хотілося вмотитись біля каміна (О. Барліз). 8. Поважати можна щось: ідею, думку, порив чи почуття (Т. Ващук). 9. Пити не хотілось зовсім (О. Денисюк). 10. Дідові Миронові переважило за восьмий десяток (Л. Заморська). 11. Несила припинити розмову (Л. Наумова). 12. А мені так хотілося б любити. 13. Пахне ліками. 14. Раніше мені вже доводилося бачити щось подібне (З тв. О. Жовни).

II. 1. Поетові треба бути поетом (Л. Костенко). 2. Зокрема годилося очищатися водою, причому воду слід було брати з криниці, викопаної саме в переддень Купайла (Г. Бердник). 3. Мене хилить на сон. 4. З інтернатського саду подувало жовтим листяним вітром (З тв. Л. Пономаренко). 5. І не було кінця вечірнім зорям (І. Жиленко). 6. Запобігти лихові не можна було (М. Коцюбинський). 7. Замело, засипало, завіяло, Лиш дими снуються над селом (М. Луків). 8. Вікнам у щоки холодно. 9. Тільки псові голодно... (З тв. Р. Скиби). 10. В осінньому лісі пахне грибами... (М. Луків). 11. Півнеба чорним застелило. 12. Блискає з громом – буде злива. 13. Мокрим снігом зіпляє повіки, Б'є в обличчя хуга навісна... (З тв. Бориса Тена). 14. Посухішало й похолоднішало, але в повітрі не перелітало жодної сніжинки (Є. Гуцало).

8 Визначте, які з речень є односкладними інфінітивними. Зверніть увагу на їхню модальність.

I. 1. Треба вчитися володіти своїми емоціями, не дозволяти їм володіти вами (Т. Малярчук). 2. Мріяти й шукати, доки жити, Шкварити

байдужість на вогні!.. (В. Симоненко). 3. Здається, просто бути богом (О. Корж). 4. Час починати відлік цій боротьбі (С. Жадан). 5. Ти одержимий нав'язливою ідеєю: помститися, відплатити, знищити (А. Кононович). 6. Водій таксі намагався завести розмову (О. Ульяненко). 7. Голос мав сопранний, йому б у церковному хорі пускати попід куполи херувимські голуби (Р. Федорів). 8. Так легко морем босоніж іти вві сні! (Я. Шекера). 9. Всяке таке навіть не можна назвати позитивним набутим досвідом (Т. Прохасько). 10. Наказав собі працювати й ні про що не думати, ні на кого не звертати уваги (Є. Гуцало). 11. Головне – поїсти і нагріться. 12. Жити, жити безліч літ і не нудно, і не трудно (З тв. І. Жиленко). 13. Важко прокинутись і піти в ранок похмурий (В. Герасим'юк). 14. Мене обпекло нестримне бажання погладити кожну штахетину чи кору дерева, справдити на слух спів кожної хвіртки (Ю. Винничук).

II. 1. Не хочеться вставати, хоч заплач (Р. Лубківський). 2. Якось у неділю він повів гуляти до парку трирічного онука (П. Яценко). 3. На станції техобслуговування пообіцяли відремонтувати автомобіль до кінця тижня (В. Даниленко). 4. Відразу після Нового року почали показувати французький серіал «Графиня де Монсоро» (Т. Прохасько). 5. Розгойдуватися можна було сидячи і стоячи (В. Неборак). 6. На вулиці стояти холодно, мороз. 7. Сьогодні обов'язково треба зателефонувати додому (З тв. А. Дністрового). 8. Добре було б щось гаряченького поїсти, попити (С. Авраменко). 9. Я буду дуже радий погуляти разом з вами... (В. Собко). 10. Очевидно, це природно – любити сонце пізньої осені, а тепло – взимку (О. Жовна). 11. Уважно запам'ятовуючи, я двічі запитала, коли звертати ліворуч, коли йти навпростець (Н. Бічуя). 12. Не знав, що чинити й куди йти (В. Шевчук). 13. Та не тої вона породи, щоби чекати ярма на шиї (М. Матіос). 14. Дні і ночі думать про тебе, Виглядати тебе щомить – Лиш для цього, їй-богу, Тричі треба на світі жить! (В. Симоненко).

- 9** Кожне з наведених дієслів уведіть до складу речення так, щоб в одному дієслові виконувало функцію присудка, а в іншому – головного члена односкладного речення.

Трясе, темніє, накриє, зірве, дзвенить, накидає, гупає, веде, лле, віє, подує, носить, тече, морозить, водить.

- 10** Підкресліть предикативні центри, випишіть односкладні речення. Схарактеризуйте головні члени номінативних речень за способом вираження. Розподіліть усі виписані речення за групами: екзистенційні, оклично-номінативні, дейктичні.

I. 1. Весна. В городі пахнуть рожі, немов любовнії слова. 2. Червона молодість півоній. Яка краса! Яке п'яніння! 3. День зелений, день хрещатий, герці лагідних лошат (З тв. Б.-І. Антонича). 4. У нього марення. Уривки фраз. Якісь химерні цитати. 5. Безмовність. Чорні хмари у небі. 6. Радість! Повний успіх! Інтуїція не підвела мене (З тв. О. Бердника). 7. Понад шляхом теж пішли верби. Під вербами колодязь (А. Тесленко). 8. Через тиждень весілля (Л. Письменна). 9. Кожного вечора нові зустрічі (С. Скляренко). 10. Ось і радість... Дочекалися! (П. Балей). 11. Хата з ганком і прибудовою. Коло хати стіжок торішнього сіна... 12. Дивна якась, небезпечна, фантастична країна (З тв. І. Багряного). 13. Такий файний кавалер! Ходить-но до танцю. 14. Облуплена, облущена фарба бортів. Іржа... Ілюмінатори засновані павутинням (З тв. О. Гончара).

II. 1. Перша книжка... Ах! Скільки принади, скільки чару і втіхи для вуха! (Б. Лепкий). 2. Ось і ранок білий, як божевілья (В. Стус). 3. Дуби, посивілі від пилу. Світанки рожевосухі (А. Малишко). 4. Он і домівка батька (Н. Хоменко). 5. В костелі сутінки (Л. Каленська). 6. Море й небо. Коло хати пальми, лаври і гранати (Б. Лепкий). 7. З балкона мені видно клітки з тиграми й левами. А вдосвіта чути, як вони гарчать. Африка! (П. Загребельний). 8. Віки світань. Безмежжя горизонтів. Прадавній смисл усіх людських наріч. І за одним плечем у тебе – сонце. За другим – ніч (О. Пахльовська). 9. Тиха й лагідна ніч на Світіязі (М. Луків). 10. Дороги, протерті колесами (О. Корж). 11. Яка м'яка, налита сонцем тиша! (О. Башкирова). 12. «Фабрика Збожека і Д.». Золотими літерами (М. Куліш). 13. Кав'ярня!.. Тут був цвіт міста... (Ю. Липа). 14. Посуха! Це страшне, лихе слово старанно замовчувалось (І. Ле).

- 11** Визначте, які з-поміж речень є односкладними номінативними. Установіть, які другорядні члени можуть поширювати формально-граматичну структуру номінативного речення.

I. 1. Сліпучо-жовта скирта соломи в сусідньому саду, яблуні і шпаківня, добрі, споконвічні речі з власними назвами. 2. Пізній-пізній вечір, цвіркуні шаліють. 3. Затишний шелест крапель у топо-

линому листі, прохолода і спокій. 4. Сонячний, морозяний, веселий і засніжений день. 5. Добрі, старі істини, здобуті аскетами-містиками в пустелі, вечірній мед і джерельна вода, спокійний, простий і життєтворчий свіжий хліб на чистій скатертині. 6. Будиночок із кольорових кубиків, збудований Владою. 7. Цей дивовижно боже-ственный Бах! 8. Безшумне обертання сузір'їв. 9. І призахідне сонце над Сеймом. 10. Спас. Мамин день народження (З тв. К. Москальця). 11. А ось лист Вам! (О. Мак). 12. Докірливий погляд зоряних очей. 13. Високі хвилі. Зорі в небі (З тв. О. Бердника). 14. Сірий, як зайчик, березовий ліс (В. Стус). 15. Крилата скрипка на стіні, червоний дзбан, квітчаста скриня (Б.-І. Антонич).

II. 1. Небо синє до запаморочення, на пожовклій траві нічна паморозь (Є. Кононенко). 2. Світанки мої у смарагдовій ворсі (Л. Костенко). 3. За площею – парк, вологий, темний, звідки завше напливає туман... 4. Широке вікно навскіс перетяте вигнутою виноградною лозою (З тв. Н. Бічуї). 5. І сон на сіні, й сонні лісу тіні, і смерк в руїні, і казки в країні, і чалі коні, й чвал баский по степу... (Б.-І. Антонич). 6. Яка чудова знахідка (Л. Денисенко). 7. Мов давній герб – шаблі оті і скрипка (О. Пахльовська). 8. Що за дівчина! (Б. Бойчук). 9. Ніч ясна і світла, Наче з кришталю (М. Луків). 10. ...Забагато в наших мізках песимізму (В. Грабовський). 11. Майданчик коло цирку. Тут поката-тись можна на коні (Н. Позняк). 12. Червоне, рожеве і золоте (В. Малишко). 13. М'які і тихі літні дні, мов посмішки бабусь. 14. На синім блюдечку – лимон, і чай на шість персон (З тв. І. Жиленко).

12 Визначте, які з речень є нечленованими (словами-реченнями). Зверніть увагу на їхнє морфологічне оформлення. Поділіть їх на групи (стверджувальні, заперечні, емоційно-оцінні, спону-кальні).

I. 1. – А другого ножа немає? – А чого ж! Все у нас є, куме Мак-сим. 2. – Зрозумів? – Угу (З тв. Ю. Збанацького). 3. – Ти його застре-лила, Артеміє? – кинувся назустріч Заплітний. – Де там! Сам упав зі страху (М. Івасюк). 4. – Так, – зітхнув він (В. Склярєнко). 5. Ба! Чуєш?.. То весна співає? 6. Бач, які! Навчають сусідів і самих веста-лок, що їм робить! 7. Та вже ж! А хто мене рівняв і до принцеси, і до русалки... 8. Такого допускать не можна. – Звісно! (З тв. Лесі Україн-ки). 9. Полковнику, ви перебільшуєте! – Ніскілечки! (В. Маликов).

10. І треба ж було! Не мала баба клопоту! – лаяв себе Лиштва (*І. Логвиненко*). 11. Оце так Олесь! Оце молодчага, так молодчага! (*І. Головченко*). 12. – Ну, так і женіть, коли пора! – От такої! (*С. Васильченко*). 13. Не читай таких віршів більше, без них обійдемося! Досить так досить (*О. Коломієць*).

II. 1. – Годі, годі! Ой, що мені ти пригадала!.. 2. Ха-ха! Брехня! Ну й жидюга! (*З тв. М. Старицького*). 3. Авжеж! Так оце й дам бурлаці в руки чужі гроші! – сказав Бродовський. 4. Оце горенько! (*З тв. І. Нечуя-Левицького*). 5. «Суд» (назва оповідання В. Винниченка). 6. От тобі й на! Та що ви, голубчику! (*М. Куліш*). 7. – Гаразд, – неохоче погодився директор (*А. Дімаров*). 8. – Е, ні! – раптом грюкнув кулаком об стіл боярин Добриня (*Р. Іванченко*). 9. Починаю третє літо на півночі. Охо-хо-хо! (*Остан Вишня*). 10. Ні, порівнювати наших з ними не можна. Ні, ні! Ні, ні! (*Л. Мосендз*). 11. Прикрутило й мені: випадає женитись. Отак до біса (*А. Свидницький*). 12. – А-а... – протяг Соломон байдужісінько, думаючи про своє (*І. Багрянний*). 13. У цій нескінченності – смисл буття людського. Чи не так? (*Є. Божик*).

13 Установіть, які з наведених конструкцій є односкладними безособовими, а які – двоскладними. Де це можливо, трансформуйте односкладні безособові речення у двоскладні. Чому не всі речення можна перебудувати?

Зразок: І не було кінця вечірнім зорям (І. Жиленко). – Вечірні зорі не закінчувалися.

I. 1. Зрідка дощить високе серпневе небо (*В. Стус*). 2. Сад по коліна в білому тумані. 3. Сьогодні сніг іти вже поривавсь. 4. Збиралось на грозу (*З тв. Л. Костенко*). 5. Пахне шишками хмелю (*Л. Пономаренко*). 6. За хмарами вгадувались гори (*Н. Бічуя*). 7. Дощ шумів про вічне, а думалось про минуше... 8. Надії було доручено прикрашати домашній паштет червоними смужками консервованого перцю. 9. Раз на два роки траплялася нагода одягти золоту сукню. 10. Давно ні з ким не розмовлялося так легко (*З тв. Є. Кононенко*). 11. У вухах ще продовжує дзвеніти від розірваних десь поруч снарядів (*Т. Мальярчук*). 12. Викопано картоплю, моркву і буряки. 13. А від городу потягнуло кропом (*З тв. І. Жиленко*). 14. З неба здерто Зірок позолоту (*Р. Братунь*).

II. 1. У подвір'ї росло кілька кущів і квола берізка (П. Яценко). 2. Ось дитина на березі маленької річки (Г. Пагутяк). 3. У вестибюлі на першому поверсі на годиннику 00.27 (А. Дністровий). 4. А де згадка про автора столітньої книги з пожовклими рядками? (М. Хвильовий). 5. Десь о четвертій її почало немилосердно хилити на сон (В. Габор). 6. Замерехтіло межі двох світів щось невпізнанно-знане (В. Стус). 7. Хіба ж це по-людськи було так безрозсудно розправитися з людиною? (У. Самчук). 8. Минуло з півгодини. 9. До кінця мого перебування у лікарні лишалося зовсім небагато. 10. Слід бути рішучим (З тв. О. Жовни). 11. І не видно кінця-краю отому бранню (М. Матіос). 12. Далеч осінню дощами розмито... (М. Луків). 13. Пам'яті гірко (А. Кичинський). 14. Магді схотілося поглянути на себе у дзеркало (О. Скоробогатько).

Неповні та еліптичні речення

1 Визначте, які з речень є неповними. Схарактеризуйте їх за видами (контекстуальні, ситуативні, еліптичні, обірвані, парцельовані). З'ясуйте, які члени речення пропущено.

I. 1. Тебе вечерею годуватимуть, а нам по бутерброду (Ю. Смолич). 2. А поглянь на себе. Рука як їроплан. Ти ж в лок не влізеш. З госпіталю? 3. Ми тобі добро, а ти – злом? 4. Але є тексти для запам'ятовування, а є – для забування. 5. Звідси поїдемо до резиденції Ягнича. Він запрошує. 6. – Ти! – заревів Агапіт. – Я віддам тебе... Я... я зажену тебе... Ти будеш у мене!.. 7. – Не треба про Ромео і Джульєтту, – попросив Шульга (З тв. П. Загребельного). 8. Знаєш, той пес... (Ю. Іздрик). 9. Ви на машині? 10. – Гайдн! – нарешті зрозуміла Олеся. – Ні, тридцять третьої сонати я не знаю. Але обов'язково знайду і вивчу! (З тв. Є. Кононенко). 11. Хихикнув і порвався йти, але потрапив у куш кропиви й попик руку (В. Шевчук). 12. А фільм – про любов і нас, його нам крутила доля (А. Криштальський). 13. [Вона:] А ви гадаєте, ваша версія не абсурдна? [Він:] Один – один (Н. Неждана). 14. Лежала й дивилась узори на килимі (В. Даниленко).

II. 1. Ліворуч – сад, посередині сцени – велике дерево, під яким круглий стіл і лави. Велосипеди чоловічий і жіночий, сперті на дерева.

2. Ви заробляєте своєю журнальною й газетярською працею... Ну, скажемо, двісті рублів на місяць. 3. Автомобіль, нехайно! 4. Я бла-гаю тебе: спаси дочку свою, дай їй грошей, хай вона їде кудись з ди-тиною. Десять тисяч (З тв. В. Винниченка). 5. Телевізор двоїв зобра-женням. Відвезла в ремонт. 6. Кожному – горнятко, калачик і свічеч-ку, іще грушку або яблучко, як буде урожай. 7. Він довго поправляв разок намиста на її шиї, потім обнімає і так стоїть (З тв. М. Матіос). 8. Їй за плечима – поле, а перед нею село, долина, ліс (Б. Харчук). 9. На сірий камінь – сірий дощ... (Д. Павличко). 10. – Палець... я його це саме... ну... (Л. Дереш). 11. Вмостилися, рушили: Вас куди? (М. Мед-нікова). 12. «То ви з Києва?» – поцікавилася дружина, виносячи з кухні великий казан з тушеною картоплею (О. Шевченко). 13. Ма-рійка поглянула на свого сина. Зблідлого (В. Дрозд). 14. Ось досіе-мо – й тоді на вечірню (О. Гончар).

2 Проаналізуйте особливості семантико-синтаксичної структури та будови еліптичних речень.

І. 1. На море! Гей, на море! (Б.-І. Антонич). 2. Швидше, тіточки, швидше! (В. Винниченко). 3. Руки вгору! (М. Куліш). 4. Стій! Ані з місця! (Панас Мирний). 5. Тепер же до Варшави! (Ю. Федькович). 6. Гей, до вечері! (М. Старицький). 7. – Гарматій, на допит! – гукнув вахман (Р. Іваничук). 8. Гей, люди! За ним! (Ю. Федькович). 9. Я казав вам: по черзі (Леся Українка). 10. Ей, слово ще! (М. Стариць-кий). 11. Анька, самоварчик гостям! (Г. Косинка). 12. За шаблі, брат-ці! (М. Костомаров). 13. Вітер – лучком віртуозним по телеграфних струнах!.. (Борис Тен).

ІІ. 1. Небо чисте, світле і просторе, На душі – ні смутку, ні печалі (М. Луків). 2. Повз темні вікна – люди, люди, люди... 3. В синій вазі – білі квіти (З тв. І. Жиленко). 4. Лишаються сильні самими (В. Гуртовенко). 5. На устах вибачлива усмішка (Ю. Винничук). 6. Ще, чого доброго, сонячний удар... (Г. Пагутяк). 7. Ні слова про втому! (В. Еллан-Блакитний). 8. Мені б трішки щастя... (Т. Ващук). 9. Еле-гійно лине вечір поміж липи, І бульвар у світлі вуличних крамниць (Л. Смоляр). 10. Просторо й голо навкруги – ні звіра, ні людини... (М. Луків). 11. Високо в небі – голос яструба (Ю. Винничук). 12. На пер-шому поверсі – двоє людей, на другому – їхні тіні (В. Стус). 13. Хто – за Богдана, хто – за короля (Л. Костенко).

3 Порівняйте семантику та граматичне оформлення предикативних центрів в односкладних та неповних двоскладних реченнях.

I. 1. Прапорщик рушив попереду. Прапорщикова з сумками в руках за ним (*Б. Харчук*). 2. А мати – з дому. Плачуть, затинаються і говорять не хочуть ні про що (*Л. Костенко*). 3. Готуйтеся до великих і крутих неприємностей. 4. Кохайте дівчат – і народять вас самих (*3 тв. Ю. Андруховича*). 5. На тім боці Дніпра дим, чад і кіптява Південнотрубного заводу, а в Кам'янці скіфська тиша, зелені оази садів і городів. 6. А я, бачите, причепурилася. Іду в кіно. Сьогодні показують «Дорогу» Фелліні. Бачили? (*3 тв. П. Загребельного*). 7. «Доброї ночі», – сказав неголосно (*В. Шевчук*). 8. Вже котрий день – осінній дощ і хмари, і на балконі глухо мокне м'ята. 9. Не проміняю на мільйон, на усевладдя і всесилля – свій тихий день, свій добрий сон, своє усміхнене дозвілля (*3 тв. І. Жиленко*). 10. – Обшукайте цього пана... журналіста, – наказав Синельников. – І подивіться в торбі. 11. Він взагалі приходить увечері, а пожежа після обіду (*3 тв. О. Вільчинського*). 12. «Пригадаєш "Дорогу в Провансі" Ван Гога?» – озивається до мене після мовчання Заболотний (*О. Гончар*). 13. Відчуваєш, як в обличчя тобі дихає зима. 14. Чим далі пробурався до головного русла, тим лункіше чулось ревіння моторних човнів... (*3 тв. Є. Гуцала*).

II. 1. Марія остовпіла. Витріщила очі і позирає то на хрест, то на Гната. А він нічого (*У. Самчук*). 2. Стан душі – осіннього листопаду (*Д. Бакуменко*). 3. Біля будинку з шовковицею зупинився і довго вдивлявся в освітлене вікно. 4. Повітря було напоєне креозотом, шкірою валіз, димом горілого листя і ще чимось вокзальним (*3 тв. В. Даниленка*). 5. Відшукала на балконі декілька зів'ялих морквин. 6. Візьміть для сина. Це дуже якісний шоколад (*3 тв. Є. Кононенко*). 7. Навколо – болота і луки (*В. Дрозд*). 8. Слухайся серця. Не варто його розуміти (*П. Гірник*). 9. Зронила шиття і навіть не глянула долі (*В. Герасим'юк*). 10. Люби! Борись! І мрію вмій здійснити! (*В. Гуртовенко*). 11. Під деревами – вечір (*Б. Бойчук*). 12. Вчора вивезли меблі (*М. Закусало*). 13. Приїхала позавчора така смутна (*Г. Пагутяк*). 14. Починай, але з самого початку (*Ю. Андрухович*).

ПРОСТІ УСКЛАДНЕНІ РЕЧЕННЯ

- 1** Установіть, які з речень є простими ускладненими. Підкресліть компоненти, що на формально-синтаксичному рівні можуть ускладнювати структуру простих речень.

I. 1. Треба піти на ту вулицю і відновити хоч дещо. 2. Потім, за сорок з лишком років, з десятків разів я проходив повз той будинок. 3. Я вирішив скористатися нагодою і уточнити умови подорожі, скажімо, до Греції. 4. Оля, як і Мирко, вчилася на відмінно... 5. Та де зараз можна переслухати платівки з казками, випущені півстоліття тому? (З тв. В. Неборака). 6. Зранку у відчинене вікно набивався тополиний пух. 7. Мої долоні, мов дві риби, спрагло тиснуться до мокрих вікон. 8. Зробивши висновки і занотувавши думки, можна піти подрімати (З тв. С. Жадана). 9. Трохи вище, на кручі, розмитою жовтою плямою світилося одним-одне вікно (Л. Кононович). 10. Я одразу не пізнав був осяяного посмішкою обличчя, розлогих жестів, випрямленої, перехваченої тугим широким поясом, постаті (В. Домонтович). 11. Ми розмовляли з Бережаном у «голуб'ятнику», тобто на другому поверсі моєї хати... (Р. Федорів). 12. За роки роботи вона звикла до всього, навіть до мух (І. Андрусак). 13. Ми із часом віч-на-віч мчимо В морі марень, ілюзій, провидців (Я. Шекера). 14. Від краю до краю у серпні спекотно (В. Симоненко).

II. 1. Біля молодого дуба Ірка якусь мить дивилася на відполіровану вітром дубову кору. 2. За вікном пропливали бензозаправки, засніжені будинки, навісні пішохідні мости і дорожні знаки (З тв. В. Даниленка). 3. Хати купалися в золотому листі вишень, яблук, слив (М. Закусило). 4. І вірші, і щастя – усе суєта, окрім золотистої чашечки кави (І. Жиленко). 5. Маріє, мріє, мрієчко моя, Моя Марієчко три-можна, Твоїм гірким, як світ, ім'ям Мені звучить хвилина кожна (М. Вінграновський). 6. Але Андрій всупереч загальному оптимізму був у полоні меланхолії (І. Багрянний). 7. Тут колись впаду я золотим

ранетом на Чумацький, чи на інший, шлях (*Т. Мельничук*). 8. Тиху казку дерева шумлять і колишуть золочене листя (*Віра Вовк*). 9. І страшніші, ніж сонні кошмари, Ті привиддя безсонної ночі (*Леся Українка*). 10. ...під цим зимовим снігом, промочена, понура, обшарпана, спить матінка земля (*О. Ольжич*). 11. Жита мої, – дивись не надивись, – Вітаються, мов родичі, до мене (*В. Гуртовенко*). 12. Снитвої наче з вати – теплі й м'які на дотик (*К. Бабкіна*). 13. І він незграбно поплентався через калюжі, смішно згорбившись і сдохвилини ступаючи поли плаща (*Г. Цимбалюк*). 14. А незабаром – буде день такий – ввійде ріка у береги звичайні (*М. Рильський*).

2 Визначте, які з речень є простими семантично неелементарними. Які непередикативні одиниці можуть ускладнювати семантичну структуру простого речення?

І. 1. Я писав їй закохані записки (*М. Жулинський*). 2. Я першою вирішила повернутися (*К. Москалець*). 3. Павка лежав на узбіччі неприємний (*Г. Шкляр*). 4. Божеволіла травнева ніч. 5. В історії письменства завжди викликала подив літературна активізація регіонів (*З тв. В. Даниленка*). 6. Обличчя південного вітру так схоже мені на твоє. 7. Світився дощ крізь сутінки завіс. 8. Над кожною свічею загоралась злотиста й тиха в сутінках зоря (*З тв. О. Пахльовської*). 9. Відбило небо у воді Незайманість блакиті. 10. Одинокі далекі зорі Навівають космічний сум. 11. На травах іній заіскрився біло. 12. Ходить тихо під вікном Сонях. 13. Чи може ворог другом стати? (*З тв. М. Луківа*). 14. Спіле яблуко сонця нечутно випорснуло з-поміж синього листя хмар... (*В. Грабовський*).

ІІ. 1. Прийшло мені кохання з першим снігом. 2. Я хочу бути сонячним зайчиськом (*З тв. І. Павлюка*). 3. Натхненний вечір-імпресіоніст мазки натхненні покладе на небо. 4. Від вересня втомився тихий сквер. 5. Сонце поміж напнутих дротів – Ніби нота «до» на нотнім стані (*З тв. О. Башкирової*). 6. Одного разу мадяри там стояли постоем (*А. Олійник*). 7. Він виявляв глибокий інтерес до цієї справи (*О. Кобилянська*). 8. Міські пожильці скніли в безвихідній нудьзі (*Б. Антоненко-Давидович*). 9. Мистецтво дає нам шанс для порятунку (*Г. Пагутяк*). 10. Вдягає хлопець шапку на бігу. 11. Десь грає ніч на скрипці самоти (*З тв. Л. Костенко*). 12. Миготіло вікно на сірій стіні висотного будинку (*О. Жовна*). 13. На колишньому

плаці сіріли криві ряди столів зі збитими над ними абияк дерев'яними дашками (*В. Габор*). 14. Дзвонять порцелянові чашки на блюдцях у передпокої (*А. Пономаренко*).

Однорідні члени

- 1 Підкресліть однорідні члени речення. Установіть, функцію яких членів речення вони виконують, схарактеризуйте їх за морфологічним вираженням.

ГРИМНУТЬ ГРОЗИ

Гримнуть грози
І проллються на дерева і кущі,
На запилену дорогу
Теплі, лагідні дощі.
Гримнуть грози
І омикють дозріваючі жита,
Зморшки на чолі у діда,
Що залишили літа.
Гримнуть грози
Й хутко зілять, воду виливши живу,
Свіжорізані покоси
І притоптану траву.
Гримнуть грози
І остудять заклопотані поля,
Відпочинуть трохи люди,
і зітхне земля.

(*В. Кикоть*)

- 2 Підкресліть у реченнях однорідні члени, зверніть увагу на тожність / нетотожність їхнього граматичного оформлення.

І. 1. Жінка зводиться, мовчки починає одягатись, дістає короткий чоловічий кошушок, велику і поношену хустку (*А. Дімаров*).
2. А я – не борець, не трибун, не оратор (*О. Ірванець*). 3. ...то він розповідав про письменницький будинок творчості у Коктебелі, то про

Юрмалу на Балтиці, то про захоплюючу мандрівку на пароплаві по Єнісею (*В. Нестайко*). 4. Метелик сів на квітку і завмер (*М. Луків*). 5. Взимку сонечко спить не в дебрях, а у нас на печі (*В. Грабовський*). 6. Мої руки пахнуть кедром, сандаловим деревом, ливаном і миррою (*Дз. Матіяш*). 7. Гримнуть грози і проллються на дерева і кущі, На запилену дорогу Теплі, лагідні дощі (*В. Кикоть*). 8. Є тільки спо-мин, ранок і зима (*І. Бондар-Терещенко*). 9. Комашка кожна і сте-блинка кожна молитвою до тебе промовля (*Н. Дичка*). 10. Ранками і вечорами Григорій просиджував цілі години... (*І. Багрянний*). 11. Ніч була прохолодною, з дощем і з вітром (*В. Підмогильний*). 12. З ран-ньої весни до пізньої осені йдуть серед просторів нового моря ка-равани суден з рудою, камінням (*О. Гончар*). 13. Шумить по залізу дощ, і десь у самісінькій глибині ества кільчиться щось м'яке, зеле-не, мрійливе (*Ю. Мушкетик*). 14. Далеко з села, здавалось, доходи-ло хвилюючим пасмом тихе, здавлене скавуління якогось собаки (*О. Кобилянська*).

II. 1. Експрес летів у тумани, одкидаючи версти, обганяючи го-ни (*М. Хвильовий*). 2. Погулявши коло бджіл і наївшись огіркових пуп'янків, натрапив я на моркву (*О. Довженко*). 3. А я все старію, старію – точить мене цей гробак самотності, болю, образи й зневі-ри (*Остан Вишня*). 4. Гном кладе свої листки на стіл і починає роз-глядати їх у збільшувальне скло (*В. Шевчук*). 5. Ніхто й ніколи не відбере у мене цієї миті (*І. Жиленко*). 6. Заплакана, безпорадна, мов дівчинка, вона прийшла додому пізно ввечері (*П. Автомо-нов*). 7. Людей такої категорії ніхто і ніколи не шанує, таким ніхто і ніколи не вірить і не повірить (*О. Зінкевич*). 8. Але ніде, ніхто й ні-коли не пояснить вам, чому саме так велично звучить ця чудова музика надглибокого душевного потрясіння (*М. Матіос*). 9. Куди і в якій справі посилав цар своїх послів, мені з Москви не одписано (*Н. Рибак*). 10. Праворуч, скільки оком сягнеш, слався степ (*Б. Грін-ченко*). 11. Іноді прийде Василь оббитий, синцями вкритий, закри-тавий з корчми (*О. Кобилянська*). 12. Сагайдачний відповідав докладно й мальовничо, як може відповідати тільки людина спо-стережлива, з гострим оком і живою уявою (*З. Тулуб*). 13. Ні газет, ні журналів я не отримую... (*В. Габор*). 14. Напитись голосу твого, того закоханого струму, тієї радості і суму, чаклунства дивного того (*А. Костенко*).

3 Визначте, які члени речення є однорідними. Схарактеризуйте структуру ряду однорідних членів (відкритий / закритий). Опишіть внутрішньорядні семантико-синтаксичні відношення та засоби вираження однорідності.

I. 1. Одягає своє пошарпане, але колись страшенно модне бордове демісезонне пальто «джерсі» (*Т. Мальярчук*). 2. Обличчя південного вітру то ніжне, а то грозове (*О. Пахльовська*). 3. Вечір приліг на зелені отави, Руки в траві розметав. 4. Мороз ударив – листя обпалив. 5. Картини мовчать, та мовчанням говорять багато. 6. Не дорікай і не вини. 7. Останнє яблуко в саду В осінній заметілі Чи на добро, чи на біду Лишилося на гіллі. 8. Вітри осанну зорям проспівали І до світанку спати залягли (*З тв. М. Луківа*). 9. А відтак відразу з'являється невідступне бажання, прагнення створити щось найкраще, неповторне (*В. Матвієнко*). 10. Принишк, стомився і позолотішав Мій темнолистий, мій старенький сад (*О. Башкирова*). 11. Там не суперник мій, а ворог Зіперсь бундючно на канат (*Б. Олійник*). 12. Дощі і тумани ховалися десь у горах (*О. Гончар*). 13. Ми, бідні, не маємо ні грошей, ні поля (*О. Кобилянська*). 14. Нам знову й знову пригадується оте босоноге дитинство, його чудернацькі стежки, які тоді і тут знову ятрять серце, піднімають з глибин душі найдоржче (*Гр. Тютюнник*).

II. 1. Палали бурхливі дні – і задиміли (*А. Любченко*). 2. Також не пишу я про гуннів, про готів, Ані про манкуртів, ні про яничарів, Ані про Батурин, ані про Почаїв, Ні про Калнишевського, ні про Мазепу (*О. Ірванець*). 3. Дощ пробіг порожніми дорогами, Десь узявся – й зник, мов не було! (*Я. Шекера*). 4. Марія Гнатівна знову подивилася пильним поглядом у відчинені двері, зітхнула і поклала на стіл гербарій з квітами і пенал, щоденники своїх вихованців і контрольні роботи, ручку для перевірки і нотатник для записів. 5. Сонце дивилося на сонне село, ліс і мовби на річку, але остання була схована від нього тінню (*З тв. А. Яни*). 6. Ванько уважно оглядав морквинку і бурячок, диньку і цибулинку, огірочок і помідорку... (*В. Підмогильний*). 7. Не для слави, – для вас, мої браття, я свій скарб найдорожчий ховав (*Леся Українка*). 8. І сонце, і вітер, і море, І день аж оглух від цикада... (*Р. Братунь*). 9. Малесенька, малюсінька, маненька, одним одна, самісінька-сама, на яблуньці розкрила дзьобик брунька, а навкруги – куди не глянь – зима (*А. Кичинський*). 10. Весна пливе

у гомінких струмках, Блищить і день, і ніч, і капелюх, і дах (*В. Стус*). 11. Приходять туди кури й лисиці, ящірки й вужі. 12. Спів і голоси людей, шепіт і шелест, дихання й запах ладану – все ніби знялося вгору й розтало там, біля бань. 13. Плавав у величезній калюжі, в якій теж не було ні барв, ні світла... (*З тв. В. Шевчука*). 14. А Олександра стояла висока, грізна, бліда та жовта (*М. Коцюбинський*).

4 Перетворіть прості неускладнені речення на прості ускладнені, увівши в їхню структуру однорідні члени речення.

1. Луїза завершала (*В. Шевчук*). 2. Загавкало собача (*О. Гончар*). 3. Пташки щебечуть (*Олександр Олесь*). 4. Шарудів очерет (*М. Хвильовий*). 5. Ляля з огидою взяла рукопис (*М. Гримич*). 6. Каменем я сидів в інститутській бібліотеці (*П. Загребельний*). 7. Проводжали Інну всім класом (*Ю. Мушкетик*). 8. Дівчина кинулась йому навперейми (*Г. Тютюнник*). 9. Небо нічне на зірки покололось (*О. Забужко*). 10. Срібний місяць підкови освітлює степ (*А. Кичинський*). 11. Товар – на будь-який смак і вибір (*Н. Позняк*). 12. Шпаки із грядки крадуть полуниці. 13. Восени усього мені жаль (*З тв. І. Жиленко*). 14. На тій горі вітри збивають з ніг (*В. Герасим'юк*). 15. Тієї ночі гроза не переставала (*П. Кочура*).

5 Випишіть однорідні й неоднорідні означення разом з означуваним словом. Які чинники зумовлюють їхню однорідність / неоднорідність?

І. 1. Вимріяна і близька донині, Незнайома, але й знана теж, Заховавшись в довгій самотині, Вже мене не кличеш, не зовеш (*В. Стус*). 2. Василькові згадалася тепла, ясна батьківська хата (*М. Коцюбинський*). 3. Дівочі вбрання з ясними синіми, зеленими, червоними кольорами, парубоцькі свити, чумарки, шапки й брилі мішалися з обдертими лахами нечепурної загидженої городянської одежі (*Б. Грінченко*). 4. Київ лежав за Дніпром на сонних круглих пагорбах, а над ним пливли нечутно золоті бані соборів... (*П. Загребельний*). 5. Климко, гнучкий, високий, голий, дотепний і скорохвацький, мав за плечима торбину (*О. Ільченко*). 6. Чорні, маленькі очі його заблищали гострим вогнем. 7. З-під тої величезної страшної хустки дивилось малесеньке, поморщене, як печена картоплина, та добре-добре личко (*З тв. В. Винниченка*). 8. Всі складові нашого державотворення

немислимі без сильної, наскрізної національної ідеї (А. Погрібний). 9. Нехай перед дитинством золотим Без колючок простелеться розлога До світлих обрїїв ясна дорога (Борис Тен). 10. На долоню всохлу і бліду жолудева падає сльоза (А. Кичинський). 11. Досвід завжди дивиться скептично на лукаву і наївну юнь (І. Жиленко). 12. Вечір тихий і урочистий підступив до моїх дверей (В. Гуртовенко). 13. Моральні постулати не убий, не кради, не бреш, не створи собі кумирів, не чини перелюбу залишаються умовою збереження самого людства... (Г. Пагутяк). 14. Магістр Котермак злегка торкався вузькими чутливими губами країв порцелянової чашки... (Н. Бічуя).

II. 1. Блискавично виникла ідея вибити вікно і гукнути людей на поміч (В. Габор). 2. На берег хвилі напливають, Легкі й м'які, мов оксамит (М. Луків). 3. Сріблясте мерехтіння кіноекрану на стіні темної зали колишнього панського маєтку осявало наше обшарпане повоєнне дитинство небуденним світлом (Г. Шкляр). 4. Уже в такому запашному сіні в твій сон запрягся коник-стрибунець (Л. Костенко). 5. Він під'їжджав до будови з куполом на Грушевського (М. Гримич). 6. Відтак почули кроки: тріскучі, механічні, майже військові (О. Ульяненко). 7. До сірого стовбура обдертого, давно всохлого дерева зеленою чіпкою ящіркою прилипла гілка плюща. 8. М'яку, соковиту грушу смачно скльовує птах. 9. Останні червоні, солодко-пахучі ягоди яскріють на довгим гнучким пагіллі в малиннику (З тв. Н. Бічуї). 10. На березі Удаю стоїть маленька двоповерхова школа. 11. Біля садової хвіртки стояла маленька сутула дівчинка (З тв. Л. Пономаренко). 12. Прохолодне вечірнє повітря, напоєне ароматами яблуневого цвіту та молодой зеленої трави, дурманило (В. Габор). 13. Він тримав за руку дитинча з крилатим червоним бантом на голові (Г. Тютюнник). 14. Стара потемніла черепиця була сповита розкішним велетенським плющем і заплямована острівцями зеленого моху (О. Жовна).

- 6** Утворіть речення, де подані іменники виконували б функцію означуваних слів; поширте утворені речення з допомогою однорідних та неоднорідних означень.

Ліс, сонце, лікар, будинок, кіт, весна, п'єса, співак, подвір'я, словник, студент, канікули, сусід, перехожий.

- 7** Простежте особливості семантико-синтаксичної структури речень з рядом однорідних членів та узагальнювальним словом. Визначте, функцію яких членів у реченні вони виконують.

I. 1. І все поволі зникає: море, скелі, земля (*М. Коцюбинський*). 2. Насправді ж людина неповторна в усьому: і в найвищому щасті, і в горі, і в біді, навіть у дурощах своїх. 3. Хотілось тиші, спокою і виволодженості од усього: од голосів, од слів, од людей (*З тв. П. Загребельного*). 4. ...ніщо не повернеться: ні цей день, ні дзвіночки, ні промені на траві... 5. І материній хаті, й рідному селу, і гамазеям з хлібом – усьому потрібна була зараз охорона. 6. Скрізь, скрізь – на балконах будинків, на дахах, на баштах – тріпотять вони, торкаючись тонкої блакиті небозводу. 7. На возах, на колоні, на платформах – всюди поранені, а ще більше хворих. 8. В руху ешелонів і навіть в цих брезентах, зенітних установках – в усьому почувалася чиясь владна воля, спрямована в завтрашній день (*З тв. О. Гончара*). 9. Земля прийме усіх: своїх, чужих – усіх з однаковою байдужістю (*Л. Демська*). 10. А втім же... все проходить мимо: радість здійснення мрій, смакування вікторії, слава, честь, а може, й безсмертя?! (*Ю. Смолич*). 11. В запитанні Ольги змішалось все: біль, розпач, тривога (*Н. Рибак*). 12. І підходять усі по черзі: то дівчина жива, то хлопець стрункий, то велетенський гордий... (*Дніпрова Чайка*). 13. Іван коло худоби порається: скотів і вівцям підкладає в ясла просяної або гречаної соломи, двічі на день до водопою гонить, сам вичищає двічі на тиждень загороду (*Панас Мирний*). 14. Йшли разом до комори, розглядали та упорядковували свої подарунки: хустки, спідниці, полотно (*У. Самчук*).

II. 1. Папери були скрізь: і на столі, і на полицях (*М. Коцюбинський*). 2. Хай собі Сонечко як завгодно сходить – чи по-зимньому, чи по-весняному (*П. Тичина*). 3. Гарбузи росли скрізь: і на городі, і на леваді, і навіть на вулиці, не даючи проходу (*О. Довженко*). 4. В м'які світлі кольори були заткані стіни, а по них візерунками спускались дивні квіти: великі, дрібнооокі, барвисті, ніжні, печальні (*М. Івченко*). 5. Кожен домішок світла в глибинах кімнат, господарського мила м'який рафінад, переїзди, веранди, газетні рядки – все перейде крізь тебе за довгі роки (*С. Жадан*). 6. Головну роль у формації майбутнього письменника відіграє взагалі природа – картопля, коноплі, бур'яни... (*Остан Вишня*). 7. Ось тобі два призначення жінки: любов

і милосердя. 8. Гнів, ненависть, ревності, образа – такі емоції треба гнати від себе геть... (З *тв. Т. Малярчук*). 9. Троє в тісній кабіні: вечний, технік, поет (Р. Братунь). 10. Сюди запрошують прибути як кому заманеться – чи кінно, чи пішо, чи на веслах (Н. Бічуя). 11. Імбир смакує дуже дивно – гостро, пекуче і незрозуміло (Дз. Матіяш). 12. Сонце ж має здатність сходити і заходити у якихось гарних і важливих місцях – над морем, лісом, горами і ріками (Т. Прохасько). 13. За кого лишень вони не видавали себе: і за електриків, і за сантехніків, і за інспекторів санепідемстанції... (В. Габор). 14. У вашім домі все відоме: старенький килим, і рояль, і золота країна пальм, і золотий крізь неї промінь (І. Жиленко).

- 8** Утворіть речення з рядом однорідних членів так, щоб наведені слова виконували функцію узагальнювальних.

Будь-хто, ніщо, всюди, повсякчас, ніяк, сучасні українські письменники, книги, приладдя, вітати гостей, враження, цілий список, різні форми навчання, звідусіль, семеро, граматисти.

- 9** Виконайте повний синтаксичний аналіз простих ускладнених речень.

І. 1. В'яне під колесами вперта, стрімка висота, то горбиться, то гнеться і, нарешті, відступає. 2. Цвіт червоний, жовтий, голубенький, стебла і коріння трав, листки зелені пригортала руками і до кожної травини, до кожної квіточки усміхалася (З *тв. Я. Гояна*). 3. Мені все більше хотілося зазирнути і хоч одним оком побачити старого (О. Жовна). 4. Вона сахається мене й щезає в кущах гадюкою. 5. Нехай кожен вийме з-за пазухи камінь і покладе його долі (З *тв. Г. Пагутяк*). 6. Жінка дивилася на світ спокійними, повними доброти очима (А. Болдарев). 7. На маленькій планеті у великому місті Сходить вечір на сизе, на сине й сумне (М. Вінграновський). 8. Він роздивляється на той дивний лист і примічає на самісінькому вершечку груші якусь дивну птицю з золотим пір'ям (І. Нечуй-Левицький). 9. Мудрістю мудрого нехтує смерть, нехтує золотом багатія (Д. Павличко). 10. Я візьму граблі й лопату та зроблю грядки в саду, посаджу на них я м'яту, чорнобривці, череду (М. Познанська). 11. На килимі кольору полуниці ходжа вдень і вночі читає коран (П. Загребельний).

12. Синь бездонна, ще й грозою прополоскана (Д. Білоус). 13. Про походження й початок козакування Демка Многогрішного немає відомостей (В. Антонович). 14. Трипільські житла були прямокутними, глинобитними, мали дерев'яний каркас стін під глиняною долівкою (Л. Залізняк).

II. 1. Я або кажу правду, або відмовляюсь відповідати... (С. Караванський). 2. Колись у Львові чи Любомлі домовляю решту тет-а-тет. 3. Мандрує писанка по мисочках із цибулиним золотим узваром, з настоями на травах і корі, на веснянім і на осіннім зіллі... (З тв. І. Калинця). 4. Часто був похмурий, мовчазний, завжди чимось невдоволений, ще й вельми заздрісний (Ю. Мушкетик). 5. Хто з людей не чулий до світла й добра? (В. Шевчук). 6. За парком доглядали садівник і сторож (П. Яценко). 7. Час перелицьовує барви й обертає монету життя то на один, то на другий бік (М. Дочинець). 8. Але про інше я: про вулиці й асфальти, намисто вікон, про любов (Ю. Коломиєць). 9. По ньому зосталося чимало різного причадалля й п'ятеро манекенів: три чоловіки і дві жінки (Ю. Винничук). 10. Не раз і не два Малуша навіть плакала вечорами в своїй хлівині (С. Склярєнко). 11. О хризантем предивний аромат! У нім ранкова свіжість немовлят, і помилок юначих хміль зелений, і гіркота осіння пізніх втрат (Г. Тарасюк). 12. Перед ганком яблунька кисличка, бузина і срібний верболіз (І. Жиленко). 13. Вони затіяли чи то суперечку, чи то вечірню розмову... 14. Яблуні примруженими бруньками дивились у синє небо, у простір (З тв. Є. Гуцала).

Відокремлені члени

1 Підкресліть у реченнях відокремлені означення. З'ясуйте умови їхнього відокремлення.

I. 1. Безумна з горя, я крикну місяцю і зорям у млу ночей, у вир хуртеч (О. Лятуринська). 2. Доля – всепам'ятна, всечула, всевидюща – нічого не забуде, не простить (В. Стус). 3. Кам'яніє скудний розум, заблуканий у словесних кущах (Є. Маланюк). 4. Я цілую твоє світле обличчя, неповторне і любе (В. Сосюра). 5. Чорне провалля

Дніпра, прикрашене коштовними браслетами з вогнів автомашин на мостах, повільно проплило піді мною. 6. Внизу від мене віддалявся Київ. Київ у тремтливих вечірніх вогнях, жовтих, червоних, зелених, синіх (З тв. С. Пиркало). 7. Тільки якийсь дідок, заклопотаний власним здоров'ям, підтюпцем утікав від старості вздовж лінії хвиль (Г. Цимбалюк). 8. Жовте листя, на вітрах розвіяне, Поховала у снігах зима. 9. Люблю тебе, красиву, молоду. 10. Струнка, повітряно-легка, Немовби зіткана з блакиті, – Мені ти стрілася така В далекому світі, юнім літі (З тв. М. Луківа). 11. Світ лежав перед нами, прекрасний і завжди новий (О. Башкирова). 12. Ніч тихо стоїть край Чумацького Шляху, заслухана в пісню про очі дівочі... (В. Грабовський). 13. Він вийшов із крамниці і довго йшов містом, загублений і самотній (В. Даниленко). 14. І доля, з буйних келихів пролита, Зі дна солодкий осад дістає (Б. Олійник).

II. 1. Рівно об одинадцятій прогув пасажирський, рухаючись морем навскіс, білогрудий, казковий, в гірляндах рясних вогнів (О. Гончар). 2. Мати вийшла на залиту сонцем вулицю (І. Чендей). 3. В моєму серці заплакало слово, втоптане в землю синами (О. Білаш). 4. Серце, сповнене любові, та мусить тужити (А. Душак). 5. Твори, написані для насолоди душ людських, спрагнених краси й величі думок, ставали на глум їхнім творцям (Б. Лепкий). 6. Йшла Мотря, смиренна, скорена (Р. Іваничук). 7. Бенедьо все ще лежав на однім місці, зомлілий, зіціпленими зубами (І. Франко). 8. Тепер перед лікарем сиділа вже зовсім інша людина – розгублена й безпорадна (В. Калиста). 9. Найбільший пес, рудий, з білим кінчиком на хвості, лежить біля Григорівни (Т. Мальярчук). 10. І місяць – жовтий і танучий – тоненький шматочок цитрини (Н. Бічуя). 11. Тієї ночі Петько читав маленьку книжечку, взяту у шкільній бібліотеці. 12. Вони вже йшли по території, зовсім загублені серед тісняви і нагромадження металу. 13. Було щось символічне у цій панорамі заводів, таких близьких і таких недосяжно далеких водночас (З тв. П. Загребельного). 14. І квітне черемшина, рососою вмиа (В. Зубар).

2 У поданих реченнях знайдіть відокремлені означення з обставинним значенням.

I. 1. Хризантеми, розхристані вітром, Щедро хрещені снігом, дощем, – Ще цвітуть, ще панують над світом І когось зачаровують ще (Г. Хмільовська). 2. Прекрасні і чисті, несли ми крізь полум'я

мрій синьоокість! (*І. Муратов*). 3. Стомлена, спечена, пилом при-
бита, журиться нива, дощем не полита (*І. Манжура*). 4. Хлопці,
втомлені фізично, нервово перенапружені, довго спали, все ніяк не
могли отямитися (*О. Іваненко*). 5. Галасливий, сизокрилий, вечір ті-
нями біжить (*С. Крижанівський*). 6. Омиті і просвітлені водою, зу-
стрінемось за даллю голубою (*В. Клічак*). 7. Що їх душі, мов ті де-
ревця молоді, зігнені рукою невидимою якось убік, кривляться
вершком радо до землі (*М. Зубрицька*). 8. Хоч і засмученого, мати
все ж приохотила Миколу сісти до столу на підобідок (*О. Гончар*).
9. Пишнопері півні, збиті в найнесподіванішу для них хвилину, летіли
назад в сніг, розсипаючи кольорове пір'я (*І. Багрянний*). 10. У пляш-
ку, кинуту на хвилі, поклали записку (*Н. Бічуя*). 11. Безсмертники
у мене на столі – Торішні чи позаторішні навіть (*А. Дмитер-
ко*). 12. Мене, щасливу й молоду, дівчата вийшли зустрічати (*В. Гур-
товенко*). 13. У дитинстві кожної людини був сад – свій або чужий
(*Ю. Винничук*). 14. Швидко заснув, утомлений і не дуже щасливий
(*Г. Пагутяк*).

II. 1. Травневий сад, просякнутий промінням, На вітах яблунь
Мудрість колиса (*В. Коротич*). 2. Чорненький і чистенький, як ку-
зочка, Данилко раптом нахилився й потяг Костя за картуз. 3. Рудя-
во-сивий, великий, як костистий старий віл, важко ходить старий
граф по кімнатах, нахнюпивши стріху брів на суворо-іронічні очі
(3 тв. *В. Винниченка*). 4. На столі, зіперта на стіну, стояла ікона
«Милування», намальована Михайлом (*О. Жовна*). 5. Осліплені на
мить, ми врзалися в пільму. 6. Звичайна хмара, сіра і осіння, про-
пише раптом барви золоті (3 тв. *А. Костенко*). 7. Лець гірчить
повітря, порушене Теплим присмаком ковили (*М. Браци-
ло*). 8. Стою, легка і світла, як роса (*І. Жиленко*). 9. Загублена у лабі-
ринті вулиць, Блукаю я, закохана у Львів (*Н. Позняк*). 10. Кошик аж
похрускує і крехкотить з незвичної ваги, обв'язаний залатаною
хусткою від поглядів, од спеки і пилюги (*М. Бажан*). 11. Забрав лис-
ти на пошті – від мами і від Миколи. 12. А я так ніколи і не навчив-
ся читати нотні записи, навіть найелементарніші (3 тв. *В. Небора-
ка*). 13. Розсипане волосся лоскотало щоку і спадало на білу, липку
від гіркавого молока, м'якить (*В. Даниленко*). 14. Вона розігнулася
і побачила в човні чоловіка – патлатого і з бородою, босого і в шор-
тах (*А. Пономаренко*).

- 3 Підкресліть відокремлені приклади, схарактеризуйте їх за структурою (поширені й непоширені), визначте умови їхнього відокремлення. Зверніть увагу на додаткові семантичні відтінки відокремлених прикладок.

I. 1. Зіркою, квіткою, мрією, вишнею – Всім ти для мене була (*В. Кикоть*). 2. Осінь – золотава проповідниця – Слуха сповіді прихлиплих мрій (*О. Башкирова*). 3. Кожен дивиться своє кіно, Кінострічку тривалістю в вічність (*О. Корж*). 4. Помер віщун Амфілох. Жінки-плакальниці – ненії – цілий місяць нагадуватимуть олімпійцям про цього зцілителя. 5. Вона бачила земну кулю зі сторони – маленьку, висмоктану, мікробів на ній – людей... (*З тв. І. Павлюка*). 6. Крихітна батьківщина, одна тільки вона здатна нагодувати тебе словом, спокоем і святістю (*К. Москалець*). 7. Мене не лякали і товсті пласти книжкової пилюки – цей занедбаний, закинутий конденсат чиєсь любові чи ненависті (*С. Процюк*). 8. За два дні я чекав на віденський потяг уже на справжньому Гамбурзькому вокзалі, себто на залізничному вокзалі міста Гамбурга (*С. Жадан*). 9. Та сльози дуба – жолуді перлисті, на землю впавши, знов дають життя (*Н. Кацуук*). 10. Він, Іван, – Чеканий гість у їхнім домі (*Р. Скиба*). 11. Тарас – козачок покойовий – разом з панською челяддю потрапляє у Вільно, тепер Вільнюс (*О. Гончар*). 12. То ж перший вітер – Сніговий – Морозище – летить, гуде, свище, снігом хати обкидає (*П. Тичина*). 13. Я знав, що моїх найбезпосередніших предків – діда і бабцю – можна побачити як ровесників Антонича (*Ю. Андрухович*). 14. Іду в захопленні й нестями, весни розспіваної князь (*Б.-І. Антонич*).

II. 1. Я, українська дівчина з українським ім'ям Оксана, не маю свого дому, не маю сім'ї, не маю вишиваних рушників (*Г. Пагутяк*). 2. А падь голубіла, заллята сонцем, мрійна і приваблива віддала, як замріяна дівчина. 3. Під сопкою, над широченькою, бистрою річечкою стояла споруда – комора не комора, хата, крита берестом (*З тв. І. Багряного*). 4. Року 1468, взимку, Юрій Котермак, син міщанський з Дрогобича, був записаний на студії до Ягеллонського університету в Кракові (*Н. Бічуя*). 5. За цією роботою і застала його Катерина Пилипівна, директор сільської школи (*Я. Гоян*). 6. Сиділи на старенькій лаві удвох – мій чоловік і я. 7. Сусідка моя – чарівниця – годувала надвечір родзинками у клітці золоту Жар-птицю з очима-намистинками. 8. Я шукаю синьо-золотий Розсип іскор – папороті квіт (*З тв. І. Жиленко*). 9. Розі, Маркова дружина, сьомий рік поспіль

вчає до психоаналітика (О. Забужко). 10. Коли забракне слів і не рятують ямби, до тебе шлю послів – полум'яні троянди (І. Калинець). 11. А він, онук твій, сиротою росте (А. Волошин). 12. Час втратив для полковника свою головну властивість – подієву швидкоплинність (В. Гуртовенко). 13. Ще не студентка й не школярка вже, іду знайомими шкільними коридорами (М. Павленко). 14. Ми – батько, мама і я – поселилися там десь 1963 року, а виселилися 1970 (В. Неборак).

4 Підкресліть у реченнях відокремлені обставини, схарактеризуйте їх за семантикою та морфологічним вираженням.

I. 1. Люблю чернігівську дорогу – весною, влітку, восени. 2. Сахається розгублена душа, почувши раптом тихі кроки щастя. 3. Як тяжко стукать у чужі оселі, бездомним будши на своїй землі! (З тв. Л. Костенко). 4. Ми їхали годин десять, коли не дванадцять (Ю. Андрухович). 5. На дорозі жили струмків погрубшали, потужавіли, набубнявівши сріблом води (Є. Гуцало). 6. Швидко бігла по вулиці, дрібно вистукуючи підборами. 7. Шумно замітала вулицю запізнила двірничка, широко махаючи мітлою, і була як косар на голому полі (З тв. В. Шевчука). 8. Вийшовши в еміграцію, ви не лишили батьківщини, ви взяли її з собою. 9. Вона замовкла, думаючи про своє (З тв. О. Іваненко). 10. Проте скупатися йому не пощастило – це можна було робити тільки на пляжі, тобто перевізшись з берега на острів. 11. Він хутко вийшов із лячного мороку, щільно, з острахом причинивши за собою двері. 12. Засунувши руки в кишені френча, хлопець проштовхнувся між вуличним натовпом, уникаючи дивитися кому-небудь в обличчя (З тв. В. Підмогильного). 13. Андрій перестав гребти, кілька разів глибоко вдихнув повітря, ширшаючи в грудях, і німів, немов прислухаючись до якогось тихого-тихого звуку. 14. Катря сиділа на покуті, запнута по-жіночому тою ж таки бабиною хусткою, й, не кліпаючи, як телятко на вогонь, дивилася на свічки (З тв. Гр. Тютюнника).

II. 1. На долівку закапала вода – розмірено, мов стукіт годинника. 2. Прокричав він, як завжди, глухо, аж суворо наче (З тв. Гр. Тютюнника). 3. Він же й був – наперекір усьому – абсолютно й безмірно розкутий (М. Коцюбинська). 4. Дорога в село йде з такої крутої гори, що, йдучи, треба вставати з воза, щоб не перекинутися

(*1. Нечуй-Левицький*). 5. Майбутнє було зачинене, немов музей (*Ю. Тарнавський*). 6. А в нього сива борода, як дим (*Л. Костенко*). 7. Хто з нас у дитинстві не боявся гадюки, так за все життя й не побачивши її жодного разу? (*О. Довженко*). 8. Останнім часом, у зв'язку з масовим осушенням боліт і суцільним розкорчовуванням прилісків, дикий хміль став надзвичайною рідкістю (*В. Скуратівський*). 9. Шепотіли яблуні, тихо, пристрасно (*О. Довженко*). 10. Маючи непереможний нахил аналізувати свої думки й поведінку, він по-приятельськи сварив сам себе за вчорашній гнів та невиразні марева (*В. Підмогильний*). 11. Пізнаємо світ. І щось пізнавши, Ідемо в життя, в якому злиті Наші вдачі і невдачі наші, І простори, нами не обжиті (*М. Луків*). 12. Незважаючи на невдачу, настрої у всіх був бадьорий і святковий (*Л. Дмитерко*). 13. Чи то під впливом прощання й Соломіїних сліз, чи внаслідок реакції по пережитих турботах, його обгорнув жаль (*М. Коцюбинський*). 14. Незважаючи на яскраве сонце за вікном, у квартирі було холодно (*В. Колибенко*).

5 Підкресліть у реченнях відокремлені обставини, виражені дієприслівниковими зворотами. Визначте, до яких семантичних груп вони належать.

І. 1. Вона була для нього, наче сонце, Що світло, радощі й життя дає, Не знаючи, кому дає ті дари (*Леся Українка*). 2. Пригнувся – обережно пішли через листя, сторожко вминаючи його в жовту, розмоклу землю (*В. Шевчук*). 3. Як врятують тебе гуси, о найнещадніший народ, що, переживши такі струси, не пережив своїх глупот?! (*Л. Костенко*). 4. Він збирав знання, як скупий золото, він штовхався в коридорах науки, сподіваючись з часом проникнути в її розкішні зали, він хотів знати навіть непотрібне (*П. Загребельний*). 5. На городі – мальви: запах мого дитинства, запах материних рук, голос молочниці, коли вона будила мене, гукаючи матір (*В. Шевчук*). 6. Нерівними кроками, тримаючись то за стінки, то за борти рятувальних шлюпок, простує до своєї кімнати й одразу засинає на вузенькому ліжку (*О. Іваненко*). 7. Мов свічі погаслі в клубках фіміаму, в туман загорнувшись, далекі тополі душі вигрівають мінорну гаму (*П. Тичина*). 8. – Люди обов'язково повторюють помилки своїх попередників, інакше б вони не були людьми, – сказав Куриленко, одгукуючись на якусь свою думку (*Ю. Мушкетик*). 9. Ще не вміючи читати, зовсім

хлоп'ям, він гортав єдину книгу, що прикрашала божницю дядькової хати... (Є. Гуцало). 10. І раптом Золтан Репаші власною персоною з'явився на подвір'ї Потоки, постояв, покрутивши носом, перед вікном... (С. Скляренко). 11. І він незграбно поплентався через калюжі, смішно згорбившись і щохвилини стуляючи поли плаща (Г. Цимбалюк). 12. Заточуючись серед надгробків і відставляючи вбік праву руку, до нас підходив вайлуватий здоровило (А. Шевчук). 13. На сукні польовому, біля обрію сивого, як засмагла іспанка нервово-гаряча, витанцюває блискавка, обпікаючи гривою, і безпомічні верби налякано плачуть (А. Криштальський). 14. Музеї мовчать, увібравши у себе минуле (М. Луків).

II. 1. Достиг ячмінь, ледве покривши собою сіру кам'янисту груду (Р. Іваничук). 2. Місяць, всю ніч прогойдавшись на верховітті дерев, пірнув у їхнє спокійне плесо (М. Івасюк). 3. Тільки де-не-де пробивався крізь їх зелені намети сонячний промінь, розсипаючись по стовбурах і гілках золотими дукатами (З. Тулуб). 4. Спить синок ясним світанням, пригорнувшись на руці (А. Малишко). 5. Вона підходила до рампи, усміхаючись нам і кладучи руку на серце. 6. Та Чубенко стояв і стояв, не кажучи й слова, не роблячи й руху (З тв. Ю. Яновського). 7. Веселі та безжурні, носились вони по всьому світу, не знаючи лиха та воронування ні між собою, ні між ким другим (Панас Мирний). 8. Третьої ночі білий ангел уляк над тілом і заплакав, пригорнувшись до себе бідну душу (Г. Пагутяк). 9. І, спершись об стіну спиною, сидить, блідо посміхається. 10. Не добившись лікарської допомоги ззовні, вони рятували самі, як могли, Андрія. 11. Чемний і ввічливий слідчий, поздоровляючи з перемогою, підсунув Бунчукові папірця для підпису. 12. Головацький, підбираючи відповідь, замовкав. 13. Його шляхетна душа, наткнувшись на цю думку, ставала цапки. 14. Пройшовши ще й коридор, вони перейшли в інший, поверхом вище (З тв. І. Багряного).

- 6** Трансформуйте речення з відокремленими обставинами у складнопідрядні речення, де це можливо; визначте семантико-синтаксичні відношення між частинами складного речення.

I. 1. Вибравшись над яр, людина йде навпростець. 2. Відправляючи Андрія до камери, слідчий радив йому подумати. 3. Не маючи зв'язку з волею, люди хотіли хоч у такий спосіб щось угадати, довіда-

тись. 4. Штурман, вгадавши Андріїв намір, теж звівся. 5. Часом хтось схоплювався й, не можучи видертися зі звалища, кричав тоскним голосом. 6. А сьогодні прийшов він з самого ранку, тільки-но скінчивши службу в своїй церкві на цвинтарі. 7. Він над чимось тяжко думає, прислухаючись до гомону в камері. 8. Йому хотілося кричати, благаючи невідомо кого. 9. Він помалу пішов понад шеренгами, когось шукаючи очима. 10. Машина з маркою «Церабкооп» пішла, лишивши по собі переляк у здивованих обивателів. 11. А Великін перебирав усі пункти, домагаючись зізнань. 12. І життя повертається, розганяючи темряву, розсуваючи понурі цементові мури. 13. Дивиться на Андрія, вивчаючи його обличчя й всю постать й витримуючи довжелезну паузу. 14. Постоявши й похитавши головою, Пересада махнув рукою і пішов геть з камери (3 тв. І. Багряного).

II. 1. Старе природно впліталось у сучасність, зовсім не заважаючи їй (Н. Дяченко). 2. У всіх збуджені, радісні обличчя, незважаючи на бридку погоду (О. Жовна). 3. Андрій відмовився, подякувавши, зворушений. 4. Дівчина, зашарівшись, вийшла. 5. І занурився в папери, позіхаючи. 6. Побачивши його, Андрій інстинктивно шарпнувся, піддаючись якомусь внутрішньому панічному голосові. 7. Він помалу пішов понад шеренгами, когось шукаючи очима (3 тв. І. Багряного). 8. Іноді, не маючи інших співрозмовників, він викладав Маріанні деякі положення своїх відкриттів, зроблених тут. 9. Він відчиняв вікно, не боячись шалених протягів великої незграбної квартири... (3 тв. Є. Кононенко). 10. Забуваючи зайве, глибше пізнаєш необхідне (А. Коваль). 11. Поволі, спочатку мов гіркий присмак до думок, але невпинно щодня виразніючи, приходив йому в серце сумнів (В. Підмогильний). 12. Люди розбігались хто куди, штовхаючи одне одного, збиваючи з ніг (А. Шиян). 13. Берези вдаль за вітром потяглись, Тріпочучи гіллям своїм зеленим (В. Гуртовенко). 14. Не запалюючи лампи, сидиш собі в кімнаті, посміхаєшся (Г. Пагутяк).

- 7 Розмежуйте порівняльні звороти й члени речення, ускладнені порівняльними частками; порівняльні звороти й предикативні частини складного речення з порівняльною семантикою.

I. 1. Блукав мов непритомний, сльози лив і, руки ламлючи, слова безладні викрикував (Леся Українка). 2. Мовби вчора бджоли тішилися гречкою, а тепер вже раді падалкам в траві. 3. Неначе десь повільно бродять гори, і щось говорять, входячи до міста. 4. Песик

мокрый як хлющ (З тв. І. Жиленко). 5. Лиш тіні фараонів золоті Неначебто пливуть у міражеві І наганяють на пустелю жах (Т. Мельничук). 6. Зводишся і заглядаєш у розквітле обличчя соняшника, ніби хочеш у його усмішці прочитати відповідь (Є. Гуцало). 7. Я ніби вперше бачу білий світ (В. Гуртовенко). 8. Він узяв парасолю і притулив до себе, мов скарб (Ю. Винничук). 9. Далеко десь за лісом наче б шепотіло озеро колискові (Р. Бабовал). 10. Він був убраний у дороге пальто, але воно сиділо на ньому, наче на корові сідло. 11. Сьогодні вони працювали як ніколи завзято (З тв. П. Яценка). 12. Цвіт яблуневий капає на батькове лице, наче яблуні плачуть (Є. Гуцало). 13. А за вікном дріботить холодний-холодний дощ, у димарі пищить щось тоненько та жалібно, як муха в павутинні. 14. Чередник Сафон сидить на старому човні, спустивши чорні вузлуваті, немов корені, ноги у воду (З тв. В. Винниченка).

II. 1. Текла вода зелом, немов сльоза щокою (А. Кичинський). 2. Сьогодні зранку я хвилювався, як школярка перед іспитами (Ю. Камаєв). 3. Василіус молодший від мене на декілька місяців, та роздає поради, як третій перець (В. Неборак). 4. Йому було страшно, як ніколи в житті. 5. Йому неначе гора з пліч звалилася (З тв. Л. Кононовича). 6. А вечір лежав, як мокрий лис, попід тинами й пильно слухав. 7. Нині я цілий день придивляюся до сну, що приснився на світанку, як до стертого гроша на долоні (З тв. Р. Федоріва). 8. Замок як для села був досить укріплений (Г. Нудьга). 9. Я знов прийшла між ці берези сонячні, Неначе на побачення з Україною (Я. Шекера). 10. Я вийшла в ранок, Ніби у життя, В квітневий ранок, Сповнений блакиті, І, вражена, спинилася. 11. Ти – як сонце у синім небі, Я ж – криниця у чистім полі (З тв. В. Гуртовенко). 12. Ряди дерев, домів, як білі тіні, йшли кудись в далеч і розпливалися в тумані (М. Коцюбинський). 13. Пиши так, наче розмовляєш із найближчою людиною (М. Дочинець). 14. Чорний камінь на сонці блищав, мов розпечена бронза... (Леся Українка).

8 Знайдіть уточнювані та уточнювальні члени речення. Схарактеризуйте особливості їхнього морфологічного вираження та семантики.

I. 1. Прокричав він, як завжди, глухо, аж суворо наче (Г. Тютюнник). 2. Я говорю на сотні тем, але мовчу – на ту, єдину... (І. Жиленко). 3. Саме у нашій, дружній, сім'ї ти був по-справжньому щасливий

(Б. Олійник). 4. Та сльози дуба – жолуді перлисті, на землю впадши, знов дають життя (Н. Кащук). 5. Тепер, у післявоєнні роки, ніхто вже не знав, що робити із знахабнілим звіром (Ю. Щербак). 6. Так само розмірено, без усякого діла до її горя, йшло життя (М. Стельмах). 7. Звідти, десь звисока, впало на нього світло... 8. Література, в тому числі й критика, має сьогодні жити з іще більшою творчою напрутою (З тв. О. Гончара). 9. А далі, на виднокрузі, простяглися гори (М. Коцюбинський). 10. У понеділок, удосвіта, як тільки благословилося на світ, прийшов з кіньми старший Єлисеїв син, також Василь (У. Самчук). 11. На заплаві, в тихім Ірпені, одшукали скарби ми на дні (С. Крижанівський). 12. Я ж на курси трактористів, у Попівку, у село (П. Тичина). 13. Після цього матуся Карапет зробила коротенький екскурс, сторінок на десять машинопису через один інтервал, у свою молодість (О. Черногуз). 14. Портрет свій бачила Леся ще раз, через рік (Н. Бічужа).

II. 1. Більшість запаморочливих відкриттів юності було зроблено тут, за цим письмовим підвіконням. 2. Сьогодні, недільного ранку, вселенський вітер мовчав (З тв. Є. Кононенко). 3. Я вбраний досить легко – без подвійних штанів, без светра і в осінній куртці (Т. Прохасько). 4. Чотири циферблати спрямовані по сторонах світу, тобто на північ, південь, схід, захід (П. Загребельний). 5. Наслідили золотом кульбабки від паркану й далі, до Дніпра (І. Жиленко). 6. А десь, у нетрях, папороть цвіла, і зорі гей! кресали об Карпати... (Віра Вовк). 7. Вона встала і легко, майже з вискоком, пішла дорогою вниз, до причалу (В. Гуртовенко). 8. На другий день, тобто в неділю, я прокинувся пізно (Б. Бойчук). 9. Ми зустрічалися регулярно: раз на тиждень (Р. Бабовал). 10. Грицько шаснув до електрички, в перший вагон (Г. Пагутяк). 11. Може, вранці десь на Чорногорі сонце встало з лівої ноги (Л. Костенко). 12. Дівчинка знайшлася під старезною вербою (М. Бобрівець). 13. Прозорі, аж скляні, солодощі, жовтогарячого, червоного, помаранчевого кольору нагадували сонце (Л. Наумова). 14. Чужинець хряснув дверима не прощаючись (О. Таранда).

9 Підкресліть у реченнях і проаналізуйте звороти зі значенням доповнення, обмеження, заміщення, виділення. Випишіть прийменники, що вводять такі конструкції до складу речення.

I. 1. В моїй голові роїлись дивовижні, у тому числі вишукані, фантазії (О. Досвітній). 2. Мав він вдачу теплу й щирю, Ще й лукавинку в очах (В. Симоненко). 3. Не повертайтеся на круги своя, нічого це,

крім болю, не приносить (*М. Луків*). 4. А що ж ми, крім болю, розчарування й туги, на нивці, украяній Богом, щедро нажали? (*Г. Паламарчук*). 5. Чи ж то приємно гуляти, коли, опріч зелені та птахів, нічого й нікого не бачиш і не чуєш? (*Марко Вовчок*). 6. Порівняно з іншими видами викопного палива, внаслідок спалювання вугілля в атмосферу потрапляє чимало забруднювальних речовин... (*А. Прокин*). 7. Всі герої, найбільші навіть, купували так собі жінок (*Леся Українка*). 8. Крім хлопців, на заготпункті ночували ще два цікавих типи. 9. А Наталчині речі нікому, особливо з чужих, не дозволить узяти. 10. Замість додому, вийшли на якісь бараки у вершині одного з допливів Бікіна (*3 тв. І. Багряного*). 11. Нічого мені не треба, опріч тих вулиць... (*Н. Бічуя*). 12. Література, в тому числі й критика, має сьогодні жити з іще більшою творчою напругою (*О. Гончар*). 13. ...Повірте не мені – лишень баладі (*Р. Лубківський*). 14. Цей чоловік не знав і не чув нічого, крім голосу помсти (*П. Загребельний*).

II. 1. ...Петренкові довелося знову їхати до обласного центру, – замість хворого товариша, – по продукти (*С. Батурін*). 2. Офіційно-діловий стиль тропів здебільшого не вживає, за винятком окремих його жанрів... (*В. Кубко*). 3. Чи не найпершим свідченням законодавчого закріплення інституту сімейного утримання, зокрема обов'язку батьків утримувати своїх дітей, на українських землях можна вважати Статут Великого князівства Литовського в першій редакції 1959 року (*О. Шершньова*). 4. Процес переселення відбувався і в наступні роки, особливо під час визвольної війни під керівництвом Б. Хмельницького (*В. Білоцерківський*). 5. Чимало казок, на відміну від народних, мають свого автора, тому їх називають авторськими, або літературними (*С. Харченко*). 6. Немає нагоди перераховувати суспільні, політичні, соціальні, геополітичні, економічні катаклізми, разом з Першою та Другою світовими війнами (*А. Дністровий*). 7. Минуле це далеке та чуже, але чужим та далеким зробилося вже багато з творів нової української літератури, починаючи з Котляревського самого (*Д. Чижевський*). 8. Протиставлення традиційного і сучасного набуло дуже чіткого типологічного значення, охоплюючи всі сфери, починаючи від політики і закінчуючи мистецтвом (*О. Афанасьєва*). 9. Щодо моєї роботи, то краще не питає. (*М. Коцюбинський*). 10. Чи ще щось є в світі, опріч сих двох полонин? (*М. Коцюбинський*). 11. І нічого не бажаю, окрім хліба та води, Вбогість приятелем маю – з нею ми давно свати (*Г. Сковорода*). 12. Важливими для

формування поглядів і смаків письменниці, окрім сім'ї, були також багатокультурність і багатомовність буковинського краю... (Т. Гундорова). 13. Він також, окрім мене, не бачив нікого (О. Кобилянська). 14. Йдеться про античну філософію, де філософів-науковців цікавило все, починаючи від космосу і закінчуючи людиною (Б. Манчул).

Вставні та вставлені конструкції

1 Знайдіть у реченнях вставні слова і словосполучення. Визначте їхню семантику, схарактеризуйте критерії розмежування вставних і вставлених конструкцій.

I. 1. Одним словом, пане Клумак, ми ухвалили негайно скликати сейм... (С. Склярєнко). 2. Кажуть, люди жили табунами, Спали покомом в малі печер, Цілувались при зорях ночами На крутих узбережжях озер (В. Симоненко). 3. Кажуть, мудрість приходить з роками (Л. Дмитерко). 4. Батько в присутності гостей просив мене, трирічного, знайти платівку з казкою, наприклад, про калиновий міст (В. Неборак). 5. ...Панич на груші – кручений до біса – Приплівсь до підвіконня – і цвіте! (Я. Шекера). 6. Слава Богу – я ще люблю! Слава Богу – я ще воюю! (І. Жилєнко). 7. От Хемінгуей, або, як зараз пишуть, Гемінгвей, застрілювався в 61 рік (В. Гуртовенко). 8. Оце вже вони, мабуть, восени поберуться (М. Кропивницький). 9. Як давно, либонь, уже не бачив Я твоїх тривожних чорних вій! (О. Влизько). 10. Я міг би, в разі потреби, звичайно, прислати до вас свого Бориса? (П. Загребельний). 11. Лілеї – Сергійко в журналі бачив – іще рожеві, жовті бувають... (О. Павленко). 12. Але тепер я хочу сказати, вірніше, написати, кілька слів не про це (О. Жовна). 13. Деревна нахилиються наді мною так низько, що, здається, падають (Л. Пономаренко). 14. Подруга, як завжди, запізнювалася (Є. Кононенко).

II. 1. Розповідати про себе не любить, та й тепер, знаємо, нічого про себе не скаже (Я. Гоян). 2. Свою наймолодшу збірку написав на початку тридцятих років нашого століття (в 1921–1922). 3. Десь на півдні, на полтавській дорозі (Полтава, як відомо, від Красного Кута на південь), співають Варині богодухівські подружки. 4. Вероніка

в кучеряшках (каштанових, як і каштан) і так нагадує строкатий плакат. 5. До великодніх свят було сіро, холодно, першого (паски святили) зясніло, весело, тепло (З тв. М. Хвильового). 6. Університетські роки, ніде правди діти, якось не залишили по собі яскравих і глибоких вражень. 7. До речі, одним з материних учнів був Михайло Стельмах, який ставився до неї з особливою повагою і ніжністю... 8. Та настав час, коли, за Шевченковим визначенням, «я прозрівати став потроху» (З тв. М. Коцюбинської). 9. – Сказати щирю правду, і я ніколи не любила... приятелювати з такими паннами, – обізвалась Маруся (І. Нечуй-Левицький). 10. У лабіринтах середньовічних вуличок Риги і Гродно (здається, от-от побачиш живого лицаря на білому коні або обличчя гордовитої княгині, що промайне за фіранками карети) сучасні авто залишають по собі (зовсім не ніжний і серпанковий) шлейф вихлопних газів (Л. Черненко). 11. А до того посилає в Київ мене, бачиш, молитися (Т. Шевченко). 12. До складу національної мови входить, по-перше, літературна мова, по-друге – позалітературні засоби (В. Кубко). 13. Президент республіки в присутності членів уряду і голови парламенту та його заступників привітав іменинника з 75-річчям, побажав йому, як водиться, щастя та всіх гараздів... (В. Чемерис). 14. Тільки відносини між мною й учительством не були – не з моєї вини – такі щирі, як я собі був би бажав (бо щирість тут взагалі рідко трапляється) (О. Попович).

2 Утворіть речення, використовуючи наведені слова то як члени речення, то як вставні компоненти.

Гадаю, на щастя, дійсно, здається, напевне, навпаки, щиро кажу, з іншого боку, одним словом, уявіть собі, чого доброго, трапляється, в цілому, послухайте.

3 Знайдіть у реченнях вставлені конструкції, схарактеризуйте їхню семантику.

І. 1. Хтось мене кинув (чи зрадив?) опівніч сліпу... (Б. Олійник). 2. Недалеко гетьманський ліс, а далі – Диканька (диканьське пиво й меди ольшанські – недалеко біля Полтави). 4. Коли твій човен покинув осоння й захлюпотів під парасолями старої лопастої верби (верба самотньо маячить серед глухої дичавини комишів), тоді ти помічаєш раптом, що небо ніколи не буває таке хрустально-голубе,

як у серпні (3 *тв. М. Хвильового*). 5. Ще хтось за спиною (уже в класі сутінь), не знати, хто саме (А. Головка). 6. Зрештою, у медичній емблемі теж є змія (Л. Костенко). 7. Щоб почати правосуддя на цій (він криком підкреслював це слово) землі за власними вимогами (У. Самчук). 8. Землемір за освітою, він деякий час пасічникував при земській школі (там з ним і познайомився Валерик), займаючись водночас проблемою закріплення олешківських пісків (О. Гончар). 9. Я відчув (і це відчуття збереглося на все життя), що в поетичному слові криється якесь диво... (І. Цюпа). 10. Над головами їхніми майорять всілякі абсурдні прапори – зелено-фіолетові, рожево-білі (смугасті), чорно-білі (в шахову клітинку), червоно-лазурові – та ще деякі (Ю. Андрухович). 11. Наладувавши панцерфавства, Петро почекав якусь хвилинку, спокійно (так, як колись чекав під час облав на вовка)... 12. Розгорнув груз. Відчинив (підняв) двері... (3 *тв. І. Багряного*). 13. Сусід міг про дітей подумати, а ти (це вже до мого чоловіка) радий, що сам кишку напхав? 14. Я повернула очі в його бік, а він підборіддям (воно в нього різко окреслене, вольове) вказав мені на вікно (3 *тв. І. Вільде*).

II. 1. Сімнадцятилітня Мотря Забейко – кравецька учениця (освіта: чотири роки гімназії – і стоп)! (І. Вільде). 2. І от раз Валя сидить у своєму кабінеті (він редактор великої, популярної газети на всю Україну)... (В. Васильченко). 3. Вуйко Іванов, гімназійний професор, і тітка (вона спольщена німкеня), при котрих тепер живу, то... (О. Кобилянська). 4. Дівча тонке, струнке, сказано, молоде ще зовсім (десь насправду тільки 17 літ минуло); із себе нічого! (Олена Пчілка). 5. На жаль, мудрих ніколи не слухають ті, в чиїх руках сила (П. Загребельний). 6. Підвівся Іскра, полковий обозний, син Острияниці Якова, Іван (Загине теж, в бою заживши слави, в недовгій часі після Пушкаря, вертаючись до попелу Полтави з посольства до московського царя) (3 *тв. Л. Костенко*). 7. О третій ранку можна було сходити на новий фільм, приміром, Антоніоні, після чого повернутися до кафе (Ю. Андрухович). 8. Коли ви йдете болотом, де обов'язково є цілий табун диких свиней, ...дуже корисно проказувати таку ніби молитву... (між іншим, молитва ця корисна не тільки при полюванні кабанів, а корисна вона й при охоті на всякого звіра) (3 *тв. Остапа Вишні*). 9. Ковтяга витрусив kota на долівку («ану до мишей, гаспиде ледачий!») і мимохіть відчув краплину радості... (Є. Гуцало). 10. Я саме сидів тоді біля відчиненого в сад вікна, повторював пройдений

за рік матеріал із алгебри (одразу після свят у нашому дев'ятому «А» мала бути передекзаменаційна сесія, отож мусив і в такий день пам'ятати про це) (*Д. Міщенко*). 11. Скільки тут поми (винограду) – страх!.. 12. Встряне в компанію, – скрізь він своя людина, – і вже знає, хто чим займається, хто про що думає, хто чого хоче (*З тв. М. Коцюбинського*). 13. Під нігтями – чорні окрилля мастила (Спить трактор надворі, накритий дощами і тишею) (*І. Драч*). 14. Неясна ворухнулась в мене тоді думка: мабуть, я для літератури потрібний (*Остан Вишня*).

4 Проаналізуйте вставлені конструкції за способом уведення у структуру речення. З якими синтаксичними структурами співвідносні вставлені компоненти?

1. Є ще стара діва – Павлина Анфисівна, – так кажуть, так звуть – це не так. 2. На заході жевріло (конало) небо. 3. Тоді Вероніка кричить, що Коцюбинський – син Михайла – живе у Відні й більшовик, і, як резонно зазначає Стефан, Вероніка нічого не доказує. 4. Біля комуни проходять і тіні минулого – черниці чорні (тепер живуть невідомо де, а в монастирі – дитячий будинок). 5. ...Звичайно, як і тоді (тоді – в дикім степу), на ній колір «хакі»... (*З тв. М. Хвильового*). 6. Але тут із дверей великого будинку вийшов чоловік з обмотаними ганчірками (замість чобіт) ногами, з сіро-сивою бородою і з мітлою в руці (*В. Винниченко*). 7. У кав'ярні внизу Прорізної (з лівого боку) чекає вогненний янгол... (*О. Забужко*). 8. «Сюди веді!» І підводили високих степовиків, і летіли їхні голови, як кавуни (а під ногами баштан із кавунами, і коні зупинялись коло них), дехто кричав скажено і, мов у сні, нечутно, а цей собі падав, як підрубаний бересток... (*Ю. Яновський*). 9. Уже, либонь, після Покрови вертався з Дону я, та знову (бо я вже двічі посилав до дівчини за рушниками) послать і втретє міркував. 10. Єсть у мене щирий батько (Рідного немає) – Дасть він мені раду з вами... (*З тв. Т. Шевченка*). 11. Звідси в Маланюка постава волонтаризму, жадання нового типу сильної людини, поглиблення традицій до старокиївських основ (що зумовило особливе зацікавлення поета творчістю і ролею в українській історії П. Куліша)... (*Ю. Лавріненко*). 12. Пісню б оту, де ті очі дівочі сяють і ріки шепочуть з гаями (В'ється в Ревуцького аж до опівночі, В Майбороди виліта солов'ями) Пісню б оту... (*А. Малишко*). 13. Зривалися

(і рідні, і чужі), Зчинили гвалт під хмарами стрижі... (*І. Багрянний*).
 14. Споконвіку їх куток Кононівки (що за річкою) пишався найкращими кіньми (*І. Ле*).

II. 1. За вітром солодощі молитов, За вітром – геть – оманливі малюнки, Цілунок, книги, пахощі, любов! 2. Я знаю, – десь пахучі олеандри На землю кидають солодку тінь... (Я ж сам писав про синю далечінь!) (*З тв. М. Рильського*). 3. Іде Панас, не розглядає, Міркуючи про щось (Міркує той, хто нужду знає), Аж чує – кличе хтось. 4. За тридев'ять земель, у тридесятім царстві Та в іншому-то державстві, Якийсь-то хвабрий молодець (Чи дворянин він, чи купець – Про те вже не скажу вам, братця, щоб іноді не пробрехались...) – Та що утяв! 5. Гордїй умів на світі жити, куток свій щиро поважав, далеко щастя не шукав – шукають щастя нещасливі, – воно само його знайшло (*З тв. Л. Глібова*). 6. Дідусь мій з кухлем пива – невмирущ – наморгує облупленій Венері (*І. Жиленко*). 7. Єдну душу Богу ховаю, а було так Недавнечко, о півнях, вийшла я... – ...трусити Левкову грушу, – підказав хтось. – Панове судді. Лесько Черкес мене на цноті змазує! (*Л. Костенко*). 8. Хлопче! Швидше кави шклянку Та перо мені й чорнило! (Тут нема чого баритись, Як натхнення прилетіло) (*В. Самійленко*). 9. Дивись же на мене, сонце, й засмали мою душу, як засмарило тіло, щоб вона була недоступна для комариного жала... (Я себе ловлю, що до сонця звертаюсь, як до живої істоти. Невже се значить, що мені вже бракує товариства людей?) (*М. Коцюбинський*). 10. Ци то ви там, славний Довбуш? (Ти ся хочеш напивати! Я ти пива наварила – буде світ ся дивувати!) Ей, даруйте, любку милий, що не можу вас пустити: Стефана ся от надію – як узнав би, міг би бити (*Ю. Федькович*). 11. Похорон – це також колективна праця, коли накривають столи, разом чистять картоплю – відрами (!) та ліплять піріжки (*І. Роздобудько*). 12. Докія (старша) узяла сестру попід силу та веде в кліть... (*Ю. Федькович*). 13. Хутір Вишневий – двадцять п'ять хат – примостився в голому степу кілометрів за п'ятнадцять від Троянівки (*Г. Тютюнник*). 14. Це добре розуміли ще наші предки – славні козаки-запорожці, спудеї, духовенство й міщанство, коли щороку в кінці травня – цього казкового на нашій землі місяця Пробудженої Природи й зеленого райського буяння – проводили свої рекреації... (*Ю. Андрухович*).

5 Проаналізуйте, чи збігається модальність речень та вставлених конструкцій.

І. 1. Лиш повна втомою земною стоїть у сутінках (це я?) похила жінка під стіною, глухою, сірою, страшною (*І. Жиленко*). 2. Промовець на величезному полі – може, це стадіон? – розмахує руками, показує кудись... 3. Стояли золоті стовпи на небі (заходило сонце)... (*З тв. Н. Бічуї*). 4. Хотіла за клопотами забути про Тодира (світ би його не знав!), але марно... (*Я. Гоян*). 5. Бачиш, – він з гордістю повів рукою, – це усе моїх рук справа, і мій шеф (обійдемося без прізвищ, добре?) цим дуже задоволений (*І. Роздобудько*). 6. А дівча далеке, – гиля, гиля, – Гусенят зганяє на стави (*Т. Мельничук*). 7. З нами директор школи, недавній фронтовик, інвалід (скалічена нога) Микола Іванович Малютін (*І. Дзюба*). 8. Сурядні сполучники передають шість (а не три, як визначали в традиційній граматиці) основних типів семантико-синтаксичних відношень... (*К. Городенська*). 9. Однак справа не лише в мові (мова є голосом нації) – індивідуальності, якій Провидіння дало землю під небом, характер і свобідну волю творити своє життя (*Є. Сверстюк*). 10. Вже спомин відболів мені (ах спомин, то наче сплеск пташиного крила) (*Г. Світлична*). 11. Господи-Боже! Которий вік?! Принце, повірте мені, – забагато! Кажуть, ви стали фашистом... (sic!) Бажан, сторінка така-то (*Є. Плужник*). 12. А він в квадраті двору (Соломіє, іди до мене, кохана!), А він сновигав, як поранена чорна птиця (Соломіє, іди, бо застудишся, рідна!)... (*І. Драч*). 13. Потім на таксі (!) я домчався до рідного містечка... (*С. Степа*).

ІІ. 1. Над озером мені дуже сподобалось (особливо лілії), тож я вирішив приходити ще (*Ю. Андрухович*). 2. Згадалося: ще не було тоді козаків, дід якось після сходки на дубках (отут за двором) при всіх сказав Семенові: – Молодця, Семен! (*А. Головка*). 3. І спазм ударяє в тілі, немов металевий гонг! – І застогнавши од болю, на мить – прокидаюся... (Не запливай на глибоке – спазмить!) (*О. Забужко*). 4. Все в тобі з'єдналося, злилося – Як і поміститися в одній! – Шепіт зачарований колосся, Поклик із катами на двобій (*В. Симоненко*). 5. Вона не показалася того дня на люди, мабуть, соромилася, а наступного, вдосвіта (очевидно, домовлено було з шофером), підкотила до Бурдюгового дому машина й повезла дівчину в Мелітополь (*Д. Міщенко*). 6. Щоб із своїх онуків-правнуків (сам же кажеш: розумніші й кращі за нас будуть!), щоб із них для себе приклад узяти (*А. Головка*).

7. Добрий янгол – золота із неба манна – засміявся і підніс мені презент: світлу чашу з голубої порцеляни, повну літа, повну сонця і озер... 8. Навшпинецьках, на пуантах (в мі-бемолі) через плече зими – погляну у весну. 9. І в небі – на безвість! – летіли – зникали птахи. 10. Справунки в мене тут – овва! – як у старім циганським возі. 11. І по сліпучих дахах, і по фасадах зрячих – Ха-ха-ха! – Котиться сміх дитячий. 12. Дощик синій – бім-бам-бом! – дощик дзвонить по дворах. 13. І настане – о Господи – завтра, величезне палаюче завтра – щастя грізний каскад! (З тв. І. Жиленко).

6 Визначте в реченнях вставні та вставлені конструкції, проаналізуйте семантичні та структурні відмінності між ними.

I. 1. Тож пий спокійно, Гертрудо, – Ніколи тебе не убуде (То автор-лайдак із нудів Вколошкав тебе, авжеж!) (О. Забужко). 2. Потвоєму, щастя існує в чистому вигляді, як радій? (Ю. Мушкетик). 3. Погляди часто й надовго зупинялись на козаках (бо то, таки дійсно, була мальовнича група!) (В. Винниченко). 4. Повір, мені самому прикро, що все так сталося (В. Савченко). 5. Усе скінчилось (Чи й було?) (М. Рильський). 6. Нікому в цьому не зізнавався, але, без сумніву, тут була справа в коханні (Т. Малайчук). 7. Паскудний хлоп! Та ще й поклявся не бачити й порога Од брами нашої – подався звідси геть, – (Мізерна твар) – подався на чужину Шукати другу. 8. Над економією дим і дзвін кувадла Кавчить десь звід (підмазали б хоч би!). 9. Другого дня свати, Дружки і всі підемо до владики, Бо він же пан і «пастир наш святий», Від Бога «батько» (Господи, прошу прости)... 10. За експерта ж (пилнувати!) – Начальний гість московський... 11. А у ченців (мовчіть, святі, мовчіть!) Нових «союзників» щодня приймає брама... (З тв. І. Багряного). 12. А я, грішним ділом, думав, що не прийдеш, не пустять батьки (В. Нестайко). 13. Ну, мабуть, хтось із нас у сорочці народився (І. Цюпа). 14. І скоро промінь той туман розоре (Не відірвати погляд від землі!)... (Є. Плужник).

II. 1. Ті (ох, як же ж смертельно ненавидів їх!) знали з його життя і те, про що він давно забув. 2. В цю хвилину відчиняються двері з кухні і заглядають допитливі оченята мого брата (ох, які ж цікаві!). 3. Про Ілька Аркадій намагається не думати (все ж таки скільки в нього дітей: двоє чи троє?) (З тв. І. Вільде). 4. Слава Богу, книжки у нас вдома купували і виписували повно газет і журналів. 5. Зате

хліб, слава Богу, ще є (З тв. Г. Пагутяк). 6. Ми живі-здорові (чого і вам бажаємо!) (І. Роздобудько). 7. Мною, власне, не журіться... (Леся Українка). 8. День весняний, кажуть, цілий рік годує (М. Луків). 9. Так, на вашу думку, що таке любов? (О. Кобилянська). 10. Підходить товаришка Валентина – високолоба (чудовий високий лоб... люблю високолобих) (М. Хвильовий). 11. Вікна братової (тепер його, його!) професорської квартири виходили у вузький кам'яний колодязь... (П. Загребельний). 12. Але, уявіть собі, в ньому надзвичайно цікаві ідіоматичні явища... (О. Чорногуз). 13. Часу, до речі, ще море (Ю. Андрухович). 14. І дурний в очах всього народу – вже вкотре! – йде додому дід (Л. Костенко).

Звертання

1 Виділіть у наведених реченнях звертання. Зверніть увагу на способи їхнього вираження. Виокремте звертання, які мають емоційно-експресивне забарвлення.

І. 1. Котику сіренький, Не ходи по хаті... (Р. Скиба). 2. Пізнє літо, святкуй беззаконня! (О. Пахльовська). 3. Іване Петровичу, дядьку Іване, На грудях у вас ордени й ордени. 4. Вітри із далекої далечі, Куди ви, чудні, спішите? 5. Вибачте, жінко, скільки вам років? 6. Присядь, кохана, ближче біля мене. 7. Подивіться, мамо, як сади цвітуть. 8. Приходь до мене, опівнічна зірко (З тв. М. Луківа). 9. Верни до мене, пам'яте моя. 10. Гей, мандрівниче, спинися І по втомі вечоровій Подивись, як денні думи Перехвилює ріка (З тв. В. Стуса). 11. О, хоч на мить, сеньйоре Паганіні, Воскресніть, бо без вас німує світ (О. Башкирова). 12. Світе мій гучний, мільйонноокий, Пристрасний, збурунений, німий, Ніжний, і ласкавий, і жорстокий, Дай мені свій простір і неспокій, Сонцем душу жадібну налий! (В. Симоненко). 13. Різьблений з каменю, з копалень рудних литий, Видзвонюй лунами, сонете пломінкий, Про славу наших днів і дерзновенних дій, Про мужні подвиги і мрії гордовиті (Борис Тен). 14. Ну, будь, голубко моя, здорова, не забувай мене (Остан Вишня).

II. 1. Пане Федеріку, я знаю, що ні вітру, ні саней, ані коня немає в вашім вальсі, що все це тільки вигадка моя (*М. Рильський*). 2. Твої ниви буйні, Люди тихі, сумні Стали рідними здавна для мене. І минуть мої дні, А у гробі мені Не забути тебе, моя нене! (*Б. Лепкий*). 3. Слухай, хлопче, хоч у тебе завтра-позавтра почнуть висіватися вуса, але не затуманюй голову дівчині (*М. Івасюк*). 4. Хай це, можливо, і не найсуттєвіше, але ти, дитино, покликана захищати своїми долоньками крихітну свічку букви «ї» (*І. Малкович*). 5. Чи ти хочеш, Бондарівно, мед-горілку пити? (*С. Пушик*). 6. Ну, ви, ходіть сюди. 7. Ой боже, грому, заглуши мене! (*З тв. Лесі Українки*). 8. Помолись за мене богу, мій ти сину (*Т. Шевченко*). 9. Ні, ласкава панно Климентіє, таких речей я ніколи не пишу на вітер і без переконання (*І. Франко*). 10. А тобі, брате Климковичу, спасибі за щире та сердечне твоє слово (*Ю. Федькович*). 11. Пливи ж швидше, бісова харцизяко, – ти нам потрібний (*М. Кропивницький*). 12. Не гнівайтесь на мене, шановний добродію, що я так довго не обзивавсь до Вас: лихо приневолило мене мовчати (*А. Глібов*). 13. Просвітіть, премудрі, недозрілу Душу мою, зрячу і сліпу! (*В. Симоненко*). 14. Моя любове, ти – як Бог (*Д. Павличко*).

2 Установіть синтаксичні функції лексем, що позначають адресата мовлення (звертання / підмет / вокативне речення), та їхню частиномовну належність. Схарактеризуйте особливості синтаксичного зв'язку звертання з членами речення.

I. 1. Схилимось, слово, До глибин земних – В найтяжчій скруті з ними не загинемо (*С. Бурлаков*). 2. Чого ж ви чванитеся, ви! Сини сердешної України! (*Т. Шевченко*). 3. Виший, кохана, сорочку Узором хрещатим мені Так, як у нас вишивали ще у глухій давнині (*Р. Братунь*). 4. Собрате мій! Дай знати Дульсинеї, що я погиб у вашім вітряку! (*А. Костенко*). 5. О розп'ятий! глянь на мене! О не дай мені пропасти У безодні мук, розлуки, у зневір'я глибині (*І. Франко*). 6. Шановні! Пан гетьман – цар і імператор Северин Наливайко зараз буде приймати послів з чужої країни (*М. Вінграновський*). 7. Михайлику! – сполохано зойкнула молодиця і для чогось перепитала: – Це ти? (*М. Стельмах*). 8. Підла! Підла! Чому не встанеш і не відкриєш цим людям очі на дійсність? (*І. Вільде*). 9. Ти в тінь не йди. Тривай в пекучій грі. В сліпуче сяйво не лякайся дивиться (*О. Теліга*). 10. Ось краще

ти до нас ходи, де, наче сосни рівні та високі, юнацтва смілого ряди відмірюють дзвінки, пружаві кроки (*Б.-І. Антонич*). 11. Ну, ти, обережніш! Дивись своїх фашистів (*О. Довженко*). 12. Високоповажана Добродійко! Пишу до Вас під свіжим враженням од Вашої повісті «Земля» (*М. Коцюбинський*). 13. Товаришу Любченко! Я вже до Вас без «вельмишановного», по-дружньому, тепло й щиро (*М. Хвильовий*). 14. Бодай ви пропали, синочки, бодай ви пропали, бо так не карав нас і лях – бусурмен – бузувір (*В. Стус*).

II. 1. Жадане – наближся, Утрачене – знов озовися! 2. І в свята гомінки, і в дні робочі ми думаємо, правнуки, про вас (*З тв. В. Стуса*). 3. Дорогий! Тільки був зібрався писати, як отримав Ваш лист і статтю (*І. Франко*). 4. Коли б ти знав, наша надія і сила, як нам за тобою журно та сумно, який розрух і мішанина без тебе (*М. Старицький*). 5. Ви не сердьтесь, що забуваемо (*П. Тичина*). 6. Чотирма літами од тебе старіша, княже (*І. Білик*). 7. О світе ясний, світе радісний, ти згас навік (*М. Драй-Хмара*). 8. Ну от, приїзди, Аркадію (*М. Куліш*). 9. Ти, зраджений життям, яке любив так палко, відчуй найглибше, але все пробач (*О. Теліга*). 10. Я здивований і спантеличений, арістарху Івановичу! (*П. Гуріненко*). 11. Учителю, стою перед тобою, малий, вчарований до німоти (*Д. Павличко*). 12. Ви, Кого я вразила чимось, – Вибачайте мені, Простіть... (*В. Гуртовенко*). 13. Скількох ти задавив на своєму віку, автобусе? (*Г. Пагутяк*). 14. Починайте свій шлях – хто почати готов (*Т. Мельничук*).

3 Виконайте повний синтаксичний аналіз простих ускладнених речень.

I. 1. На книгах написи – на довгу й добру згадку – Днів перегорнутих незримі сторінки... 2. На палітурці давньої поеми, Кимсь переписаної від руки, Давно колись я прочитав рядки Сумні... 3. Люблю несхибну вулиць безконечність І неба розпрозору глибоку, В вікні незнанім силуетну тіль І метушню прохожих і безпечність. 4. Людина – тільки мисляча – жива і прагне всесвіт мислю обіймати... 5. Із тьми прадавньої, з імлі віків, Немов проросла з каменю стеблина, До сонця завжди прагнула людина, Над землею свій підносячи порив (*З тв. Бориса Тена*). 6. Я приходити буду до тебе Тихим шелестом висохлих трав, Блідим сяйвом вечірнього неба, Сумом пізніх пташиних октав (*В. Кикоть*). 7. Небо над монастирем було зовсім

блакитним і чистим, без жодної хмаринки (О. Жовна). 8. Засобами сполучення слугували тролейбуси № 8 і № 11 і автобуси, завжди забиті пасажирами в години пік (В. Неборак). 9. Сашко вийшов на стежку і, насвистуючи «Нічка темна, я боюся, проводжай мене, Маруся», подався до Олександрівського парку (Ю. Смолич). 10. Перш ніж зайти в хату, Михалко постояв на подвір'ї, роздивляючись (В. Медвідь). 11. Погодка дуже підходяща для сну, пігулок і мікстур, а більш нінащо (І. Жиленко). 12. Ми йдемо по Україні: від степів до гір, від лісів до морів – звідусіль виходимо на прадавні шляхи, і немає нам ліку (В. Голобородько). 13. Жінка розчісувала густе волосся, Підставляючи обличчя сонцю, І думала про свого милого, Про його очі, Повні океанової води (В. Гуртовенко).

II. 1. Він зупинив літнього чоловіка з сіткою, напханою хлібом (Г. Пагутяк). 2. Передовсім вона цінувала свою незалежність від інших людей, навіть найближчих (Т. Прохасько). 3. Солодкий біль – цей слід безповоротних літ, Надій і марень небучний здобуток, Подій і днів тривожний переліт І першої любові тайний смуток (М. Бажан). 4. Я пам'ятаю їх, барвінків, навесні (І. Драч). 5. Правда, в ньому є трохи чогось загальнолюдського? (В. Поліщук). 6. Здавалося, занімів і сам високий білосніжний храм Софії (О. Луцій). 7. Крім підсвічника, тут же стояли якісь маленькі пляшечки і дві склянки (О. Жовна). 8. Щомісяця поштар приносив їй пенсію, дванадцять карбованців і скількись копійок (Л. Пономаренко). 9. О, там, моє серденько, є добрі хазяїни (І. Нечуй-Левицький). 10. Рух транспорту, тінь над будинком, колір дахів, зблиск сонця на трамвайних рейках – чи не служить це все орієнтиром для визначення часу? (Н. Бічуя). 11. Клені скуйовжені – сторожі неба – Всесвіту браму відкриють для тебе (Н. Позняк). 12. Дзвени, дзвени, маленька пташко, У весняну блакитну рань... (А. Малишко). 13. Під сірим розкошланим небом зрідка лиш лунало: «Соб!», «Цаб!» та ще – скрип коліс або їх чвакання на масній землі (Л. Задорожна).

ПОРЯДОК СЛІВ І АКТУАЛЬНЕ ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ

- 1** Зробіть членування зв'язного тексту на тему й рему. Простежте, чи збігається актуальне членування з синтаксичним.

батьківщина – це там, де ми народжуємось, і де буваємо довго, іноді коротко, це дороги, якими ходимо, дороги, якими тікаємо і вже ніколи не повертаємось. батьківщина – це там, де нас може й не бути. там, де нас уже немає. там, де хотілося би померти.

батьківщина – там, де точно знаєш, як саме закінчується літо, і як шкода, що буває ніч із тридцять першого серпня на перше вересня. я думаю, що це остання тепла ніч, а ще мине декілька днів, і вже відчувається у повітрі, як дихає осінь, на могилах батьків в'януть квіти, а на їхніх фотографіях, на пам'ятниках дощ залишає сльози...

батьківщина – це коли у домі двері не замикають; я приходжу, і мені не треба шукати ключа, я переступаю поріг і заплющую очі, бо пахне так, як пахло завжди, запахи не міняються, вони не старіють так, як люди.

батьківщина – це коли у кишені є ключ від дому, куди можна приходити.

батьківщина – це коли сивий чоловік дивиться на воротах мені вслід; я не озираюся, боюся, що можу повернутися і вже більше не захочу йти далі, я обов'язково повернуся, тільки не сьогодні (*Дз. Матіаш*).

- 2** Укажіть на випадки інверсії членів речення. Виділіть речення з непрямым порядком слів, перебудуйте їх у речення з прямим порядком слів. Зверніть увагу, чи впливає така трансформація на значення речення.

Зразок: По парасолі крапельками Морзе Далекий Хтось привіт передає (Н. Позняк). – Хтось далекий передає привіт крапельками Морзе по парасолі.

І. 1. Поперед мене, легкокрила, у далеч полинула ти. 2. Ожило в душі незабутнє... 3. Помережав вечір кучерявий льодяними ґратами

вікно (З тв. М. Драй-Хмари). 4. Хмару розбила ластівка (М. Коцюбинський). 5. А степам будуть груди пекти ті залишені в полі гра-
нати... 6. А в сні далекому, туманному, не похиляючи траву – Дюй-
мовочка в листочку капустяному, – я у життя із вічності пливу
(З тв. Л. Костенко). 7. Тобі хто дозволив розмальовувати сті-
ни? (Дз. Матіяш). 8. Стежками казки лісової Шукати пісню я їду
(Р. Братунь). 9. Часу в мене вдосталь (В. Неборак). 10. Ми ніч про-
сиділи (О. Забужко). 11. Хіба восени так буває нестримно і легко?!
(Я. Шекера). 12. Нічого я із пам'яті нікому не віддам (В. Малишко).
13. До джерела ми припадали в лузі Попить води від глибини зем-
лі (А. Малишко). 14. Вибігло з хащі на галявину стадо диких кіз
(Є. Гуцало).

II. 1. Я до Вас прийду сьогодні в полудень (І. Жиленко). 2. За-
лежить все від мене тут: і сміх, і зненависть, і дія (Т. Мельничук).
3. На південь ідуть каравани (Віра Вовк). 4. Виявляється, коли їм
скрута, птахи просто горнутьсЯ до людини... (О. Гончар). 5. Прекрас-
ним ніхто не народжується, Лиш здатним до всього прекрасного...
(В. Гуртовенко). 6. Про пережите завжди найліпше оповідають на-
щадки (Г. Тарасюк). 7. Бджоли хазяйновиті кожну квітку обмацу-
ють, нагадують людям про близьке літо (В. Підпалий). 8. Проте
у своєму житті він відступав лише один раз – перший та останній
(П. Яценко). 9. Трави ще тільки цвітуть: м'ята, звіробій, рум'янок,
подорожник, буркун, іван-чай, молодило, іван-та-мар'я, спориш...
(Г. Пагутяк). 10. Еволюції сприяв розподіл усіх живих істот на дві
статі (С. Караванський). 11. Чоловік наймудріший може вмерти
з голоду, коли в нього вітер у кишенях... (П. Загребельний). 12. І моря
красу споглядали Не раз ми при тихій годині (Леся Українка).
13. Ще не так давно в домі жили трое (О. Жовна). 14. Такі ви маєте
слова, яких не мали люди зроду (М. Рильський).

3 Доберіть з художніх творів приклади речень з непрямым по-
рядком слів. Визначте, як зміна порядку слів впливає на їхню
семантику та актуальне членування.

СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

- 1** Проаналізуйте речення, визначте, зі скількох предикативних частин вони складаються. Схарактеризуйте засоби зв'язку між частинами речення (сполучники, інтонація, співвіднесеність видо-часових і способових форм предикатів, структурний паралелізм, неповнота однієї з предикативних частин; лексичні засоби: повторення того самого члена, вживання займенників, синонімів, антонімів, спільнокоренових слів).

I. 1. Озиме пишно зеленіло, і лист у лузі гомонів (*І. Манжура*). 2. Довго вітер уперто віяв, але чомусь і він тепер, зазирнувши тобі під вії, у волоссі твоєму вмер (*В. Симоненко*). 3. Зорі крізь щілини в клуню дивились поглядом тихим, далеким, глибоким: холодно вночі усім самотнім. 4. Історія стоїть біля дороги Та й дивиться, хто їде по соші. 5. Безмірно жаль, що ніжність вже не в моді (*З тв. Л. Костенко*). 6. А ти трошки мене обійми, і я не змерзну (*У. Самчук*). 7. Чи взагалі пам'ятаєш свої обіцянки, чи тобі дорогі лише власні бажання? (*П. Загребельний*). 8. Я натовмився від екзотики, Від хитро вигаданих слів, — а на вербі срібляться котики, і став холодний посинів (*М. Рильський*). 9. Коли мені не допоможуть вірші, То вже не допоможуть лікарі (*Д. Павличко*). 10. Ніч запропонувала дивну забаву — змусила мільйон зірок шукати собі на землі люстерко (*Любо Дашвар*). 11. Коли журавлі повертаються в літо, їм не треба заздрити (*Р. Скиба*). 12. Любить він ночі холодні, протяті шурхотом, коли позіхають трамваї і тихо сичить неон (*І. Драч*). 13. Не знаю, зустрінемося де ми чи в пам'яті літа згорим. 14. З народом, який не рахує своїх мертвих, не рахується світ (*З тв. О. Пахльовської*).

II. 1. І знову день за книгами пройшов, Душа впивалась думами й чуттями, А за вікном розквітлими садами Торжествували травень і любов. 2. Бузок до ранку шелестів, Жасмин шумів до ранку, І сад, у сутінках до брів, Немов картина в рамі, Стояв у місячній вікні, На хату тінь проливши. 3. В калюжах світиться блакить — Зворушлива картина: Назустріч син мені біжить У хмарах по коліна. 4. Вечорами, коли спить село І віє з луку щемним духом м'яти, Виходим з батьком,

як колись було, На тепле сіно під зірками спати. 5. Скільки не дивлюся на море – Надивитися не можу. 6. Лине стежка в хліба половіючи, М'яко пахнуть чебрець і полин. 7. Тут літо ходило, а нині – осінь. 8. Хай ніч буде тепла і синя, Хай місяць над морем пливе (З тв. М. Луківа). 9. До всього зникає людина, лиш – не до смерті матері, не до ганьби Батьківщини (Г. Тарасюк). 10. Листочок – то символ дерева, як слово – людської мови (В. Грабовський). 11. Настане час, і ідоли падуть. 12. В хащах, де шепочуться дива, Пелюстки, немов вуста жагучі, Розтулила мляво сон-трава (З тв. О. Башкирової). 13. У сонячні калюжі ступає день сміливо, весна із них люстерка зробила голубі (А. Криштальський). 14. Це вже не сон – це вже весна Безсонна бродить як мана (Б. Олійник).

Складносурядні речення

1 Схарактеризуйте складносурядні речення за семантико-синтаксичними відношеннями між предикативними частинами, згрупуйте їх за ознакою відкритості / закритості структури.

1. Миколка сидів у тата на колінах поруч з дядьком Петром, і земля не чорна, не сіра, а золота мерехтіла під літаком (Ю. Тарнавський). 2. Він безшумно рухався, облитий місячним світлом, а його золота голова світилася (В. Шевчук). 3. Ми з осінню не встигли попрощатись, А вже зими гравюра у вікні (А. Криштальський). 4. І знов духмяно розкошує липа, І щось таємне промовляє листя, І мов дитина, стиха флейта хлипа Десь за дахами, певно, в передмісті (О. Башкирова). 5. Білі привиди заходили до вестибюля, гупотіли незграбними ногами, ляскали долонями, і молочні хітони осипалися з них на підлогу. 6. Ми йдемо через сінокіс, і темніє над нами небо, і дзвенить земля на тисячу ладів, і я слухаю (З тв. В. Симоненка). 7. Розітну смуток твій блискавицями І громами печаль розтрощу, Запалю світлу радість зірницями, Сліз нікому твоїх не прощу (В. Кикоть). 8. Проходять покоління по землі, Та кожне творчий слід свій залишає І мисль нову карбує на чолі (Борис Тен). 9. Сонце намул пригріло, і він почав репатись (У. Самчук). 10. І вона червоніла все дужче, і слъози виступили на очах (Є. Гуцало). 11. Є з ким ділитися горем, а щастям –

нема (*П. Гірник*). 12. Безлисті всі дерева, І світить тільки тьмяно Одна зоря рожева (*Віра Вовк*). 13. Крізь мене проходять міста-туристи, І кожне прагне знайти щось цінне (*О. Галета*). 14. То дощ, то сніг шмагає по лиці, то світиться півонія в руці (*Г. Тарасюк*).

II. 1. Надворі дощ, а я без парасольки (*О. Забужко*). 2. Було зимно, вогко, й темінь стояла хоч у око встріль (*Л. Кононович*). 3. Поезія чимсь таки рідниться з молитвою, і молитва, і поезія призначені для душі (*Р. Федорів*). 4. Тут і хліб родить, і льон ведеться, і риба в озерах, і ліси, а в них – мед, віск, хутро (*Г. Нудьга*). 5. Він у мене гарно вчиться, та ще й артист (*В. Медвідь*). 6. Нам тільки випити б чаю, Тим більше – є сухарі (*А. Малишко*). 7. Я серпня син, та вересень люблю (*Р. Лубківський*). 8. Двері були відчинені навстіж, і Василь зайшов усередину (*Є. Гуцало*). 9. Усе нове колись було старим, а все старе – пишається в модерні (*І. Жиленко*). 10. Намалювала стигла осінь На яблуках червоні жили, І журавлі в далеку просинь «Курли» тривожне відтужили... (*В. Гуртовенко*). 11. По кухні гуляє вітер і на долівку летять бризки дощу (*Г. Пагутяк*). 12. Хрести на соборах були золотими, а птахи – чорними (*К. Москалець*). 13. В крайнебі гасли просмути янтарні, А проти нас крізь млу і далечинь Здіймалось дві зорі на солеварні (*М. Зеров*). 14. Летять над Ворсклою лелеки, І ген над гаєм – літаки (*І. Муратов*).

2 Визначте вид семантико-синтаксичних відношень у складних реченнях, компоненти яких поєднані за допомогою єднальних сполучників. Якщо це можливо, перетворіть речення на складнопідрядні з тим самим значенням.

I. 1. Білий туман піднявся над полем, і поле уже не видавалося таким чужим (*В. Дрозд*). 2. Хмиз уже трохи перегорів, і багаття палаало ясним чистим огнем (*Л. Кононович*). 3. Сьогодні у них вихідний, і тому, крім охорони, тут нікого немає (*А. Гарасим*). 4. Прихилитися б у затінку до зеленої землі, і вона б почала жадібно вибирати з тіла всю вагу, зібрану за трудовий тиждень жнив (*М. Стельмах*). 5. Філоксера живе на виноградних корінцях, висисає з них сік – і через те кущ засихає. 6. Чогось се слово мені вподобалося, і я повторюю його з кожним кроком і боюсь пропустити (*З тв. М. Коцюбинського*). 7. Близькість цієї сили ніби вдихала здоров'я в самого Дороша, і він знову починав працювати. 8. Крикне ворон – і бринить його крик

довго-довго, і не в силах загасити його степова безвість (З тв. Г. Тютюнника). 9. Тантал був безсмертний (адже він скуштував нектар і амброзію, які дають безсмертя), і через це його не можна було просто вбити (А. Коваль). 10. Все це – давно вже знайомі картини, і вони не можуть привернути уваги Закревського (В. Собко). 11. Дозволь собі цілковиту з нами відвертість, і тобі одразу самому ж стане легше... (О. Гончар). 12. І дивися – за мить літає гойданка з Маринькою понад дерева, та гойкає подобріла дівка в довколишню тишу... (М. Матіос). 13. На обличчі тремтить блідий туман болісної усмішки, й випиті уста тремтять болісно (Є. Гуцало). 14. Свіча затріпотіла – й світло, мов голуба, пустила в лет... (В. Стус).

II. 1. А ми й старосту без печатки возили – й нічого (В. Міняйло). 2. Тиснув сильніше, й дерево починало гнутися. 3. Стовбури сосен здіймалися навдокіл, і він задивлявся на корони.... 4. Їв мед, і йому ставало зовсім солодко (З тв. В. Шевчука). 5. Студенти розступились, і великий, якobelіск, студент стояв між двома рядами прямо проти митрополита (І. Нечуй-Левицький). 6. Це був єдиний казан, і ти відповіси за його втрату (А. Дімаров). 7. Відшаруділо під ногами листя, і віджурилось небо журавлями (М. Луків). 8. Мить – і в політ! (Н. Позняк). 9. Гарячий день розлив пахуче золото і сам втопивсь у сонячнім меду, й крізь спокій цей єдина лється нота – Блаженних бджіл в вишневому саду (Є. Маланюк). 10. Неподалік серед лісових сутінків біліло лісове озеро і темнів непроглядний ліс (О. Жовна). 11. Сонце було високо у небі, і від нас падали на землю короткі тіні і йшли поряд (В. Габор). 12. Крок-другий – і молочний шлях ховає нас у своїх володіннях (Я. Гоян). 13. Хлопче сьогодні в мене дуже хороший настрій, і вам не вдасться його зіпсувати (Т. Малярчук). 14. А виходьте-но сюди та зробіте битву з бідним дідом Маркурою, та побачимо, хто з нас багатир! (Т. Осьмачка).

- 3** Схарактеризуйте семантико-синтаксичні відношення між частинами складносурядних речень з розділовими сполучниками. Яку структуру (відкриту чи закриту) мають ці речення?

I. 1. І не то глузує з принцеси Елізи, не то агітує її. 2. Чи то від присмерків здається, чи то справді в лиці Макса ходять мускули. 3. А тепер уся як на струнах, хвилини на місці не всидить, то верхи

гасає, то на аероплані над усім Берліном шугає... (З тв. В. Винниченка). 4. ...то ми їх б'ємо, то вони нас, то вони дряпають від нас, то ми... перебазовуємось (М. Стельмах). 5. Ота зустріч просто-напросто приверзлася або вона йому наснилася в страхітливім сні (А. Дімаров). 6. Або ми підемо і ціною життя здобудемо волю, або ми залишимося жити на колінах (П. Загребельний). 7. Хоч би я її бачила коли, хоч би чула її мову, голос... (Панас Мирний). 8. Сплесне риба чи крикне сова – Довго-довго луна не стихає (М. Луків). 9. У віконце поглядала, чи не ревуть круторогі, чи не йде чумаки з дороги. 10. Чи то праця задавила молодую силу, чи то нудьга невсипуща його з ніг звалила. 11. Чи то так сонечко сіяло, чи так мені чого було! Мені так любо, любо стало (З тв. Т. Шевченка). 12. Розтаборювались за містом, а то і у місті на площі близ театру (К. Балицький). 13. Або зараз же перестанеш мені «викати» і почнеш називати по імені, або гуляти не йдемо (І. Тихоненко).

II. 1. То пада сніг бузковим цвітом, то зацвітуть поля туманом, то цілий світ дощами вкритий (В. Виноградов). 2. І чується той самий поклик жвавий: Хоч згинуті, хоч добути слави (В. Самійленко). 3. Юзі було так гірко, немов була винна проти когось, чи, навпаки, хтось проти неї завинив (Леся Українка). 4. Чи осінь, чи зима, чи в зелені діброва весни вітає дні, чи літо славить птах, – усе мені шумить хода твоя шовкова, і стан твій молодий пливе в моїх очах (В. Сосюра). 5. Чи то війнув снігами небосхил, чи то так сумно розкричалась галич (Г. Світлична). 6. Чи така вже вас родила мати, Чи до серця вам вкотився грім (А. Малишко). 7. Люди казали: птахи весь час над островом кружляють, наче їх щось непокоїть або хтось постійно полохає (С. Батурина). 8. Чи зоря світає на небі, чи сонце грає, чи ніч вкриває землю, – думка про тебе тліє в моєму серці (І. Нечуй-Левицький). 9. Жодної політичної ініціативи не довів до кінця – чи то йому не дали, чи то в нього така доля (О. Москалюк). 10. Або ви платите і заправляєтесь, або ви звідси не виходите (М. і С. Дяченки). 11. Тверда земля горіла під ступнею – Чи фатум був, чи Бог у кості грав... 12. То дощ затягне, лле, неначе з відер, То прилітають бурі немалі (З тв. М. Никончука). 13. Ота зустріч просто-напросто приверзлася або вона йому наснилася в страхітливім сні (А. Дімаров).

- 4 Схарактеризуйте структуру речень та вид семантичних відношень у складносурядних реченнях із зіставними та протиставними сполучниками та їхніми аналогами.

I. 1. Тебе зачинили за ґрати, а твоє слово ходить по світу (*М. Коцюбинський*). 2. Розперезався у своєму Лондоні, а тепер тут анархію розводиш. 3. Вуздечка – це емблема розсудливості та обачності в управлінні господарством, а намордник – це емблема мовчазності (*З тв. О. Миколайчука-Низовця*). 4. Усе приходить, все відходить, І не відходить лиш любов (*М. Стельмах*). 5. Коли інші з обов'язку службового старалися, то Семен все робив напоказ... (*А. Дімаров*). 6. Лежить попіл на розпутті, а в попелі тліє іскра вогню великого. 7. Пішла б в садок поплакати, Так дивляться люде (*З тв. Т. Шевченка*). 8. ...не маю я з ким приязні, тути розлучити, тільки звук я безперестанку на чужині жити (*В. Шевчук*). 9. Був навіть якийсь репортаж із Кувейту, однак це його турне залишилось малопоміченим (*А. Костенко*). 10. Старість ще не гнула його, але вже давала про себе знати... (*С. Васильченко*). 11. Дзвеніли голуби з фольги, а їм відлунювали айстри (*І. Жиленко*). 12. Є каяття, да вороття немає (*А. Гібов*). 13. Пропав лише на один день [пес], проте за цей день де тільки вибігав хлопчик, шукаючи (*Є. Гуцало*). 14. Ось небо розімкнуло жмені, Злетіли жайворонки з них, А півням змалював гребені Збиточний ранок-чарівник (*Віра Вовк*).

II. 1. Місто ходить, бігає, їздить, а десть в підвалі під'їзду обхопила тиша коліна... (*О. Зеленчук*). 2. Господаря, як завжди, не було, однак це вже нікого з присутніх не дивувало (*Ю. Андрухович*). 3. Гудіння заводу поволі стихло, а потім ми взагалі перестали чути сторонні звуки (*К. Москалець*). 4. Левко намагався бути чемним і співчутливим, однак це погано йому вдавалося (*І. Білик*). 5. Дідо був дуже лагідним і добрим до мене, але його натура була вибуховою (*Т. Прохасько*). 6. Наморились коні, потомились люди, А для відпочинку не стає часу (*Т. Мельничук*). 7. Є чимало гіпотез, здогадок, проте багато з них ще чекають пояснень, які б задовольнили допитливих (*М. Янко*). 8. Казав, не лізьте вже, так... пруться й пруться (*В. Захарченко*). 9. У вересні китиць залишалося всього кількадесят, зате вони ставали досяглими, як у Токаї... (*Т. Прохасько*). 10. Інші ґадзиньки відмовляють своїх ґадзів брати до рук рушницю, а вона ні (*М. Матіос*). 11. Зазвичай, із дзеркалом асоці-

юється кришталеву прозору джерельна вода, але для відображення тіней підсвідомості необхідна саме темна й непрозора вода болота (В. Дмитрук). 12. ...відлетів, тільки нікому про це не повідомив (Н. Сняданко). 13. Танцюй собі, лиш пальчика не вріж (А. Костенко). 14. Якщо медикам ми ввіряємо наше здоров'я, то вихователям ввіряємо моральність і розум дітей наших (К. Ушинський).

5 Визначте семантико-синтаксичні відношення та засоби зв'язку в реченнях із приєднувальними та градаційними сполучниками.

1. Нічого, якось відштовхнувся від постаменту, та й підемо (А. Костенко). 2. Подібні карнавали йому не тільки не подобались, вони дратували його (Я. Баш). 3. Панночка. І з мамою була, і ще мене приводила тітонька Поля (В. Терен). 4. Тамечки їх було ого, вертикийівських, солотвинських, розкопанських, та й коденських не менш (В. Медвідь). 5. Ой як тяжко-важко Каменю да котитися, А ще важче-важче Старому да женитися! (П. Куліш). 6. Інтелігенція, особливо родовита й заможна, потроху йшла до протестантів, а це дуже помітно відбивалося на православній церкві... (І. Огієнко). 7. Там є багато знімок 60-літньої давності, копійованих з Хроніки, вони не були доброї якості й невиразні, а також не на всіх можна було правильно ідентифікувати особи й місцевості (Р. Гавриляк). 8. Отож і мені розказували принаймні у п'яти варіантах, причому троє з оповідачів були капітанами і мали свій особистий погляд на судноводіння... (А. Санченко). 9. Ходи, ходи, півнику, до мене, що у мене золота пшениця, медяна водиця (Народна творчість). 10. Кількома плодами хурми можна втамувати голод, плюс до всього вона має приємний солодкуватий смак. 11. Сьогодні у великому центрі хімічної промисловості працюють тільки шахти, та й ті відвантажують вугілля здебільшого на склад («Тиждень»). 12. Перші дні Опанас був не те що задоволений, а все ж таки він мав кращий настрій після свого вкрай нервового стану в Петербурзі (І. Вільде). 13. Зокрема годилося очищатися водою, причому воду слід було брати з криниці, викопаної саме в переддень Купайла (Г. Бердник). 14. Я вже показувала свої роботи у Києві, та й у нашому місті часто можна їх побачити (Д. Пастернак).

II. 1. Від дівчачого ненависника, гордого козака й заповзятого мушкетера лишилася одна тінь, та й та вже йому не належала (А. Дімаров). 2. Звідки мені було знати тоді, що не тільки радість та щастя промовляли тієї хвилини в серці, промовляв і жаль (Д. Міщенко). 3. Цього року на фестивалі планують також розпочати благодійний збір коштів на будівництво пам'ятника Івану Мазепі, та ще виконавці погодилися віддати для доброї справи частину гонорарів («Україна молода»). 4. У нас тільки коза була, та й ту ми з'їли зимою з голоду (В. Захарченко). 5. Микола Карпович Садовський не тільки на сцені виявляв рішучість і відвагу, але й у житті він був твердий і принципово вимогливий (П. Коваленко). 6. Про них писали ЗМІ, і навіть в новинах вийшло кілька телесюжетів «по фотографіях, знайдених в інтернеті». 7. Тут для повноти картини треба було б мати доступ до секретних файлів, а ще краще – цифровий диктофон під диваном. 8. Спад буде трохи меншим, але й автомобільний ринок буде скорочуватися («Тиждень»). 9. Тепер ученим потрібно не лише розширювати відноколи загальнолюдського пізнання, а й важливо для них зробити нашу державу бодай трохи розумнішою й людянішою (М. Стріха). 10. Приїжджає в село, тільки на поріг – та й ні «здрасуйте», ні «добридень»... (Л. Кононович). 11. Не те щоб мені було її шкода, але... я практично відчувала її сором! (М. Соколян). 12. Орест не впізнавав її, та й вона сама, мабуть, не впізнавала себе (Ю. Мушкетик). 13. Такий свого доб'ється, Якщо не двері розіб'є, То сам уб'ється (І. Манжура). 14. Почуття їхне, так раптово спалахнуло, невдовзі ні для кого не було вже таємницею, та й вони перестали ховатися з ним (О. Гончар).

- 6** Утворіть речення, доповнюючи предикативні частини так, щоб в одному випадку утворилася складносурядна конструкція відкритої, а другому – закритої структури.

1. Стиха повівав вітерець... 2. Учитель зайшов до класу... 3. У залі зібралося багато глядачів... 4. Скоро закінчиться навчальний рік... 5. Вітаю від щирого серця... 6. Надворі спекотно... 7. Дощить... 8. Хлопець помітно хвилювався... 9. На чорному полотні неба ліхтариком світився місяць... 10. Хочу дописати цю роботу... 11. Людина – це загадка... 12. Культура – це не кількість прочитаних книг... 13. Усе колись минає... 14. Ми самі обираємо друзів...

7 Вставте пропущені сполучники, визначте семантико-синтаксичні відношення між частинами складного речення. Зробіть висновки щодо синонімії сполучників.

I. 1. З листопадом прийшли безконечні дощі, ... погожими днями не тішать прогнози. 2. Без помилок не обійтися, ... бувають помилки, Які безчестять на віки, ... їх найбільше бережися. 3. Дивно: в місті люду – два мільйони, ... мені тебе не вистача (*З тв. М. Луківа*). 4. Ударив грім – ... спалахнуло все (*В. Стус*). 5. Губи ясніли посмішкою, ... ніс задиркувато стирчав утору (*В. Симоненко*). 6. Одна його доля – чорні бровенята, ... тих люде заздрі не дають носити (*Т. Шевченко*). 7. Ми ненавидимо чекати – ... все життя чогось ждемо (*Є. Лютюк*). 8. Був уже травень, спекотний, ... я не збирався ходити вулицями післяобідньої пори (*С. Степа*). 9. Надворі сутеніло, ... в хаті сутінки густішали (*Б. Лепкий*). 10. Андрій жартував, ... серце його повнилося смутком (*Ю. Мушкетик*). 11. Світом приємно гасалося, ... в ньому боляче падалося (*В. Неборак*). 12. ... дощ затягне, але, неначе з відер, ... прилітають бурі немалі. 13. Молодіє планета дівчатами, ... мене обсідають літа (*З тв. М. Никончука*).

II. 1. Понад вісімдесят процентів людей мають резус позитивний, ... їхня кров нічим не відрізняється од мавпячої (*П. Загребельний*). 2. Повертається осінь, ... ніч повертається в ніч, ... минається голос, ... мова щоразу криккіша... (*П. Гірник*). 3. Усе умре – ... не умре підсніжник, Задивлений у небо в сніжний час (*Т. Мельничук*). 4. Повно порожніх хат, ... стежки до них позаростали, ... вікна зогнили (*Г. Пагутяк*). 5. Соняшник світить променисто і, мабуть, щось каже своєю усмішкою, ... візьми втям її (*Є. Гуцало*). 6. І тоді лиш з'явилося горе В небагату і щирю сім'ю, Як полізли люди у нори, ... – кожен в свою (*В. Симоненко*). 7. Телефон не спрацював, ... він несподівано для себе розсердився (*О. Ульяненко*). 8. Елегійно лине вечір поміж липи, ... бульвар у світлі вуличних крамниць (*Л. Смоляр*). 9. ... європеєць багато речей робить за столом (читає, пише, їсть і т. д.), ... медитувати йому потрібно за столом, у звичній позі (*С. Степа*). 10. Дощ прийде і піде, вогким світлом обтяживши листя, – ... в країні мовчання не був іще жоден картограф (*О. Забужко*). 11. Довкруг росли явори, ... темно було хоч в писок дай. 12. Вітер шаленів, ... дощу не впало і краплини (*З тв. А. Кононовича*). 13. Кожний куц багрянє, палає, ... свічки – придорожні тополі! (*Віра Вовк*).

Складнопідрядні речення

- 1** Визначте, які з наведених речень мають розчленовану, а які – нерозчленовану структуру.

1. Це просто день, що розчинився в зливі (С. Жадан). 2. Серфінгіст напинає лискуче прозоре вітрило – Так, немов проти вітру мустанга бере в поводи... (О. Забужко). 3. Хіба я не знав давньої істини, що ніщо на цьому світі не минає безкарно? (Р. Федорів). 4. А бабу звали Соломинка, Хоча насправді – Соломія (В. Малишко). 5. Михалкові, наче він що пухнасте в руки взяв, так та рука (В. Медвідь). 6. Як у часи апостолів й поетів, Ми товчемося на старій планеті (О. Луній). 7. Чим довше він живе, тим палкіш коляда (Р. Лубківський). 8. Я так не люблю подорожніх тривог, що навіть у старість іду лінькувато (І. Жиленко). 9. Хто сюди входить, ніколи назад не виходить (І. Багрянний). 10. Ілько стежив за польотом качок, аж поки розтанули в млистій далечині (Є. Гуцало). 11. Мова вмирає, коли наступне покоління втрачає розуміння значення слів, а надто ідіом (В. Голобородько). 12. Коли вперше ступав по цій дорозі, була весняна пора (В. Герасим'юк). 13. Хтось упав, хтось вистойть в двобої, – Такий закон усіх часів і ер (Т. Мельничук). 14. Твої слова у казку одягнулись, Щоб розказати про далекий край... (Віра Вовк).

II. 1. Як загуде сизий голуб, Так аж серце ние (Т. Шевченко). 2. Співали ж ті дівчата, що забивало дух (А. Малишко). 3. Гаїнці стало сором, що вона так на стару крикнула (Б. Грінченко). 4. Звичайна жінка, яких тисячі (В. Гуртовенко). 5. Поезіє, люблю твій дивний голос, де музику в уста цілує логос (Г. Тарасюк). 6. Кожен міг прогулятися вулицею і порівняти, чия ялинка найкраща (Ю. Винничук). 7. Як бритву правлять об ремінь, так чоловік править себе об інших людей (М. Доцинець). 8. Безтурботність – ось за чим тужить людина, відколи вона порвала з природою (Г. Пагутяк). 9. Я загубив свою торбу, де у внутрішній кишеньці були мої подорожні гроші (В. Неборак). 10. Я не знаю жодної з воєн, Яку б самохить починала – жінка (О. Забужко). 11. Чого та скрипка плаче і голосить, Мов сто ланів ридає за синами? 12. Не поет, у кого думки Не літають вільно в світі, А заплутались навіки в Золотії тонкі сіті (З тв. Лесі Українки). 13. Хто виділявся розумом своїм – Ставав йому ненависним, як ворог (І. Гнатюк). 14. Щасливий, хто в сонці слави звеличить свій народ... (Т. Масенко).

- 2** Визначте типи складнопідрядних речень нерозчленованої структури (з власне прислівним та прислівно-кореляційним зв'язком). Укажіть, який компонент головної частини поширює підрядна. Схарактеризуйте валентно зумовлені та валентно незумовлені підрядні частини.

I. 1. Блажен, хто світить вікна і хто уміє ждати (*І. Жиленко*). 2. У всіх, що пухли в сорок шостім році, від жаху похолонуло в душі (*Б. Олійник*). 3. Хіба знаєш, де бродить твоя доля і на яких ангельських крилах вона спуститься до тебе. 4. Спогад про теплу вологу первісного океану, з якого вийшов наш предок, назавжди залишився в нашій крові. 5. Кожен свій крок він обставляв такими церемоніями, ніби був мало не англійським королем. 6. Нещастя прийшло звідти, звідки його ніхто й не ждав. 7. Я б радше воліла бути безжурним дівчиськом, ніж всемогутньою султаншею (*З тв. П. Загребельного*). 8. Я знав і знаю її настільки, наскільки вона дозволяє себе знати. 9. І вона пішла просікою, куди очі бачать. 10. Для мене дяка найвища – те, що люди мене ніколи не цуралися. 11. Мотор тихо погуркує, наче боїться розбуркати людей, що, скориставшись неділею, ніжаться в постелях. 12. Санітарний поїзд, на який посадили після медсанбату Андрія, більше тижня повзав по Україні. 13. Згадав про центральний поштамт, біля якого завжди юрмились парочки. 14. Сава Петрович саяв не менше, ніж кришталеві келихи, що ніжно горнулися до пузатої пляшки (*З тв. А. Дімарова*).

II. 1. Театри предків – простір того поля, де можна скласти голову свою (*О. Пахльовська*). 2. На хвилину забіжу туди, де стоять задумані сади (*М. Луків*). 3. Блажен, проживши вік, хто так і не уміє Читати мудрості скрижалі по складах (*В. Стус*). 4. Із чорного дощаного перекриття, що служило стелею, лякливими почварами звисали цілі батого задавненого павутиння, яке біліло вночі мерцями й тягнуло свої потворні лаписька до начисто розбитої Северини (*М. Матіос*). 5. Не винна віра, що час зневіри пробив (*Т. Мельничук*). 6. Хто впустив до хати, той впустив у себе. 7. Одного осіннього дня я повертався із міських змагань до свого гуртожитку, де ділив на чотирьох крихітну, з обшмугляними стінами кімнатку. 8. Молодий заєць, що було задрімав у траві, наполохано чкурнув геть. 9. Вона згадала свою стару хатину в сусідньому селі і стару матір, колгоспну ферму, де раніше працювала, людей, які поважали її. 10. Внизу розпростерся на півсвіту Дніпро, який тут звався тепер морем (*З тв. В. Дрозда*). 11. Я – наче

мушля, що забула море (*І. Жиленко*). 12. Ці словесні поєдинки були такі гарячі, що за якихось півгодини кімната наповнювалася димом (*В. Симоненко*). 13. Тільки той збирає урожай, Хто невтомно ниву засіває (*А. Дмитерко*). 14. Розпитаю в зозулі, скільки весен і літ в щасті я проживу смарагдово-взористім (*Борис Тен*).

3 Визначте семантику присубстантивних підрядних частин у складнопідрядних реченнях нерозчленованої структури. За допомогою яких сполучних засобів вони поєднані з головною?

I. 1. От і спробуйте уявити рідну природу без журавля, про якого в піснях співають, який живе в прислів'ях і казках (*А. Топачевський*). 2. Все так же над озером мріє калина, де юність моя протекла (*В. Сосяра*). 3. Вчорашне – ніби сон, що випурхнув з очей (*В. Симоненко*). 4. Літо застало мене в квітнику, де я полола красолі і айстри. 5. І в тому всьому є спокійна сталість, мов за віки нічого тут не сталося (*З тв. І. Жиленко*). 6. Він звернув увагу на човен, звідки хтось благав про допомогу (*М. Трублаїні*). 7. Тепер нам просто в небо полетіти, де іскру в Бога викрав Прометей (*А. Дмитерко*). 8. В той сонячний день я сам був сонцем, навколо якого крутились планети (*М. Коцюбинський*). 9. Є згадки, що Богдан виявив себе в цьому поході сміливим і вправним воїном (*В. Замлинський*). 10. Забобонній людині ці летючі тіні здалися б демонами ночі, які летять по грішні душі. 11. «Форд», що до цього їхав позаду пікапа, тепер обігнав його і, проминувши посольство, загальмував біля представництва національної авіакомпанії (*З тв. І. Голик*). 12. А та трава, що в пальцях розім'ята, то буде пахощ дивний і терпкий (*А. Костенко*). 13. Я хотіла побачити в Тбілісі будинок, де жив художник Ніко Піросмані в останні свої дні (*Н. Бічуя*). 14. Звістка була бояринові Угоняю, котрий був новгородським тисяцьким до цієї весни (*І. Білик*).

II. 1. Зустрів його Данило, який саме варив кашу під грушею (*Г. Тютюнник*). 2. У вас коси, як вінки з темно-золотої пшениці, які, знаєте, плетуть селяни? (*В. Винниченко*). 3. Це був не тихий безневинний п'яничка, яким він завжди прикидався (*М. Стельмах*). 4. Попереду був вечір, що здавався крутим перевалом, який треба будь-що подолати (*В. Дрозд*). 5. Наткнулася на великий конверт, що лежав, кимось на шафу покладений, довго тримала в руках, не наважуючись заглянути досередини (*А. Дімаров*). 6. Я не став спускатися в трюм, де гріються тітки, що везуть свої загадкові кошики на ранковий

базар до міста (*П. Загребельний*). 7. Вона довго говорила мені того вечора про той дикий і тривожний час, коли люди ходили голі й холодні й були велетнями й богами (*М. Хвильовий*). 8. Ось вона осінь, коли мені дано змінити свою долю, ось вона пора, коли люди гуляють і про осторогу забувають, як сказав мені Чорний Чоловік (*В. Шевчук*). 9. Близьке й рідне обличчя її сина раптом здалося їй чужим обличчям юного красеня, якого вона не знала (*Ю. Покальчук*). 10. В дощові осінні вечори, коли в гості до мене приходила нудьга і не хотілось ні робити нічого, ні думати, я мимоволі діставав цей школярський збірник і брався його читати... (*С. Васильченко*). 11. Софія облюбувала стару березу, що росла на невеликій поляні, вкритій густою травою та квітами, серед яких особливо відрізнялися білі вінчики ромашок (*А. Шиян*). 12. На троянду, що її Чубенко тримав у руці, падали виблиски заграви (*Ю. Яновський*). 13. Світова війна породила поезію, яка й сьогодні залишається грізною зброєю (*Л. Новиченко*). 14. Дикими, незнаними речами Марить брама у тривожнім сні, Де сторожа брязкає ключами І скриплять ворота затісні (*В. Симоненко*).

4 Визначте семантику придієслівних підрядних частин у складно-підрядних реченнях нерозчленованої структури. За допомогою яких сполучних засобів вони поєднані з головною?

1. Можна розпізнати, якого кольору придорожні квіти. 2. Повернуться наші і в першу чергу спитають його, що тут творилося за їхньої відсутності (*З тв. І. Вільде*). 3. Кажуть, ніби по селах їздять якісь доктори. 4. Знаю, що пальці у рукавичках – як пелюстки троянди (*З тв. М. Коцюбинського*). 5. Не знаю, чи батько дозволять (*І. Карпенко-Карий*). 6. Здавалося, немовби на блідому обличчі засяяли два величезні самоцвіти (*В. Стефаник*). 7. Гнатові видавалося, що наближається дивна і страшна пора (*У. Самчук*). 8. Доле з очима прірви, дякую, що була (*П. Гірник*). 9. Сядь і послухай, що тобі скажуть старші (*П. Загребельний*). 10. Не помічаємо – як з дерева сиплеться лист (*М. Зеров*). 11. Він уже кілька разів прокручував у своїй голові, як учора вранці вирушив по крамницях (*Ю. Винничук*). 12. Здалеку хтось міг би побачити, як я дотикаюся хмар (*Г. Пагутяк*). 13. Двоє знайомих кажуть, що при нагоді зайдуть (*А. Дністровий*). 14. Ми розуміли, скільки містить в собі наснаги рідний дім (*В. Коротич*).

II. 1. Я бачив, як дрімає степ... (*І. Драч*). 2. Повертаюся з роботи і на розі Каштанової вулиці чую, як хтось кричить (*Л. Пономаренко*). 3. У місті я знала, котра година, без годинника. 4. І все ж нестямилась, яким чином широченний і залюднений бульвар враз завів у безвихідь. 5. Коваль часто розповідав, як воно було все насправді. 6. Цього разу художник не зміг би пояснити старому, чого хоче (*З тв. Н. Бічуї*). 7. Бабуня розповідає мені, що я зовсім малою була дуже добра і ніколи ні з ким не сперечалась (*Дз. Матіяш*). 8. Сумніваюся, щоб ви прочитали більше, ніж десять книжок (*Т. Малярчук*). 9. Либонь, запізно зрозумів я, Що слово треба берегти (*Л. Дмитерко*). 10. О, я люблю, коли цвітуть жоржини (*І. Жиленко*). 11. Ви бачили, як яблуні цвітуть? (*М. Луків*). 12. Хочемо, щоб у цій долині хліб колосився (*М. Стельмах*). 13. Я люблю, коли ходить рання осінь! (*С. Пушик*). 14. Раптом вона відчула, що зникає поступово страх перед мишичим (*В. Шевчук*).

5 Визначте семантику підрядних частин, що стосуються предикативних слів (прикметників, прислівників, іменників) у головній частині. За допомогою яких сполучних засобів вони поєднані з головною?

I. 1. Добре, якщо є кому стару матір доглянути (*Олександр Олесь*). 2. Погано, коли немає чим хату обігріти (*М. Черемшина*). 3. Добре було б, якби всі люди на світі могли розуміти один одного (*М. Драгоманов*). 4. Не біда, що час не молодить, — буде з мене бабця — хоч куди! (*І. Жиленко*). 5. ...одного листка було цілком досить, щоб прикрити тротуарну червонясту плиту (*Н. Бічуя*). 6. Не його вина, що мав успіх у жінок (*Л. Дмитерко*). 7. Максимові жаль стало, що вона вийшла (*К. Басенко*). 8. Цікаво, хто з них побіжить на мене доносити? (*А. Дімаров*). 9. Як добре, що наші метеорологи іноді помиляються (*В. Дрозд*). 10. Тобі ж видніше, дорогий читачу, Чи я на поетичному коні, Чи просто сам, як у дитинстві, скачу... (*Д. Павличко*). 11. І якісь тітці Ганні її зозуляста важила більше, ніж усі міжнародні події, разом узяті (*А. Дімаров*). 12. Матері знають про своїх дітей більше, ніж вони самі про себе (*В. Дрозд*). 13. Весна видається занадто довшою, ніж того треба (*С. Жадан*).

II. 1. Жаль, що я не дружив з голубами (*А. Малишко*). 2. Здавалося, товариші розуміють його краще, ніж знав він сам себе (*Д. Павличко*).

3. Ми винуваті, що міліють ріки і лисинами світять береги... (В. Симоненко). 4. Тяжчого ж, брате, видовища в світі нема, Аніж поет, що старцює під Вікнами Слави (Б. Олійник). 5. Нічого, що живеш уплав серед заграв, неслав, облав (І. Жиленко). 6. Не треба, щоб твою тугу, твій біль бачили люди (І. Маценко). 7. Впевнений, що й колесо одночасно придумали кілька первісних винахідників (Л. Копань). 8. Ліпше умерти раз, умерти гордо, з незламною душею, аніж повзати на колінах і вмерти двічі – морально і фізично. 9. Він все-таки був певен, що не затримається тут (З тв. І. Багряного). 10. Але дивно, що вона, не чекаючи на дозвіл ввійти, відхилиє половинку дверей (Ю. Дольд-Михайлик). 11. Я згодна з тобою, що жінкам, які хочуть робити кар'єру, пробитися важче, ніж чоловікам (Н. Сняданко). 12. О, яке це щастя, що побуду хоч у сні на вулицях твоїх! (В. Сосюра). 13. Тиха краса ранньої осені оповила все навкруг, і серед тої тиші було чути, як падають з гілля на ще зелену траву терпкі маленькі кислочки (І. Цюпа).

- 6** Проаналізуйте особливості реалізації підрядного опосередкованого зв'язку на рівні складного речення. Які семантико-синтаксичні відношення встановлюються між предикативними частинами таких конструкцій?

І. 1. За тисячу літ, відколи на моїх берегах оселилися люди, не знала я такого розорення (Г. Пагутяк). 2. Там, де шум весняний, Де зелений шум, Відступа-зникає Сум зелених дум (Р. Братунь). 3. На галяві стає видко великий пеньок, там, де стояв колись столітній дуб (Леся Українка). 4. У понеділок, удосвіта, як тільки благословилося на світ, прийшов з кіньми старший Єлисеїв син, також Василь (У. Самчук). 5. Може, там десь, в глибоких долинах, звідки гори починають рости і лунає сміх людей і голоси, але у се віриться мало (О. Довженко). 6. Ранком, лиш тільки забринів день, хлопці вже сиділи разом, поглядаючи тривожними очима на двері (І. Микитенко). 7. Вдосвіта, ще і не прокинулись гори, збігаємо крутою стежкою до водоспаду... (Я. Гоян). 8. В дощові осінні вечори, коли в гості до мене приходила нудьга і не хотілось робити нічого, ні думати, я мимоволі діставав цей школярський збірник і брався його читати... (С. Васильченко). 9. Та вище, де Дніпро не судноплавний, і Геродоту бути не довелося (Л. Костенко). 10. Було це там, біля Таврії, в степах, де гнеться

ковила, де обрій піниться отарою (*Л. Костенко*). 11. Одного разу сиділи вони всі вкупі ввечері, по роботі, тоді, знаєте, як вже все стихне, як сонечко вже запало за зелений гай (*Марко Вовчок*). 12. Внизу вода струмує, і закипає небо угорі, де раптом заяріло три зорі (*В. Стус*). 13. І знову, тільки виповзе вірш з-під пера, заведе моя жінка розмову, Що за розум узятись пора (*В. Симоненко*).

II. 1. Мовчки і повагом, як простували досі, одміряли кроків п'ять (*І. Маценко*). 2. Вгорі, де губляться гори й стежини пташині, немає воріт і немає вершини! (*О. Шарварок*). 3. Другого дня, вранці, коли сім'я поснідала, Дмитро вийняв з-за пазухи невеличкий аркушик пергаменту і поклав перед собою (*В. Малик*). 4. Адже я приїхав нарочито, щоб попрощатися з тобою... (*Г. Тютюнник*). 5. Вдруге вони зустрілися через багато років, коли обидва стали відомими на всю країну (*О. Савчук*). 6. А якось за млином протрухлим, Де бур'ян не торкала роса, Він надумав на сміх кожухам Посадити вишневий сад (*Б. Олійник*). 7. Дивився вниз, де розстелилися обійстя і лежала спокійна долоня вулиці (*В. Шевчук*). 8. Я любила бігати на баштан саме після дощу, коли величезні кавуни лежали в огудині, поблискуючи своїми масними боками (*В. Чабанівський*). 9. У суботу, коли сонце досягає славетного вечірнього прута, поволі бамкає великий монастирський дзвін (*У. Самчук*). 10. Надвечір на верхній палубі, як тільки вийдеш, тебе обвіє вільний вітер просторів (*О. Гончар*). 11. Щоранку, перед тим як іти на роботу, він брав березового віника і замітав подвір'я (*В. Земляк*). 12. По всіх трудах, невдячних і суворих, коли вкладу в постельку дитинча, – накину шаль і вийду в темний двір... (*І. Жиленко*). 13. ...серце з серцем на зорі говорить, Коли благословляється на світ (*В. Калашник*).

7 Визначте семантико-синтаксичні відношення в складнопідрядних реченнях із прислівно-кореляційним зв'язком між предикативними частинами. Схарактеризуйте засоби зв'язку предикативних частин.

I. 1. Простий люд, народ, давно знав про те, що тільки тепер, у двадцятім віці, з подивом відкривають генетики. 2. Ви, дядьку, якийсь такий, наче вас із школи вигнали і послали по батька. 3. Стріла Інну біля клубу, глянула так, ніби відро із сміттям на голову висипала... 4. Люди живуть довше там, де більше дерев, кущів, квітів.

5. У мене таке відчуття, що я знаю його з дитинства. 6. Ніколи потім не читав я так захоплено і самозабутньо, як у дитинстві. 7. А серед літа раптом упадуть такі дощі, що на поле й ступити не можна. 8. Життя підкидає подеколи такі задачки, які кожен мусить виконувати сам, без підказок. 9. Ті, що запізнилися на урок, ящірками проковзували у двері класів... (З тв. В. Дрозда). 10. Бачиш, відкрили вони такий закон, що в природі існує періодичне коливання клімату (О. Гончар). 11. Все, що людина робить, вона робить для себе (М. Дочинець). 12. Те, що має ім'я, є живим (Н. Дев'ятко). 13. Такі ми рідні – аж не треба слів (І. Жиленко). 14. Як за вікном гуде ріка шумлиста Якусь журливу, стародавню думу, Тоді в саду спадає тихо листя І осінь квіти наливає сумом (Віра Вовк).

II. 1. Влада не завжди спрямовується так, як це може видатися сторонньому оку. 2. То тільки худоба пасеться там, куди прижене її пастух. 3. Вернувся звідти, де було її серце. 4. Вічним усе стає лише тоді, коли зодягається в красу. 5. ...Тепер ми на повних парах мчали в таку фантастику, яка Уельсові й не снилась. 6. Праведні в нас ті, хто з усіма. 7. ...Я ще раз подумав про те, який мудрий мій малий брат. 8. А спадкоємцями володарі завжди проголошували тих, хто наймиліший їхньому серцю (З тв. П. Загребельного). 9. ...Не такий був Володька, щоб одразу здатися. 10. Про те, що діялось під боком, і без газет можна було довідатись. 11. Сидів перед начальником такий нещасний, що жалко було на нього й дивитися (З тв. А. Дімарова). 12. Дарка завжди вискочить тоді, коли не треба й коли її не просять (Є. Гуцало). 13. Я так стояла довго під дощем, аж пам'ятники заросли плющем, і біля серця виросла трава (І. Жиленко). 14. Всі, хто тут був, спочивали на м'яких кріслах (О. Жовна).

8 Згрупуйте складнопідрядні речення за ознакою симетричності / несиметричності структури.

I. 1. Там, де рятують, там не перемагають (О. Довженко). 2. Які діла, така й нагорода (Леся Українка). 3. Коли б земля – так думалось мені – Була мов куля, та ще й оберталась, Тоді б, напевне, кавуни з баштана Наввипередки б врозтіч розкотилися... (Б. Олійник). 4. Михалкові якраз добре було звідси йти, де вони зупинились (В. Медвідь). 5. Я накриваю стіл у тій кімнаті, де білі вікна – в яблуневий сад (І. Жиленко). 6. Мрія на полі битви – Не та, що на полі

пшеничному. 7. А я одного прошу – лиш любові Для всіх, кому ще дзвонить листя верб (З тв. Т. Мельничука). 8. По тих шляхах, де я їду, квітують яблуні крислаті (В. Гуртовенко). 9. В митця тоді ж лиш щастя є, коли себе він не втрачає (В. Гуртовенко). 10. Людина відрізняється від звіра найперше тим, що у людину вірить (Г. Тарасюк). 11. Дні такі рожеві і жовті, ніби все ще попереду (К. Бабкіна). 12. Життя зародилося саме там, звідки походить літо (О. Романенко). 13. Людина робить справжні вчинки лише тоді, коли слухається голосу власної душі. 14. Скільки людей – стільки всесвітів (З тв. Г. Пагутяк).

II. 1. Люди тоді нещасні, Коли вони не встигають (В. Коротич). 2. То був один із таких теплих і приємних зимових вечорів, що починалися після Миколая і тривали до Різдва (Н. Дмитренко). 3. Ми не раз забуваємо про тих, хто нам близький (І. Мацко). 4. Сумнівів у тому, хто завітав до моєї кімнати, у мене не лишалося (О. Жовна). 5. Хто йшов по полю мінному хоч раз, Той мимохіть і на паркетних глянцях Пригадає смертельний падеграс. 6. Я з тих країв, де в сині оболоні гарячі персні розкидає день (З тв. А. Костенко). 7. ...А може, тим і дороге життя, що всьому є кінець на білім світі? 8. Коли я напишу свій кращий вірш, Тоді, напевно, перестану жити (З тв. А. Дмитерка). 9. Савка робив таку міну, наче його в хаті не було (М. Коцюбинський). 10. Тому такий в моїй печалі зміст, який лиш людство зрозуміти може (М. Рильський). 11. Де море сліз, там слів уже замало (О. Соловей). 12. Те, що любили батьки, Переосмислюють діти (М. Луків). 13. Шкоринки на яблуках були такими тонесенькими й прозорими, що яблука просвічувалися на сонці (В. Габор). 14. Помогти можна тільки тому, хто цього хоче (П. Загребельний).

- 9** Поділіть усі речення на дві групи: ті, у яких роль сполучного за собою виконує сполучник, і ті, підрядна яких приєднана до головної за допомогою сполучного слова.

I. 1. Вітер, що віє із заходу, то гасить червоні ягідки малини, прикриває їх листям, то раптом відслонює їх на кожному кущі... (Р. Федорів). 2. Заговорив у сутінках годинник про те, як час проходить крізь людину і там, за нею, – вічністю стає. 3. Сто тисяч років тому так бувало, що я ішла, неначе вальсувала, в пальтечку, дзвінко-синім од весни (З тв. І. Жиленко). 4. Тільки в пору, як сніг синітиме, – Квіти проліски – дивина! 5. Він прокинувся від передчуття чогось невідворотного і дуже важливого, що мало сьогодні відбутися в його сірому,

одноманітному житті. 6. Казка тому і прекрасна, Що не здійснить її... (З тв. В. Гуртовенко). 7. Я літав так низько, що торкався трави (О. Романенко). 8. Іду крізь сад я, гордий розумінням Того, Що поруч є така краса (В. Коротич). 9. Чимчикує вулицею і їй здається, що зустрічні перехожі захоплено на неї витріщаються (Т. Малярчук). 10. Ми люди, що знаємо лише землю! (О. Кобилянська). 11. Ти близько так, що вже тебе нема. 12. Це від того, що ти мене любиш, стільки сонця тепер на землі (З тв. О. Пахльовської). 13. Кружеляє життя на такій бистрині, Що не ти, а тобою діла твої правлять (М. Луків). 14. Що я пережив за той час, не побажаю й найлютішому ворогові! (А. Дімаров).

II. 1. Вже зовсім смеркало, коли подорожні дісталися воріт монастиря (О. Жовна). 2. Був вечір, коли читали листа (В. Габор). 3. Чи нас Господь почує усіх разом, Коли так просить кожен про своє? (Л. Костенко). 4. І мусиш тратити свої дні, коли інші гріють попереки в кримах, їдять апельсини на кавказах (Л. Пономаренко). 5. Найбільше він полюбляв сидіти за письмовим підвіконням наприкінці весни, коли вже не треба було тягти через довжелезний коридор видовжувачі до лампи (Є. Кононенко). 6. Мов коврою, вгорнувся димом сад – Промоклий сад, настояний полином, І где, коли далекі небеса Весна ключем відкриє журавлиним (Н. Позняк). 7. А хвилину до того, як з'явишся ти, – я тебе передчую (С. Жадан). 8. Двері так і стояли навстежень, як він їх покинув (Л. Кононович). 9. Іноді серед ночі Михалко прокинеться і слухає, як на аеродромі жіночий голос розказує про відліт і приліт повітряного транспорту (В. Медвідь). 10. Земля, що крутить хула-хуп орбіти, мабуть, ще зовсім дівчинка йому (Л. Костенко). 11. Прокинулася я, як був уже день (С. Караванський). 12. Почуваюся настільки спустошеним, що неохота з ним сперечатися (А. Дністровий). 13. Старенька ніби не чує ні стрілянини, ні того, як холодна вода хлюпається по долоні (П. Воронько). 14. Ця маса, цей людський потік підхопив і Максима, як каламутна вода підхоплює лист (І. Багрянний).

10 Проаналізуйте семантико-синтаксичні відношення між частинами складнопідрядних речень. Зверніть увагу на випадки синкретизму граматичного значення.

I. 1. До тієї решти попав Палійчук і ще один чоловік, чорноокий мовчун, котрий знав тільки свою роботу, а про все інше ні з ким не ділився (С. Гуцало). 2. Мені снилась бабуся, що вона ще жива (Л. Костенко).

3. Її турботи, клопоти, щоб діти вирости справжніми людьми, дали свої результати (М. Стельмах). 4. Ходили таємні чутки, ніби за доносом Малецької не одного загнали туди, де Макар телят не пас (Ю. Збанацький). 5. Біля осокорів, де він зустрів свою «долю», над ним загримів гарматний грім (М. Стельмах). 6. А щодо сумнівів, як учити і як виховувати, то я вам із власної практики розкажу (Ю. Збанацький). 7. Серце дівчини стискалось від однієї думки, як відреагував би її батько на зізнання (Г. Тютюнник). 8. Семен відчував занепокоєння, чи вистачить у нього грошей (В. Підмогильний). 9. Я не міг відігнати від себе думку, що він приїздив дарма (М. Стельмах). 10. З упевненістю, що ніхто і ніщо йому не завадить, Андрій починає писати (В. Підмогильний). 11. Інколи ловив себе на думці, що його кроки нагадують знайомі віршовані розміри (Л. Оленівська). 12. Знов розвів розмови, що нічого не вийде (В. Близнець). 13. Мабуть, шкодуєш, що не залишився в госпіталі? (О. Гончар).

II. 1. Коли їм сумно – Хай вони сумують. 2. І плакала Марія Магдалина, що не подав ніхто йому руки (З тв. Л. Костенко). 3. У сучасній історичній та народознавчій літературі існує твердження, що трипільці – прямі предки українського народу (О. Бойко). 4. Певне, і йому трохи не по собі, що вони так далеко зайшли в море. 5. Перед світлофором довелося перечікувати, доки пропозе трамвай (З тв. О. Гончара). 6. Хто запалив світло в соборі душі і помолився, щоб воно через роки спалахнуло сяйливо і навколо нього перед своїм прийдешнім воскресінням об'єдналась Україна? (Я. Гоян). 7. Левко жалкував, що так мало поговорив з матір'ю після приїзду (О. Савчук). 8. І ждатиму, допоки знов зійде моя душа, безсмертна і весела (І. Жиленко). 9. Аж розпука бере, коли в голову приходить думка, в яким глибокім сні остаються ще нині жінки, як мало журяться про свою самотність (О. Кобилянська). 10. Я взяв з них обіцянку, що вони збережуть цей епізод у таємниці (Ю. Збанацький). 11. З ним попростував до попелища, де вже згасла остання іскра (В. Малик). 12. Ляк проганяв їх звідти в долину, де потік плив спокійніше (М. Коцюбинський). 13. Він витанцьовує їй радіє, ніби вздрів рідну матінку (Л. Письменна).

II Схарактеризуйте специфіку формально-граматичної будови наведених складнопідрядних речень. Визначте вид семантико-син-

таксичних відношень та опишіть сполучні засоби між предикативними частинами.

I. 1. Коли інші народи висаджували понад дороги яблуні і черешні, то мій – верби (*І. Калинець*). 2. Коли досі вона жила, як у романі, то тепер почала жити в казці (*В. Підмогильний*). 3. Як тоді не було ще автомашини, то їздили на ослах (*Б. Антоненко-Давидович*). 4. Коли люди захоплюють владу або ж прагнуть її, то мало думають про своє майбутнє (*В. Земляк*). 5. Як приспічить, то ваш брат чоловік теж уміє з чорта стати янголом (*Є. Гуцало*). 6. Аби була протитанкова міна, то й мокрого місця не лишила б (*А. Дімаров*). 7. ...А що вже історій фантастичних із ним трапилося – то не злічити (*«Український тиждень»*). 8. Де не був я, а думки мої раз у раз коло моєї дитини (*М. Коцюбинський*). 9. І де б не була співачка, але вона завжди залишалася українкою... (*В. Миркотан*). 10. А ти для мене й досі молодий, Хоч і вже сивий, як стебло полинне (*Г. Тарасюк*). 11. Нехай умру, та думка не умре (*Леся Українка*). 12. Що б я не писав, проте для них я залишався на рівні хутора (*Є. Станкович*). 13. Яка не гарна була дівка, а пропала, затужила за козаком своїм (*«Сільські вісті плюс»*). 14. Хто вже не ходив того дня у місто, проте нічого так і не побачив (*«21 канал»*).

II. 1. Хоч що казала йому влада, та не послухав, не зупинився (*«21 канал»*). 2. Які слова не були б хороші, а без діла вони полова (*І. Цюпа*). 3. Коли б не глухота, то почував себе зовсім здоровим (*М. Смоленчук*). 4. Коли так читати, то краще зовсім не читати (*С. Васильченко*). 5. Куди не ходив, але не приніс нічого з собою (*В. Самчук*). 6. ...куди він не поткнеться – та всяк від реготу береться за живіт (*А. Глібов*). 7. Ледве хтось поставив грубку, як уже знов стало славно (*Леся Українка*). 8. Нехай звірі розшарпають моє тіло, а я все-таки втечу (*І. Нечуй-Левицький*). 9. Нехай гримлять кайдани, але встають бійці уже нові, ідуть на штурм (*В. Сосюра*). 10. Нехай я десь помилюся, зіграю гірше, зате – інакше (*«Україна молода»*). 11. Оскільки ж протоколів засідань група не веде, то й з цього боку Василь буде цілком на місці (*Ю. Яновський*). 12. Скільки не говорять про щастя, а його так мало на світі (*М. Стельмах*). 13. Тільки-но Київ позбувся модної інтоксикації, як його ініціативу перейняв Львів (*«Український тиждень»*). 14. Брат у день вистави недобре чувся, отож до цирку ми пішли без нього (*В. Неборак*).

- 12** Установіть семантико-синтаксичні відношення у складнопідрядних реченнях розчленованої структури, схарактеризуйте специфіку граматичного зв'язку між предикативними частинами.

1. 1. Коли ти йдеш отак степами, то знову огортає тебе пам'ять тисячоліть (*М. Вороний*). 2. Як тільки ударить перший промінь сонця в мури, вони спалахнуть золотим пожаром (*Леся Українка*). 3. Там батько ходить з сонячним чолом, бо сонце чуб на промені позичило (*І. Драч*). 4. Не стануть святами ніколи будні, хоч як би там не мудрували трутні (*Д. Павличко*). 5. Вітер дмухав із берега, так що море замерзло на сотню метрів (*Ю. Яновський*). 6. Це було, як співав соловей над рікою (*В. Сосюра*). 7. Раптово всі заговорили про Ванька, від чого той став ще смутнішим (*В. Підмогильний*). 8. Коли в любові плаче жінка – Всі безпорадні на землі (*І. Гнатюк*). 9. Він спостерігав за кішкою, доти та не зникла у дворах (*О. Ульяненко*). 10. Усі ці обставини трошки спінули мої нерви, про що я й сповістив свого домашнього лікаря. 11. Якщо немає фантазії, немає й думки (*З тв. С. Степи*). 12. І дощ не той, хоч дуже-дуже схожий (*І. Жиленко*). 13. А раз він – ворог, то й усі його думки – ворожі! (*П. Загребельний*). 14. Скільки я пам'ятаю бабусю, вона весь час вишивала (*Ю. Винничук*).

II. 1. І досі пече сонце, аж піт заливає очі (*Г. Пагутяк*). 2. Якби можна помножити серце, Я помножив би тисячу раз! (*О. Влизько*). 3. Щоб дати відповідь професору, я зараз же взявся до читання (*С. Караванський*). 4. З першими морозами кислички і дикі груші падали в бурчак, від чого він яснів і дико пахнув (*А. Пономаренко*). 5. Не були ми щасливі, відколи Ти підкову знайшов у траві (*М. Брацило*). 6. А Віз Чумацький небо чорне оре, Щоб журавлям ясніше слався путь (*Н. Позняк*). 7. Зацвітає жасмин під вікном, Наче лебідь розпростує крила. 8. І, поки світ, не буде в ньому згину Великій вірі в розум і людину (*З тв. М. Луківа*). 9. Майже цілий день у нього забирала фабрика, а що йти було далеченько, повертався після шести (*В. Шевчук*). 10. Сама пішла світ за очі – аби знайти від тебе крихту порятунку. 11. Мені тоді життя подарували, так що воно дароване – на жаль! (*З тв. А. Костенко*). 12. І проситься, і ридма никне ниць, лиш би допасти до омани (*І. Калинець*). 13. Поки вибралися із села, розпустився світанок, трояндовий, тихий, із чорними крилами вітряків та з цілим океаном степу... (*В. Земляк*). 14. А снігу білого багато лежало в нашому садку, Бо дуже високо вухаті обгризли яблуньку струнку (*А. Талалай*).

- 13** Визначте семантико-синтаксичні відношення у складнопідрядних реченнях. Поділіть їх на дві групи: з семантичними та асемантичними підрядними сполучниками.

І. 1. Як обсилавсь акацій цвіт, Метелики і жовті бджоли Проводили мене до школи... (*Віра Вовк*). 2. Як Зеров з Рильським опочили в мирі – Кульгає наш сонет на всі чотири (*Борис Тен*). 3. Я чекатиму на весну, щоб зустрінути тебе в саду райдути, на долонях білої лілеї, на оксамитах червоних тюльпанів, у поцілунку півмісяця (*О. Коверко*). 4. Я просто хочу, щоб до наступної ери з кожного сьогоднішнього злочину не виростало завтрашніх двісті (*Л. Костенко*). 5. Коли зранку протираєш очі, несвідомо хочеш побачити усе краще. 6. Коли людині добре, вона ладна вділити часточку добра усім (*З тв. Г. Пагутяк*). 7. Горить, як серце зоряного птаха, ліхтарик сливи у моїй руці (*Л. Смоляр*). 8. Спокійне моє серце і холодне, Хоч в руки не вагаючись бери (*Л. Дмитерко*). 9. Ми їдемо в тихе село, де кожне обличчя – знайоме (*А. Кичинський*). 10. Сухого листя гонячи громаду Стежками вже покинутого саду, похмурий зажурився Листопад, Що дні все далі йдуть на спад (*Борис Тен*). 11. Марії Васиївні здалося, ніби візит Оксани засоромив Степана (*В. Винниченко*). 12. Лежать іще сутінки на хмарах-садах, немов попелом закурило їх (*С. Васильченко*). 13. Скільки не кликали Гафійку їсти, вона не ввійшла (*М. Коцюбинський*).

ІІ. 1. Я вже й забув, скільки років ми з тобою не бачились, дорогесенький Іване (*Д. Бандурівський*). 2. Мого життя не вистачить мені Для діл, що їх у задумах лелію (*Д. Павличко*). 3. На дорогу витрачено 6 годин, що відповідає 30 км шляху (*Г. Василенко*). 4. І сумно, сумно заголосить вітер Над тим, що нам навіки одбуло (*Г. Чубач*). 5. Капітан говорив про далекі розкішні країни, куди зможе поїхати листоноша (*Ю. Яновський*). 6. Якщо Оленка не розуміє справи, то хай краще не тиче свого носа, куди не слід (*І. Вільде*). 7. Де не стоятиму – вистою (*В. Стус*). 8. В селі більше десяти хат, де живуть на віру (*М. Коцюбинський*). 9. Може, й справді весело, коли вже за тридцять, а на серці ранок (*В. Герасим'юк*). 10. Увійдімо до церкви, коли там тихо-тихо... (*Я. Гоян*). 11. Надкатегорією називаються випадки, коли внутрішній, змістовий аспект словотвірної категорії різних частин мови долає «частиномовний поріг» (*А. Загнітко*). 12. Доля до нас милостивіша, аніж нам здається (*В. Дрозд*). 13. Сп'яніле літо не збудити, хіба що згряя пронесе Над лісом вітер (*Л. Талалай*).

Безсполучникові речення

1 Підкресліть предикативні центри в реченнях. Визначте, які семантико-синтаксичні відношення встановлюються між частинами безсполучникових складних речень.

I. 1. Я так розумію, ви в нормальних стосунках? (*А. Кокотюха*). 2. Може, сподіватися зухвало, вірити і ждати – поготів. 3. Для кохання у нас часу мало, для мовчання – у нас віки (*З тв. В. Симоненка*). 4. Така собі, всього у ній потроху (*А. Костенко*). 5. Я завжди говорив: уся справа в грамотно вибраному творчому кредо (*С. Жадан*). 6. Будинок старий, повторив він власну думку (*О. Ульяненко*). 7. Хтось виграє, когось розіб'ють вщент (*М. Кублій*). 8. Жінки тяжко зітхали, витирали хусточками очі, чоловіки ж похилили голови, чаділи махрою (*К. Гордієнко*). 9. В ватрі всевладній вмирала весела весна, Вишня врочисто «О, вирини, весно!» водала... 10. Свідками – зорі: місто гойдається мовчки в сітці ілюзій (*З тв. Я. Шеке-ри*). 11. Ми боїмося самоти – у неї надто гостре жало. 12. Вітрику, тихше, вітрику, цить, – Мама-матуся втомилась і спить (*З тв. В. Малишко*). 13. Сплюндрованій фортеці – не до битви, Не до молитви: мертва та німа (*Р. Лубківський*). 14. Ніхто не сказав краще за стародавніх греків: справедливість – це стримування сили мудрістю (*П. Загребельний*).

II. 1. На обличчі мінялися настрої – воно бралось несподіваним рум'янцем, то блідло, то хмарилося розпачливо (*Є. Гуцало*). 2. Стала чиясь донечка доросла, викинули ляльку на смітник (*І. Жиленко*). 3. І чую: хтось біжить – мені навстріч (*В. Герасим'юк*). 4. Все густіші на душі тумани, Все лютіша на душі зима (*Т. Мельничук*). 5. Прощався квапливо: боявся розплакатися чи побачити мамині сльози. 6. Жита шумлять шершавим шелестом, Ячмінь вусатий шепче з нив (*З тв. В. Гуртовенко*). 7. Ще вчора був травень, ця гілка була в цвіту (*Ю. Винничук*). 8. Душа велика і простора, заходьте всі чотири пори року (*Ю. Коломиєць*). 9. Час не віл, його не прив'яжеш (*М. Дочинець*). 10. Чоло в старого з жовтої розлуки, Мільйони зморщок пов'ялили вид (*І. Драч*). 11. Три кімнати тішили зір дорогими шпалерами, інші були пофарбовані (*В. Даниленко*). 12. Я всесвіту боржник: не кожному вточило такого, як мені, пісенного вина (*Б. Олійник*).

13. Але на печі майже зовсім темно, тільки по стелі над завіскою та комином хвилями просівається миготливе світло лампадки (В. Винниченко). 14. У полі тиша – літній день (М. Хвильовий).

2 Визначте засоби зв'язку предикативних частин у безсполучникових реченнях. Схарактеризуйте речення за ознакою типізованості / нетипізованості структури.

I. 1. Був такий студентський жарт – пам'ятай про море! (В. Неборак). 2. Витяг з потайничка пачку цигарок та коробку сірників – місце було сухе, захищене від негоди... (Є. Гуцало). 3. Моє лишилося при мені, загубиться лиш зайве (І. Жиленко). 4. День гасить зорі, – Уже світанок (Віра Вовк). 5. Ти ще не бачений, але вже неминучий, тебе не обмине моя дорога тисячна. 6. Лиш потяг дрібненько і скрушно: «чах-чах», – їду до мами (3 тв. Г. Тарасюк). 7. Солодке – в споміні хвилине, Гірке – у пам'яті на дні (П. Воронько). 8. Мама з бабунею всміхаються, презираються – між їхніми очима нитка причетності до якоїсь важливої таємниці (З. Жук). 9. Панночки заплодували, почувись вигуки «Браво!» (В. Таранюк). 10. Заклинаю тебе, будь навіть мені незвичайним! (А. Костенко). 11. І така навкруги невимовна краса, – Не любити цю землю, їй-богу, не можна (М. Луків). 12. Господар, він же бармен кав'ярні на окраїні міста, пропонує нам завізанець, каву з коріандром або кмином (А. Пономаренко). 13. Моя права щока палахкотить, лівій – холодно (Н. Бічуя). 14. Ти знаєш, у нашому домі, в старому буфеті, давно живе мій добрий знайомий – старенький буфетний гном (І. Жиленко).

II. 1. Кожна класифікація сплющує об'ємний світ, він знав це ще тоді (Є. Кононенко). 2. Віриш – здійсняться мрії. 3. Вітер з гілки зірве листок, Той у вирій калюжний скотиться (3 тв. Н. Позняк). 4. Безсмертя приходить після смерті, Тому-то й важко Розпізнавати безсмертних Серед живих. 5. Недавно тут гойдалися жита, Тепер стерня лелеці ноги коле. 6. Рано ми вмієм любити, Пізно – любов шанувати (3 тв. М. Луківа). 7. Ми їдемо на схід крізь білопіння гречок, Незнаким видиться нам плетиво доріг, Берези в мороці і сонний оберіг, Отари в куряві розблуканих овечок (В. Стус). 8. І знову сам воюю проти себе – Два чорти схарапудились в мені. 9. Темряву тривожили криками півні, Танцювали лебеді в хаті на стіні (3 тв. В. Симоненка). 10. Смутніе небо олив'яне – Вночі останнє листя опаде (Борис Тен).

11. В моїй душі безсмертний дух народів, В моїй душі – енергія століть (М. Вінграновський). 12. Мені снилось: я мельник старого млина (М. Рильський). 13. Синіють вдалині тополі, співає в небі жайворон (В. Сосюра). 14. Хапаймося за день – Не втрачаймо вічності (В. Кикоть).

Багатокомпонентні речення

1 Виконайте синтаксичний аналіз речень із послідовною підрядністю. Накресліть їхні структурні схеми.

І. 1. Ось вона стоїть, українська хата, в якій народ наш не шукав захисту від безмірності історії, бо мав душу нелякливу й вільну (В. Шевчук). 2. Над домом білим, де живе сусідка Вишнева скрипка, Що до сліз сміється, Веселка! (Віра Вовк). 3. До залізних стовпів, які з п'єдесталів могил виростають, щоб купол неба підперти, перемиряли степ чумаки, та дійти не змогли, на вітрах і сонцях гартуючи впертість (І. Калинець). 4. Врешті-решт, світ тримається на речах, які несила розуміти людям, бо вони їх не творили (А. Болдарев). 5. Небо – це велика ковдра, яка накриває землю на ніч, щоб їй було тепло та затишно (Дз. Матіяш). 6. Усеньку зиму спиці стругав та колодки виточував, аж Параска сварилася, що майстерня в хаті (В. Дрозд). 7. Додолів розбивають, як тільки помітять, що вони з такої самої глини, як і всі? (В. Винниченко). 8. Якщо і буває на світі вітер, То, може, для того, Щоб ніжить квіти... (В. Гуртовенко). 9. Ольвія знала, що у скіфів по висоті та величі могильного кургану можна визначити, хто лежить під ним у гробниці та яке становище займав небіжчик за життя (В. Чемерис). 10. Горицвіт і Мірошніченко йдуть вулицею невеселі, бо в серці такі думки, що досить глянути один одному у вічі, щоб усе зрозуміти (М. Стельмах). 11. Струнка, чорнобрива, з тугою косою за плечима, знала безліч стародавніх пісень і співала їх так, що навіть людина, яка й мови української не знала, тонула серцем, ронила щиру сльозу... (С. Носань). 12. Грек чув, що десь на північ від Гілеї є вільний торг, де грекам привілей (А. Костенко).

II. 1. Він знав, куди веде путь, яким поскакали обри... (Д. Міщенко). 2. Остерігайся, щоб не захопив тебе вир, який відриває людину від рідної землі й закидає її на чужину (В. Шевчук). 3. Він згадав, як дитиною біг пасовиськом серед лячної темряви, де жили страхи й вовкулаки. 4. Легко лишав квартал по кварталу, неуважно спиняючись перед вітринами й афішами, щоб показати самому собі, що нікуди не поспішає (З тв. В. Підмогильного). 5. Я не міг дочекатися, коли піду з дідом у ліс, де він навчить мене читати звірині сліди (В. Малик). 6. Втім, жінки усе знають, ніби сама природа нашіптує їм те, що до чоловіків приходить лише з досвідом (В. Дрозд). 7. З самого рання летять чайки в поля, де трудяться, аж поки спека не ударить (О. Гончар). 8. Це було так несподівано, що студенти не ворухнулися, чекаючи, чим закінчиться ця кумедна ситуація (П. Загребельний). 9. Іван Євграфович був у такому доброму настрої, що не спитав сина, куди й для чого той витратив із даних йому грошей аж три карбованці (Б. Антоненко-Давидович). 10. Забув, котрого року, навесні, напередодні паски, повідь була така, якої ніхто, ані дід наш, ні дідова баба не знали (О. Довженко). 11. Бувають люди – їм потрібні друзі, Щоб лиш допомогли їм досягти Якоїсь велемовної мети, Що вабить на яскравім виднокрузі (Борис Тен). 12. Якщо би хто лише підказав, якою стежкою треба скрадатися, щоб зненацька застати кущ папороті із стрілою нерозпуклої квітки, що готується вистрілити цвітом опівночі на Івана Купала! (М. Матіос).

2 Виконайте синтаксичний аналіз багатокomпонентних речень з супідрядністю, схарактеризуйте речення за ознакою однорідності / неоднорідності підрядних частин. Накресліть їхні структурні схеми.

1. Як глянеш набік, краще побачиш і те, що прямо було (Я. Шекера). 2. Завжди знайдеться ескімос, котрий дасть вказівку жителям тропіків, який добре знає життя цього краю... (О. Гончар). 3. Коли ти книгою бредеш і лампа осяває житло, – душа твоя, здається, теж налита світлом... (І. Жиленко). 4. Скільки йшло, скільки дійде – а ніхто не дійшов (Т. Мельничук). 5. Вони так на землі робили, ніби мали роботу за щастя, аж рвалися ревно жили на селянських зап'ястках. 6. Коли обступить душу тьмуца тьма, коли нічого вже душі не треба, коли, здається, й ради вже нема – дивись у небо, о, дивись у небо!

(З тв. Г. Тарасюк). 7. Що не кажи, а могли стати щасливими, якби не війна. 8. Людина щораз більше узалежнюється від технічного устаткування, яке забезпечує їй комфорт, і готова на все, аби відстояти власних ідолів (З тв. Г. Пагутяк). 9. Коли ти йдеш крізь ліс, Я хочу стати лісом, Щоб доторкнутись кіс Темно-зеленим листом. 10. Палю себе на тихому вогні Буденщини, якій немає краю, І в метушні людській не помічаю, Як проминають і роки, і дні. 11. Дивлюся, як вітрець похитує тополю, Як місяць-молодик підводиться в зеніт. 12. Так хочеться забутись на мить, Повідкладати невідкладні справи І тільки слухать, як цвіркун сюрчить І як гойдає вітер квіти й трави (З тв. М. Луківа). 13. Мене, мабуть, створив такою Бог, Бо б'ються в грудях радісні тривоги, Бо я живу, і змотані в клубок В душі у мене всі земні дороги. 14. В степу, де вічність тінню промайнула, Де молодик в озера тиші впав, Давно весна усміхнена напнула Зелені, соковиті струни трав (З тв. О. Башкирової).

II. 1. Я почував тепер, що не забував її ніколи, що шукав її весь час у нетрях міста (В. Підмогильний). 2. Маємо вирішальну нагоду показати самим собі і всьому цивілізованому світові, яких славних батьків ми діти й чия гаряча кров струменіє нашими жилами (Ю. Андрухович). 3. А потім понесеш в очах, в зіницях радість не вгасиму, що в травах травень нас звінчав, що дав нам сподівання сина (І. Калинець). 4. Коли почали організовувати хати-читальні і лікнепи, батько погодився, щоб перший лікнеп на нашій вулиці був у нашій хаті, хоч було в нас четверо дітей (А. Лисивець). 5. Кланяюся тобі за ласку, за багатство, що дала ти моєму серцю, за те, що, дивлячись на тебе, роблюсь я добрим, людяним і щасливим, що можу любити тебе все життя, річко моя, душа мого народу (О. Довженко). 6. Тепер крізь обов'язків ґрати, крізь холод порожніх днів збагнув, що не вмів шукати і ждати тебе не вмів (В. Симоненко). 7. Він ще цілком не усвідомив, що має робити, куди іти, як рятуватися від лихої загрози (Ю. Бедзик). 8. Каля не знала точно, де довідкове бюро, тільки догадувалася, що, мабуть, у центрі (В. Петльованний). 9. Богдан не знав, що відповісти батькові, і тепер зажурився, що все так склалося (М. Луків). 10. Одне слово, я знаю, що до мене ставляться без пошанівку, але ніколи не міг збагнути, чому це так (В. Шевчук). 11. Хто голоду не знав, не звідав спраги, не знатиме, який у хліба смак (П. Дорошко). 12. І знов пролітав над тими плавнями,

що рибою кишать, над степами, де наші коні випасались. 13. З місця, де вони стояли, Інна не могла роздивитись, що то було (З тв. О. Гончара). 14. Поки Георгій Васильович піднімався до себе, я поспіхом переодягнувся у сірий, крупної в'язки светр, що вив'язала і сьогодні подарувала мати (В. Дрозд).

3 Виконайте синтаксичний аналіз багатокomпонентних речень з контамінованою підрядністю. Накресліть їхні структурні схеми.

І. 1. Поле, зітхаючи вранці сивими кучматими туманами, думало, що пора готуватись до перших морозів, що хліба давно вже скошено та обмолочено, бо пташки, які цілу весну не давали йому заснути ні вдень ні вночі, виспівуючи сонячних пісень, уже давно полетіли в інші краї (Є. Гуцало). 2. А той маленький дім, де світлі ріки течуть паркетом, де є в мене ти, – багряним листям замело по вікна, що вже й дверей, напевне, не знайти (І. Жиленко). 3. Дякуй дощам, які йдуть, бо не вмють не йти, Дякуй зорі, яка світить, бо має світити, Дякуй за всесвіт і сплачений світ самоти, Дякуй за осінь, щедрішу й теплішу за літо (П. Гірник). 4. Мій спальник іще досі пахне горами, вогнем, біля якого ми грілися, водою, яку ми пили, цукром-рафінадом, бо ми їли дуже багату цукру-рафінаду... (Дз. Матіяш). 5. Усе геніальне – просто, Як лагідний погляд мами, Як ранки дитинства босі, Що стукають в сни ночами (Н. Позняк). 6. Тож повірила Марія, що дочка виживе, як ці квіти на чужій землі, якщо тільки назве її Мальвою (Р. Іваничук). 7. Які б тут не були стовпотворіння, хто б звідки не накочував сюди, а люд був корінний тут, бо коріння в такому ґрунті глибоко сидить (Л. Костенко). 8. Хоч як би важко не було, а залишитись сильним треба і неподільним, Як число, Що ділиться лише на себе (Л. Талалай). 9. Вітець Гордій зрозумів, що Іларій смертельний ворог воеводи, що він є сокирою, що має висіти завжди над його головою (М. Івасюк). 10. Наплював би я тому в вічі, коли хто сказав би мені, що себе забувати треба, що за свою долю битись – гріх (В. Винниченко). 11. Сміялися з багача, що на ніч зупинив годинник, аби не йшов, бо вважав, що довше служитиме (С. Пушик). 12. Встеляла мати сни мої льонами, щоб крила літ у пісню виростали, бо нею предки завітчали долю, щоб діти їх ласкавими були до дерева, до квітки, до пташини, щоб не зміліли душі на добро (І. Редчиць). 13. Коли я тепер слухаю

виступи діячів, народних депутатів і чую «на протязі» замість «протягом», коли читаю навіть знаних письменників і натрапляю на «лишень» замість «лиш», на «дав маху» замість «схибив», коли розмовляю з людьми, надто молодими, і чую мовні недоладності, мені хочеться подарувати цим людям книжку Бориса Антоненка-Давидовича «Як ми говоримо», щоб вони погортали її сторінки (Б. Тимошенко).

II. 1. Пам'ятаєте, я колись казав, що рація життя в тому, щоб міццю сталевोї думки руйнувати всяких богів, як блискавка руйнує оселі наші, щоб блискучим світлом загартованих думок загнати їх у темряву, з якої вони повстали (В. Підмогильний). 2. Що ти дужий, Павло Жбурляй, знаю, бо чув, як старший лицар Граб, вернувшись з Канева, розповідав про твої пригоди батькові кошовому (С. Черкасенко). 3. Яку б гидотну, яке б страшне злочинство не вчинили ці диктатори, вони раз у раз стверджують, що так хоче народ, що це він робить, що він карає, він мститься, він вітає, він розстрілює (В. Винниченко). 4. Усе життя готуйся до хвилини, коли життям ти зможеш довести, що сильна духом народилась ти, що в грудях не шматок глевкої глини (О. Теліга). 5. Коли лягти горілиць і вдивитись у глибоке небо, де пливуть хмарки по синьому повітрі, здається, що сам летиш у небі, одірвавшись від землі (Ю. Яновський). 6. Пан Смог володарює над похмурим цим регіоном, де все задихається у власних випарах, де міста, що раніш існували поокремо, тепер позростали в темні загазовані мегаполіси (О. Гончар). 7. Чорнобильський протопоп в листі до своїх милостивих панів повідомляв, що був у Києві в час урочистого в'їзду туди посольства Бутурліна, і бачив, з якою невимовною скрутою прийняли митрополит і все духовенство послів, нарешті запевнив, що в Чорнобилі багато плачу було, коли гнали міщан до присяги цареві... (П. Загребельний). 8. Самотію душею, яка не була молодою, і заплющую очі, і знов проступають з п'їтьми Потойбічна ріка, де відлуння пливе за водою, і туман, од якого легенько щемить під грудьми (П. Гірник). 9. Як тільки я побачив вас у Журбанах, як тільки почув ваш голос, вашу пісню, я почув душею, що вже вас ніколи не забуду (І. Нечуй-Левицький). 10. Не вірю я, що можна засинати без мрій про те, що є, і те, що буде (А. Бондаренко). 11. На найвищій терасі був малинник, про який діти згадували, коли весняне сонечко

витягувало з землі траву, а з кущів і дерев – ніжне листячко (*В. Неборак*). 12. Коли темна хмара війська зникла з поля зору, Бонна раптом згадала слова своєї матері, що ніколи дружина не повинна подавати чоловікові зброю чи обладунок, бо то погана прикмета, яка пророкує нещастя (*Н. Байдаченко*). 13. Тільки й знає Баглай, що звідти вона, де степи, де будяки по балках, де смага сарматська на обвітраних лицах горить! (*О. Гончар*).

4 Намалюйте структурні схеми багатокomпонентних безсполучникових речень, установіть семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами.

1. Тому кажу всьому: приваблюй мене своїм веселковіттям – все неповторне в білім світі (*Т. Мельничук*). 2. Хто каже, згубить нас вогонь, хто каже – лід (*В. Кикоть*). 3. Мені так добре, стіни такі отчі, такий у серці невимовний щем! (*Л. Костенко*). 4. Оркестри справно гриміли, крики вчасно вибухали, пісні на своєму місці лунали, сонце старанно функціонувало, дерева на бульварах весело сміялися, птахи від радості пурхали (*В. Винниченко*). 5. Пробували ми у футболу кавауном грати – важко, ноги болять (*В. Нестайко*). 6. Дряпнуло в грудях, скоробилась в Арсена совість – за цілий рік ні разу не провідав Яцька – боявся (*Р. Іваничук*). 7. Вона матір усім: дубам, травам, тобі, Любано, мені, батькові твоєму Бояну: всі ми із землі вийшли, вона нас годує, в ній ляжемо спати (*Р. Федорів*). 8. Дивлюся на море, широке, глибоке, Поплив би на той бік – човна не дають (*Т. Шевченко*). 9. Одно можна додати: Макар Іванович не збрехав: він справді заслаб ... від страху (*М. Коцюбинський*). 10. Не хотіли багатих – не мають багатих, хотіли ідеологію – мають ідеологію (*У. Самчук*). 11. Я – твій ровесник, пролісок надії, Розтоптаний жорстокістю нікчем, Я – син краси і голубої мрії, Я – автор ненаписаних поем (*В. Симоненко*). 12. Але чоловік – громадський звір, він живе на світі не сам, а в родині, в громаді; для родини, для громади він мусить віддавати частину своєї свободи і свого особистого права (*І. Франко*). 13. Сим пояснюється спорадичність наших наукових праць, брак в них внутрішнього зв'язку, систематичності: сей зацікавився чомусь одним питанням граматичним, той систематикою хрущів галицьких, третій Скориною, четвертий Скандинавщиною на Русі, п'ятий волохами

і волоськими корнями в назвах наших гір, шостий топографією стародавнього Галича, сьомий скитом Манявським (*І. Франко*).

II. 1. Маляр дає нам враження кольорів, поет викликає тільки спомини кольорів; маляр апелює безпосередньо до змислу, поет до уяви (*І. Франко*). 2. Ой майнули білі коні, тільки в'ються гриви, Тільки курява лягає на зелені ниви. 3. В букварях ти наряджена і заспідничена, Поворозками зв'язана, ледве жива, На обличчі тремтить в тебе радість позичена, На губах скам'яніли казенні слова. 4. Моралісти нас довго вчили, Вибивалися з кволих сил – Мов, людині потрібні крила, Їй ніяк не можна без крил (*3 тв. В. Симоненка*). 5. Десь тур зламав кремінний ріг, Десь молодість твоя осіння, Танцює вітер до зомління (*С. Майданська*). 6. Стіл на веранді, на ньому – надкушена груша, кішка проходить і мружиться, мліє від сонця. 7. Все рідше відчиняємо вікно – Холодний вітер, ночі горобині (*3 тв. А. Тимченка*). 8. Ще не лякає слово «стронцій», Ще можна ніжиться на сонці, Ще чиста в Прип'яті вода, Іще чорнобильська біда І всюдисуща небезпека І нереальна, і далека... (*М. Луків*). 9. У нас в одному класі вчиться дві групи – менші сидять попереду, більші – позаду (*М. Стельмах*). 10. Є й досі люди: вітер і ліси Одбилися у їх очах жорстоких, В них перегукуються голоси, Загублені у давніх, сивих роках (*М. Рильський*). 11. Ще з вікна бачу: тягне моя Оля велику торбу, аж зігнулася (*Г. Пагутяк*). 12. Микола вглядів під вербами білі плями: то білили на дівчатах сорочки (*І. Нечуй-Левицький*). 13. Тільки кривду купують золотом, тільки в сріблі несуть гроби, горде слово, розкуте молотом, переважає всі скарби (*А. Малишко*).

5 Проаналізуйте багатокомпонентні складні речення з різними видами зв'язку. Побудуйте їхні структурні схеми.

I. 1. Я довго опирався бажанню провідати сонну стареньку вулицю, я боявся застати її не такою, яку запам'ятав і яка з'являлася у моїх снах, боявся, що не побачу зелених парканів, бо мали б їх замінити металеві сітки, стареньких розспіваних хвірток, що вирізнялися кожна своїм голосом, боявся, що пропали уже й ті дерева, на яких щоранку вуркотали горлиці, на які ми видряпувалися... 2. Різдво для мене овіяне чаром казки і магією дійства, бо ж усе, що робилося напередодні свята в хаті, мало свій потаємний сенс, який розкривався

пізніше, але мені, малому, баглося розгадати його вже, негайно, і я до всього приглядався, усе пильно вистежував, аби не пропустити найважливіших моментів, на які чекалося цілий рік. 3. Він і ту [книжку] догортав до палітурки і вже був би взяв іншу, коби дощ не перейшов у дрібне моросіння... (З *тв. Ю. Винничука*). 4. Кожен з нас має минуле, у кожному живе дух його предків, хоче він знати це чи ні (Г. Пагутяк). 5. Перегорів я й перетлів, Як ті книжки Кумрана, Та ще в мені багато слів Ти віднайдеш, кохана. 6. Я міг би жити радісно й щасливо, Якби мені вдалось маленьке диво: Змирити серце з розумом – або Дізнатись, хто говорить з них правдиво (З *тв. Д. Павличка*). 7. Бували дні вдатні, траплялися й лихі, однак він зроду не нарікав... (Н. Бічуя). 8. І справді, ледве ми проминули скалисту розщелину та обігнули лису гору, де тільки розпечене каміння і миршаві кущики лози, як повіяло свіжістю, шлях перебігло кілька стежок. 9. Душа кричала сотнями голосів, а він слухав їх і глушив мовчанням, аби не почули люди, аби ніхто не почув (З *тв. Я. Гояна*). 10. Коли осінь вмирає на сивому-сизому вітрі, Ми старієм на рік, І немає на долю управи (Б. Олійник). 11. Коли захочеш, полети, де над горою сонце сходить, бере за руку і приводить до твого дому день, а ти ще не прокинувся (О. Корж). 12. І вони йдуть, а місто спить, а сніг валить і валить, і ліхтарі від снігу такі чудні й казкові, що Ліні здається, ніби вона ступила на іншу планету (В. Симоненко). 13. І тьмою тьмиться образ України, допіру він розтане – й я помру (В. Стус). 14. А не клянусь, тому що я не зраджу, і вже не раз це в битвах доказав (Л. Костенко).

II. 1. Ярополк не знав, як йому повестися, і його пойняла злість (І. Білик). 2. Що посміхалося – сьогодні у задумі, і що журилося – не журиється, мовчить (М. Вінграновський). 3. Звідси, з гори, туман здавався густішим, а море – чорнішим, ніж то було насправді (Ю. Смолич). 4. Я такий: збрешу краще, ніж інший правду скаже (В. Дрозд). 5. У неї рубінові губи, рубінові в неї слова, вона з того краю, де труби до хмар, як залізна трава (В. Сосюра). 6. Всі його машини: «Волги», «Чайки», броньовані «ЗІЛи» – неодмінно чорного кольору, і він сам не знає, чому це так. 7. Взаємини між радянськими водіями і радянськими автомобілями досить заплутані, і ніяк не розбереш, хто на кому їздить: водій на машині чи машина на водієві (З *тв. П. Загребельного*). 8. Багатий той, хто віддає, Убогий – тільки вимагає (В. Гуртовенко). 9. Високе небо було чисте та ясне, там уже давно пощезали

зірки, лише місяць відсвічував блідо, і був він такий тонкий та прозорий, наче вирізаний із цигаркового паперу (А. Дімаров). 10. Гарно черкали вишину зорі, вони залишали над садами вогнисті сліди, що швидко зникали, – і відразу ж пропадали самі зірки: чи зачепившись між кострубаччям яблуць, чи пірнувши у тихі плеса (Є. Гуцало). 11. З тернового куща, недалеко стежки, летіла якась заспана пташка, вона ніби зраділа з такої ранньої зустрічі з Кирилом, бо не встигла розправити заляклі за ніч крила, як дзвінко, голосисто защебетала йому над головою: пі-і-і, пі-і-і, пі-і-і! (Г. Косинка). 12. Потім ми присіли під дубом, і раптом мені стало страшно, коли уявив, що якась лиха душа може піднести сірник, і весь цей музей піде з димом! (С. Пушик). 13. Коли на душі сумно, ти виходиш у поле, дивишся, як летять хмари, як співає жайворонок, тріпоче маленькими крильцями, злітаючи у синю далечінь, і серце відпочиває, і знову радієш життю (О. Іваненко). 14. Зневажить мову мамину – біда, Котра пустими зробить наші душі, І ми нащадкам зможем передать Лиш те, що корені калини сушить (М. Адаменко).

СКЛАДНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ

- 1** Схарактеризуйте ознаки періоду, простежте їхню реалізацію на прикладі наведених речень. Побудуйте структурні схеми речень-періодів.

І. 1. Відразу бути паном і слугою, Зректись себе і бути самим собою – Отак любить ніколи я не вмів. 2. Зганьбить майстер челядника не по правді; урве касієр робітникові кільканадцять центів з платні, нажене будовничий чоловіка з роботи без причини або за яке вразне слово – Бенедеві немовби хто ніж встромив в живе тіло (З тв. І. Франка). 3. Ні, сонний спокій зовсім нам не сниться, Ні, нас не вабить ніжна тишина – Прийдешне осяває наші лиця, неспокій творчий з вічністю єдна (В. Симоненко). 4. Хай я їду до Святої землі не надто здорова, не надто сильна духом і без жодних сподівань щось отримати, без віри в чудеса, і подорож буде нелегка, як усі подорожі взимку, – зате я побачу найріднішу мені істоту, якій везу чорний хліб і цукерки (Г. Пагутяк). 5. Можна, звичайно, прожити і без пісні, без поезії, вік можна було б вікувати наодинці з холодильником, але що б це було за життя! 6. Було, правда, в тонкій смаглявості його блілого обличчя, відтіненого борідкою, щось інтелігентне і навіть шляхетне, а в твердому темному погляді зблискувало і зовсім уже щось незвичайне, гаряче, майже маніакальне, – але все це навряд чи могло тут кого-небудь притягти, воно ще більше відлякувало (З тв. О. Гончара). 7. Преди-вен світ – стільки у ньому всіляких робіт, і кожну треба чесно робити – таке воно – жити... (Г. Тарасюк). 8. Я до тебе не йду напрямки, Я до тебе не йду навпрошки, Я шляхи обхідні не шукаю, Я до тебе не йду, – Я чекаю... (В. Гуртовенко). 9. Ще цвіло жилаве ведмеже вушко, хоч кілька жовтих округлих квіток, прибитих нічними приморозками, лежало біля кореня, ще синіла одинока квітка розпарованих братків, ще зеленіли оповиті мшистим синім оксамитом молоді пагінці, одначе осінь уже владно господарювала в лісах, і оголені куці

шипшини червоніли продовгуватими коралами (*М. Стельмах*). 10. Як кораблі, що не припливають, як квіти, що не розквітають, як губи, що не поцілують, як діти, що ніколи не виростуть, – ось чим ставала тепер молодість для Роксолани (*П. Загребельний*). 11. Позбутися страху, визволитися з примусу сліпого і пройти свою власну дорогу, слухаючи розуму й совісті своєї, – це найбільше завдання людини... (*Б. Лепкий*). 12. Але баба ж їх вимочувала, баба ж їх била праником, баба ж їх випікала на сонці, і вони чистішали, вицвітаючи в спеку, вони ставали радісніші, і здавалось, з натхненною білою усмішкою лежать у траві, припрошують пройти по собі бабину мрію, – і вже бабина мрія ступає по них босими ногами, шкода тільки, що полотна короткі, що обриваються в траві... (*Є. Гуцало*). 13. Коли на Діл присяде ніч, як птаха, Не вірте, що в селі моему сплять усі, – Не спить чорнява горлиця під дахом, Жде голуба, що десь на інший дах присів (*Т. Мельничук*).

II. 1. Вже літо латашів назолотило, І поставали на каштан свічки; Мій слід розвіють трави синім пилом, Погнуться вслід берези, мов стрічки, – І більш нічого (*Віра Вовк*). 2. З зерна простого хліб росте, Із мрій простих – орбіти дальні, Не все просте є геніальним, Та геніальне – все просте (*В. Кикоть*). 3. ...що хочете, То те і робіте: Чи голосно зневажайте, Чи нишком хваліте Мої думи, – однаково Не вернуться знову Літа мої молодії, Веселеє слово. Не вернеться... (*Т. Шевченко*). 4. На кухні посуд чистий, аж рипить, Підлога сяє, мов кришталь-богема, Борщу таріль весь маками горить, Чим це не твір, і чим це не поема (*В. Кикоть*). 5. Мистецтва, що пробувають в певній стадії спокою, що мають на меті остаточний наслідок художньої творчості, відбитий назавжди в закінченім образі, зафіксований на вічні часи в тій чи іншій естетичній формулі, як, наприклад, малярство і різьбярство, – і будуть мистецтва статичні, мистецтва буття (*М. Вороний*). 6. Любити всякого, почувати до кожного тепле, лагідне почуття, від усього мати тільки викликаюче благословення, ніколи не мати вщипливої, отруйної злості, ніколи не противитися злому, ніколи не задихатись од гніву, ніколи не зеленіти від ненависті, – та це ж надзвичайно гігієнічна штука, це ж зберігає організм краще за всякі патентовані препарати, це ж вічний, сонячний, цілющий курорт, санаторія, рай небесний на землі! (*В. Винниченко*). 7. Коли приходить старовинна шхуна, А в небі серпень

розкида зірки, Охриплу мову сивого Нептуна в його хатині чують моряки (*М. Рильський*). 8. Хай листя падає на груди і навіває вітер сні, – той знати осені не буде, Хто народився для весни (*В. Сосюра*). 9. Ні жайворонка в небі, ні чорногуза в траві, ящірки поснули в землі, цвіркунці позамерзли на смерть, і трави всі сухі, сонце не гріє, тільки високо над хмарами летять останні птахи в ірій, – осінь (*Ю. Яновський*). 10. Вся неозора океанська гладінь і фантастичні стовпища весняних хмар, пронизаних віялом променів, і літак – все залите урочистим рожевим сяйвом з багатьма найскладнішими миготливими відтінками (*О. Довженко*). 11. Є міста, в яких минуле – більше, значиміше, ніж нинішність; є міста, що лише ждуть свого майбутнього, перебуваючи, так би мовити, в зародку; Київ гармонійно поєднає в собі всі три виміри часу (*П. Загребельний*). 12. Чад, бензин, вібрації, галопи – птиці мертві падають з дерев (*Л. Костенко*). 13. Земля, що її з давніх-давен запосів український народ, була надзвичайно багатою, і вона стала народові нашому на щастя і на нещастя, – вона завше муляла очі ворогам нашим і вабила їх до себе (*І. Огієнко*).

2 Проаналізуйте наведені фрагменти. Визначте способи і засоби зв'язку речень. Схарактеризуйте композиційно-змістову структуру складного синтаксичного цілого.

1. Україна – нервовий вузол Європи. Ми – між Заходом і Сходом, Півднем і Північчю. Ми – в центрі перетину цивілізацій, тези Заходу – антитези Сходу. Ми – синтеза. Ми маємо змогу взяти все, що є найкращим у наших сусідів, наприклад, поєднати цінність і свободу індивіда з важливістю колективу-громади, збалансувати права особи й спільноти, поєднати демократію та ієрархію, збалансувати ставлення до матеріального й ідеального (*О. Кривдик*).

2. Примхи пам'яті незбагненні. Пам'ять примхливіша за жінку. Вона не визнає законів, здорового глузду, простої доцільності, ієрархія понять їй чужа, послідовність ворожа. Іноді може видаватися, ніби пам'ять слугує нам, та це тільки омана, бо насправді ми слугуємо пам'яті, ми тільки знаряддя для її дивовижних вправ і вибриків, ми її раби й жертви (*П. Загребельний*).

3. Тихої осінньої години, коли листя на деревах починає палахкотіти різнобарвним густим вогнем, є в садку і жовті спокійні фарби; і багряні, що пробуджують тривогу; і блакитні, які ніколи не засинають

і не дають заснути твоїй душі. Кожне дерево має свій настрій. Груші – коричневі та мідянисті – наче аж байдужі до всього. Вишні схожі на молодих жінок, до котрих уперше навідався смуток, але вони веселі й не скоро іще відцураються радощів. Сливи трохи супляться, немов звідали в цьому житті більше, ніж усі дерева. А яблуні... А яблуні по-всякому: та журиться безтурботно, та немов тішиться, але й не забуває про скору зиму; а та стоїть гідно і поважно, ні з ким не перемовляється, ні про що, здається, й не думає (*Є. Гуцало*).

4. Що це за дивні істоти! Самі без мислення, зате вгадують мислі твої. Безсловесні, а розуміють тебе з півслова, з півзвука чи навіть з погляду. За подихом твоїм, за запахом шкіри чують стрій твоєї душі, здогадуються про кожен твій крок. То не ми доглядаємо їх, вони стежать наше життя. Вірний пес відчуває люблячого хазяїна за десятки верст, не їсть і не спить, коли не їсться й не спиться тому. Я не раз підмічав, як мій пес позіхає, коли позіхаю я, і сміється, коли погідно мені на серці (*М. Дочинець*).

5. Старий ліhtar. І вітер. І озон. Збирався дощ. Ти грав мені Шопена. Лілові очі мружив горизонт (*О. Пахльовська*).

6. – Літературу треба шанувати, може, понад усе.

– Це ж чому?

– Як тобі сказати? – Твердохліб трохи подумав. – Хоча б тому, що вона беззахисна. Все дає нам, а вимагати від нас не може нічого. Але, незважаючи на свою беззахисність, вона виявляється найстійкішою. Скажімо, нині все у світі піддається спрощенню: будинки, в яких ми живемо; транспортні засоби, з допомогою яких пересуваємося; одяг, який носимо; ліhtarі, якими освітлюємо свої ночі. Література не підкорилася спрощенням – вона ускладнюється, багатшає, як і людський дух у його найвищих виявах (*П. Загребельний*).

7. Літо було врозповні. Буйно квітували полонинські трави. В запахуючому тремтливому повітрі пурхали барвисті метелики. А над усім тим раєм височіло синє-пресинє небо (*В. Гуртовенко*).

8. Дивно чути, їдучи в автобусі чи в супермодному єрусалимському трамваї, мову Біблії, куди вкраплені нові слова «фейсбук», «інтернет». Мова м'яка, ледь шелестить. Мертва мова воскресла – рідкісний випадок. Ніхто не наважиться тепер засмітити її, образити, принизити, засумніватися в її досконалості, як це робили й продовжують робити з моєю рідною мовою. За теперішніх обставин

наша мова поволі вмиратиме, як вмирала мова пруссів, наповнюючись чужомовними словами – байдуже якими, англійськими чи російськими. Таке було й з іншими мовами: краса не врятувала світ. Бо світ не бажав рятувати красу, що зникає (*Г. Пагутяк*).

3 Доведіть, що наведені цілісності можна вважати текстом. Аргументуйте свою думку.

1. Є слова,

що поволеньки скапують

із наливої соком мови.

А є й такі,

що наввипередки мчать

задерикуватими бурунцями

у нестримному потоці мови.

Ще бувають

слова-велети –

мовлені раз на тисячоліття,

вони бринять

недосяжними самоцвітами

на строкатім полотнищі мови (*Я. Шекера*).

2. В купальську ніч, коли дерева й квіти,

Мінливі води й скелі-моноліти,

Птахи і звірі, зорі з небесами

Єднаються в одну родину з нами, –

Хотів би я у молодість вернутись,

У папороть розквітлу обернутись,

Щоб ти її опівночі зірвала,

Щаслива стала і мене згадала (*М. Луків*).

3. А що то за коні в гаю на припоні: Довгасті, голчасті, зеленої масті, нікого не возять, лише солі просять? (*Народна творчість*).

4. Місто розташували настільки бездоганно, що ані валки з Британії до Персії, ані валки з Кореї до Португалії не могли його ominути. Дістатися з Москви до Риму, як і з Амстердама до Бомбея, можна було тільки через нього. При цьому не всі подорожні просто зупинялись у цій точці перетинів. Деякі зненацька вирішували залишитися в ній назавжди. Серед них, зрештою, не тільки купці, а й мандрівні

музиканти, проповідники, дезертири більшості армій, шпигуни, віщуни, вчені, вчителі, цілителі, втекли невольники і вільні втікачі. Одного разу я вже намагався скласти перелік їх усіх, але змушений був зупинитися, усвідомивши його нескінченність.

Коли в середині ХІХ століття австрійська верховна інженерія вибирала місце для головного залізничного вокзалу, то рішення далось їй без вагань. Головний вокзал було зведено на лінії Головного європейського вододілу, що означало висоту у 316 метрів над рівнем обидвох тутешніх морів. Хоч у слові «водо-діл» другий корінь має вказувати на ділення й поділи, я волів би ще раз піти від протилежного. Вододіл, ця геологічна складка на земній поверхні, може уявлятися не тільки рубцем, але і швом. Тим, що зшиває, стягує до купи, з'єднує.

Тому Львів (про це я вже писав) є спільним зусиллям як Заходу, так і Сходу (Ю. Андрухович).

5. ДІД І ОНУК

– Діду, а Ви були колись малим? – питає онук.

– Був, дитино, був.

– Оце, мабуть, сміялися тоді з Вашої лисини і бороди... (Народна творчість)

4 З-поміж наведених визначте парцельовані конструкції. З якою метою використано прийом парцеляції?

І. 1. Енциклопедії прагнуть фундаментальності. Кожна спроба описати світ через тлумачення понять є максималізмом і межує з безнадійністю (Ю. Андрухович). 2. Але я все-таки вирішив трохи зачекати. Хоча б пристойної погоди. Коли буде накрапати дощ (С. Степа). 3. Що ж... Мама, як мама. Пливе собі за течією: зварити, попраць нашвидку, і стати смиренно – землею, щоб легше ступалось синку. 4. І для щастя не треба ні підстав, ні умов. Воно просто приходить, і все. 5. Художник малював картини. Та щось виходило не те. 6. Надвечір сонце трішки іронічне. Всміхається. А очі вже сумні. 7. Благослови уміння не упасти. І жий. І дзвінко плакати од щастя (З тв. І. Жиленко). 8. Пропав лише на один день [пес], проте за цей день де тільки вибігав хлопчик, шукаючи. Вірніше, не вибігав, а вилітав, озиваючись тужливо кличним голосом, яким ото озивається чайка перед бурею (Є. Гуцало). 9. Він має повернутися. В хатину, де на порозі – сивий чоловік. 10. ...Мій присмерковий полонинський

дим. Кого він в піднебессі не вколише! (З тв. В. Герасим'юка). 11. Йшли дощі. Холодні, осінні, як у Коцюбинського (В. Гуртовенко). 12. Голос його був м'який і тихий. Та й увесь він був якийсь аж надто сором'язливий і несміливий (Ю. Винничук). 13. Закриваються засувні двері і западає коротка тиша. Коротка, а зате густіша за глей. 14. Подеколи ми мовчали, довго, начеб дошукуючи слівце, свіжіше. Веселіше (З тв. Р. Бабовала).

II. 1. Згадала все, кожнісіньку дрібничку. І хату нашу, і оту криничку... (Л. Костенко). 2. Ідеться про різні черевики. Ті, що в Арабії називають капцями, в Римі – сандалями, на Гуцульщині – постолами, на Бойківщині – ходаками, на Поліссі – личаками, в багатого – чобітьми, в бідного – шкарбанами і так далі. 3. Зосталось каміння без тіні й легенди про барви. А кактуси – кістяками На перехресті пустинь (З тв. Віри Вовк). 4. Насправді, він не любив свят. Себто зараз не любив свят – вони нагадували йому минуле, в якому була Інга (В. Гуртовенко). 5. Цей день якось уже надзвичайно швидко добіг кінця, і темно-синє, пропахле цвітом акації, надвечір'я влилося у жили вулиць та провулків, спохмурюючи і обезлюднюючи їх. Люди немов тікали від нього, ховаючись у свої будинки, і засвічували світло, аби позбутися тієї вечорової сині, відігнати її від себе (Ю. Винничук). 6. Падає тиша. Густа. Надворі далі дощ. Сірий (Р. Бабовал). 7. Відпустиш птицю, вона вернеться й буде тобі співати. А запхаєш надовго в кліть – змиршавіє і здохне (М. Дочинець). 8. Я повертаюсь. Тепер назавжди. До вас під стріху і тихі верби (І. Калинець). 9. Тигри. Страшне божество, смугасте шкірою, а ще смугастіше репутацією (І. Багрняний). 10. Красиво горці сивіють. Як гори (Л. Костенко). 11. Світ належить точній базгранині. Цифрі. Фарбі. Силі в шумовинні (І. Драч). 12. Я хочу жити в чужому домі. Бо мій мене вже не прийма (І. Жиленко). 13. Нині вже видано чимало книг про походження українців. Та й досі суперечки не вщухають... (Г. Лозко). 14. Давно людина мріяла про крила. Віки. Тисячоліття (Л. Дмитерко).

5 Перетворіть речення на граматично членовані конструкції, якщо це можливо. Чи впливає така трансформація на їхню семантико-прагматичну функцію?

I. 1. Зненацька їх розбудив галас на вулиці (Ю. Винничук). 2. За їхньою грою із цікавістю спостерігав якийсь пан із ясними блакитними

очима (П. Яценко). 3. Він повернувся до Петербурга, а згодом до Києва (В. Даниленко). 4. Таку хату неможливо зрушити з місця, хіба розламати на тріски (Г. Пагутяк). 5. Сидиш одна у білій вежі до наших покликів німа (І. Калинець). 6. Відразу після Нового року почали показувати французький серіал «Графиня де Монсоро» (Т. Прохасько). 7. Літак пробивсь нарешті крізь сніги (В. Антонович). 8. Верби гоїдались над ставом і тихо дзвонили в повітрі (О. Влизько). 9. Я просто справді люблю літературу, а публічна робота – найкращий спосіб перемогти себе і свої комплекси (Р. Черковський). 10. І приймали гори лише тих, хто був сильний та гордий, вільний та незламний (Г. Бердник). 11. Серед моєї колекції ікон є одна невеличка, досить непримітна, на якій зображений святий великомученик Пантелеймон (О. Жовна). 12. Господар, він же бармен кав'ярні на окраїні міста, пропонує нам завиванець, каву з коріандром або кмином (Л. Пономаренко). 13. Рух транспорту, тінь над будинком, колір дахів, зблиск сонця на трамвайних рейках – чи не служить це все орієнтиром для визначення часу? (Н. Бічуя). 14. Давай щось приготуємо, або хоча б вип'ємо чаю (Є. Кононенко).

ІІ. 1. А сонце підбилося уже високо, щедро сипле тепло, і роса щезає з листя, і лісова прохолода припадає до землі, і ліс починає гаряче дихати, і пахне живицею (Я. Гоян). 2. Є всьому міра і межа (Л. Дмитерко). 3. Змахнувши крилами, у вирій парк відлине, Омитий і оплаканий дощем. 4. А літо пахне димами І дивом небес пречистих. 5. У ночі є свій оберіг – Червонобокий стиглий місяць, Що, зачепившись за ялицю, Схиляє небо нам до ніг (З тв. Н. Позняк). 6. Матронку в селі називають Михайловим чудом (М. Матіос). 7. Якусь мить я стояв з трубкою в руках (Ю. Мушкетик). 8. Що більший самолюб і фарисей, То більше прагне шани від людей (Д. Павличко). 9. Без історії пам'ять стає лабіринтом жаху, з якого людині немає виходу (О. Пахльовська). 10. Цвіт рожевий, весело танцюючи, Падає з п'яніючих дерев (І. Павлюк). 11. Мабуть, якби народився в Сахарі, То полюбив би степи піщані (В. Симоненко). 12. При Чумацькім Шляху стояв похилий Віз (Борис Тен). 13. Ніхто не приєднався до них, та навіть наметовому містечку в Донецьку ніхто особливо не допомагав («Тиждень»). 14. Тричі свіча догоріла – та не розвіяла тьми (В. Рижмарук).

6 Визначте способи передавання чужого мовлення у наведених реченнях, схарактеризуйте формально-граматичну будову кожного різновиду речень.

І. 1. «Хочеш перемогти ворога – виховай його дітей», – каже східна мудрість (О. Кривдик). 2. Колись мені у школі запам'яталось, як учителька фізики звернула нашу увагу на категоричність часу: «Час ні з ким у блаат не входить». 3. Тоді був початок червня, і погода цілком успішно вписувалася в метеорологічне окреслення «перемінна хмарність з проясненнями, місцями короткочасні опади» (З тв. Ю. Андруховича). 4. Спочатку про трудову повинність (згадала, каже Пам'ять, працювати ви почали лише навесні; неправда, заперечую, восени, подумай краще) (С. Степа). 5. Вона механічно кидала вічне «ах, вибачай» та спокійно приймала з рук чоловіка одіжку (М. Коцюбинський). 6. Ляжу в траву лугову, землю відчую живлящу, очі від щастя заплющу, видихну тихе: «Живу...» (А. Кичинський). 7. – Нам час їхати, – сказала Ольвія, встаючи (В. Чемерис). 8. Котрийсь із газдів каже: «Якось воно буде» (Б. Лепкий). 9. Давно в минулім дні твоєї слави, і плаче дзвонів стоголоса мідь, що вже не вернеться щаслива мить твого буяння, цвіту і держави (М. Зеров). 10. Дивлюся і думаю: всяким вас бачив, Буваєте ви і веселі, і злі, Та тільки ніхто ще не чув на селі, Що ви над жорстокою долею плачете (М. Луків). 11. Коли село хилилося до сну, Вони удвох виходили на луки, І журавель розповідав малому Про Африку, про Ніл і піраміди, Що вельми схожі на стоги тутешні, Про модно розфарбованих папуг, Які по-людськи вміють говорити (Б. Олійник). 12. Нарікав, що не має доброго сусідства, що нема з ким починати якої-будь роботи, що, одним словом, життя склалося не так, як ждалося (Б. Лепкий). 13. Крізь біль віків, криваву тишу й грози Кажу за себе з думкою про всіх, Прости (В. Кикоть). 14. Він знову повернувся пам'яттю у вчора, коли щось підказало йому: в лісі нещастя (О. Шарварок).

ІІ. 1. Кажуть, з мрії усе починається (О. Петренко). 2. Під'їдьте заберіть свої папери (В. Даниленко). 3. Скількох не стало, а проте я хризантемам шлю подяку (І. Калинець). 4. Але де ти дінешся од цього юрмовиська, стій та й стій... (В. Медвідь). 5. Прошу його залишитися бодай на півгодини (А. Дністровий). 6. – Що вас привело до мене в таку пізню пору? (В. Малик). 7. У Східної Людини була «спокуса пороженчі» – чим більше простору, тим краще, – охопити,

підім'яти під себе, промчатися на коні... (О. Пахльовська). 8. Молодий чоловік намагається заспокоїти дружину (О. Жовна). 9. «У нас дощі!» – буденно повідомив мій чоловік (І. Жиленко). 10. Він довго міркував, що б мені порадити, ніби в такому випадку будь-яка порада могла б допомогти, – а все ж, а все ж, придумай, Льорде, якийсь талісман (Р. Іваничук). 11. Ну, ті сказали, що Маруся – відьма, що у Полтаві гіршої нема, що всі це знають, і по ній це видно, і що вона ж співала і сама... (Л. Костенко). 12. – Мовчи, а то виженуть тебе з церкви! – сердиться Одарка Миколаївна (О. Ткачук). 13. Сестра, утерши сльозу за Ганнусею, сказала: неси, та мерщій, воно ж там, бідне, голодне, а чоловік її якось так похитав головою, зам'явся... (В. Шкляр). 14. Я закричала водію: «Зупиніться!» (О. Захарченко).

7 Перетворіть конструкції з прямою мовою на конструкції з непрямою мовою і навпаки. Чи впливає така трансформація на лексичний склад конструкції?

І. 1. Хто каже, згубить нас вогонь, хто каже – лід (В. Кикоть). 2. – Хіба можна, панове, так хвилюватися без жодних на це підстав! – мовить, затинаючись, Камінобродський-старший (О. Сливинський). 3. Вони попрощалися неподалік зеленого будинку (О. Жовна). 4. Вдова наказала дівчинці піднятися до флігеля та вмитися з дороги (Л. Пономаренко). 5. «У нас дощі!» – буденно повідомив мій чоловік (І. Жиленко). 6. Князь просив Софію заспівати що-небудь (Леся Українка). 7. Потім, нараз відчувши, що розмова його стомила і він починає повторюватися, князь наказав покликати Варвару (В. Дарда). 8. Коли, постукавши в двері, на мій вигук: «Можна!», увійшов до хати незнайомий мені військовий з широкою посмішкою на лиці, в темній шкурятяній куртці, в високих блискуче начищених чоботях, затягнених вище колін ремінцями, – я не пізнав, хто це (В. Домонтович). 9. Від великого до смішного, Кажуть, всього один лиш крок (В. Кикоть). 10. Пані Стефа втирає сльози, Євген уже не жартує, він обнімає господиню, втішаючи її: «Не плачте, добродійко, ми ще колись приїдемо...» (Р. Іваничук). 11. Авторизованими, на думку А. М. Агафонові, є конструкції, в яких поєднується повідомлення про предикативну ознаку та характер сприйняття її суб'єктом, тобто речення, семантично ускладнене авторизацією, передбачає наявність автора

(суб'єкта) (*В. Шинкарук*). 12. Лінгвістичне дослідження, незалежно від історичного періоду та рівня розвитку мовознавчої науки, ґрунтується на мовному матеріалі – тексті: «Основний наш об'єкт – це тексти, – наголошує В. Плунгян, аналізуючи текст через призму корпусу, – жодним іншим чином вивчити мову ми не можемо» (*О. Демська*). 13. – Піду, піду, – зрадів Юрко, зачувши про деруни (*В. Дрозд*).

II. 1. – Ви ж навіть не розповіли нам до кінця своєї казки! – вигукнула пані Павучиха (*В. Шевчук*). 2. Він тільки слухав, радіючи, гарячу оповідь Андрієву, слухав про те, як Андрій казав, що навчить Ориску читати, що неодмінно зробить так, щоб і вона знала все те, що він знає, щоб вона побачила, що світ держиться душею людською (*Б. Грінченко*). 3. – Ух ти, розбійник! – розсердився Захарко. – Так тобі смішно, усе тобі смішно, ось я тобі зараз!.. (*О. Довженко*). 4. Скажу, що я інший, ніж думає він, директор (*В. Дрозд*). 5. Багато хто з нас часто говорить, що все те, чого він набув протягом життя, він одержав завдяки книжкам (*Г. Тютюнник*). 6. На прощання боярин поцікавився, як дівчину звати (*Ю. Винничук*). 7. – Люди обов'язково повторюють помилки своїх попередників, інакше б вони не були людьми, – сказав Куриленко, одгукуючись на якусь свою думку (*Ю. Мушкетик*). 8. Коли ж бабуса пообіцяла, що кішку завжди можна буде віддати їй у село, Сніжана, забігши на мить, вигукнула: «Яке диво!» (*М. Павленко*). 9. Чи то про нього десь довідалися, чи про нюхали, чи так злякалися – не минуло й місяця, як його покликали до кадрів і повідомили, що переводять на нове місце (*П. Загребельний*). 10. – Зупинись, жінко, – сказав тихо і владно (*Р. Іванчук*). 11. – Привіт! – несподівано радісно сказав Тім. – Ти що тут робиш? (*Н. Бічуя*). 12. – Даруйте! – звернувся Корвин до неї (*В. Домонтович*). 13. «То скільки ви хочете за лінів, пані?» – терпляче запитує я (*С. Андрухович*).

СХЕМИ АНАЛІЗУ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Схема аналізу словосполучення

1. Виписати словосполучення.
2. Поставити в початковій формі.
3. За кількісно-структурним принципом: просте чи складне (якщо складне, то вичленувати прості словосполучення).
4. За належністю до лексико-синтаксичної групи: лексичне, фразеологічне, синтаксичне.
5. За лексико-граматичним принципом (за морфологічним вираженням):
 - а) головного (основного, стрижневого) компонента: субстантивне, ад'єктивне, прономінативне, вербальне, адвербіальне, категорійностанове;
 - б) головного та залежного компонентів: субстантивно-субстантивне, -ад'єктивне, -нумеральне, -прономінативне, -інфінітивне, -адвербіальне; вербально-субстантивне, -інфінітивне, -адвербіальне тощо.
6. Записати структурну схему (символічний запис).
7. За типом семантико-синтаксичних відношень між поєднуваними компонентами: асинкретичне – суб'єктне, об'єктне, атрибутивне, апозитивне, адвербіальне; синкретичне – об'єктно-адвербіальне, атрибутивно-об'єктне, атрибутивно-адвербіальне.
8. За типом синтаксичного підрядного зв'язку:
 - а) керування – 1) сильне / напівсильне (напівслабке) / слабке; 2) опосередковане / неопосередковане; 3) варіативне / неваріативне (за здатністю керувати однією чи кількома формами);
 - б) узгодження – 1) формально-граматичне; 2) граматично-змістове; 3) асоціативно-граматичне;
 - в) кореляція;
 - г) прилягання: власне-прилягання / відмінкове прилягання.

9. За способом вираження граматичного значення: за допомогою – флексії, порядку компонентів, прийменника, прийменника і флексії, наголосу, за змістом.

Схема аналізу простого речення

1. Записати речення.
2. Визначити предикативний центр і другорядні члени речення.
3. За метою висловлювання: розповідне, питальне чи спонукальне.
4. За емоційно-експресивним забарвленням: окличне чи неокличне.
5. За характером вираження відношення до дійсності: стверджувальне, заперечне чи стверджувально-заперечне.
6. За членованістю: членоване чи нечленоване.
7. За способом вираження предикативності: односкладне чи двоскладне (якщо односкладне, то: особове (означено-, неозначено- чи узагальнено-особове); безособове; інфінітивне; генітивне; номінативне; вокативне).
8. За поширеністю: поширене чи непоширене (якщо поширене, то якими компонентами: прислівними поширювачами (другорядними членами) чи приреченневими (детермінантами)).
9. За наявністю / відсутністю потрібних членів для розкриття його змісту: повне, неповне (контекстуальне, ситуативне, еліптичне; парцельоване, приєднувальна конструкція).
10. За ускладнювальними компонентами: ускладнене чи неускладнене (якщо ускладнене, то якими компонентами: однорідними членами речення; відокремленими другорядними членами речення; вставними чи вставленими компонентами, звертаннями; уточнювальними членами).
11. Назвати предикативну основу, вказати прислівні та детермінантні поширювачі.
12. Схарактеризувати головні члени:
 - а) підмет – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), складений; 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо присудка (препозиційний/ постпозиційний);
 - б) присудок – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), подвійний (дулексив), складений (дієслівний чи іменний), складний (три- чи багатокомпонентний); 2) за морфологічним

- вираженням; 3) за місцем розташування щодо підмета (препозиційний / постпозиційний); 4) за типом синтаксичного зв'язку з підметом (координація, співв'яз (співположення), тяжіння);
- в) головний член односкладного речення – 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), складений); 2) за морфологічним вираженням.
13. Схарактеризувати прислівні та детермінантні другорядні члени:
- а) додаток – 1) за структурою (простий чи складений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо головного компонента (препозиційний / постпозиційний); 4) за формою підрядного зв'язку; 5) прямий чи непряий;
- б) означення – 1) за поширеністю (поширене чи непоширене); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозиційне / постпозиційне); 4) за формою підрядного зв'язку; 5) за узгодженістю / неузгодженістю з головним компонентом (узгоджене чи неузгоджене);
- в) прикладка – 1) за поширеністю (поширена чи непоширена); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозиційна / постпозиційна); 4) за формою підрядного зв'язку;
- г) обставина – 1) за поширеністю (поширена чи непоширена); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента (препозиційна / постпозиційна); 4) за формою підрядного зв'язку; 5) за значенням;
- г) детермінант – 1) за поширеністю (поширений чи непоширений); 2) за морфологічним вираженням; 3) за місцем розташування у реченні; 4) за типом синтаксичного зв'язку; 5) за значенням.

Якщо просте речення ускладненого типу, то ускладнювальні компоненти аналізують за такою схемою:

- а) однорідні члени – 1) вказати кількість рядів, схарактеризувати їх за відкритістю / закритістю; 2) встановити синтаксичну функцію однорідних членів; 3) за структурою; 4) за морфологічним вираженням; 5) за поширеністю; 6) за місцем розташування

- щодо означуваного компонента (назвати його; якщо це узагальнювальний елемент, то вказати, яке поняття означає (широке родове, найближче родове, ціле стосовно до його складників)); 7) за типом синтаксичного зв'язку з означуваним компонентом і між собою; 8) за семантико-синтаксичними відношеннями між членами ряду;
- б) відокремлені члени – 1) за поширеністю; 2) за місцем розташування щодо головного компонента (препозиційний / постпозиційний); 3) за морфологічним вираженням; 4) за типом синтаксичного зв'язку з опорним компонентом; 5) назвати умови і засоби відокремлення;
- в) уточнювальні члени – 1) за поширеністю; 2) за місцем розташування у реченні (назвати і вказати, яке поняття він конкретизує); 3) за морфологічним вираженням; 4) за типом синтаксичного зв'язку з опорним компонентом;
- г) вставні і вставлені компоненти – 1) за структурою (за обсягом); 2) за значенням; 3) за способом введення в основне речення (сполучниковий чи безсполучниковий); 4) за місцем розташування в реченні; 5) за типом синтаксичного зв'язку;
- г) звертання – 1) за структурою; 2) за емоційним забарвленням; 3) за способом вираження; 4) за поширеністю; 5) за місцем розташування у реченні; 6) за типом синтаксичного зв'язку.

Схема аналізу складного речення

- I. Записати речення.
- II. Визначити предикативні центри і другорядні члени речення.
- III. За метою висловлення (розповідне / питальне / спонукальне).
- IV. За емоційно-експресивним забарвленням (окличне / неокличне).
- V. За характером відношення до дійсності (стверджувальне / заперечне / стверджувально-заперечне).
- VI. Установити тип речення за наявністю / відсутністю сполучникових засобів (сполучникове / безсполучникове).
- VII. Якщо речення сполучникове, то вказати його тип – складносурядне чи складнопідрядне.

VIII. Послідовність аналізу **складносурядних речень**:

1. Указати кількість предикативних частин (виокремити кожную з них і назвати).
2. Установити вид семантико-синтаксичних відношень між частинами.
3. Описати засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами (інтонація, сполучники, спільні другорядні члени речення, видо-часові, способові форми дієслів-присудків чи головних членів, порядок предикативних частин, паралелізм синтаксичної структури, неповнота однієї з предикативних частин, лексичні засоби тощо).
4. Визначити порядок частин (гнучка / негнучка структура).
5. Проаналізувати кожную предикативну частину за схемою аналізу простого речення.
6. Схарактеризувати пунктуацію.

IX. Послідовність аналізу **речень із підрядним типом зв'язку**:

1. Указати кількість предикативних частин (двокомпонентне / багатокомпонентне) (виокремити кожную з них і назвати, кваліфікуючи їх за значущістю: головна / підрядна).
2. Визначити тип підрядного синтаксичного зв'язку між частинами (прислівний, прислівно-кореляційний, детермінантний, детермінантно-кореляційний).
3. Описати позицію підрядної частини щодо головної (якого компонента стосується підрядна частина: члена речення чи предикативного центру загалом, і визначити на основі цього тип структурної взаємодії – розчленованої / нерозчленованої структури).
4. Установити, на яке запитання відповідає підрядна частина.
5. Визначити вид семантико-синтаксичних відношень між частинами.
6. Описати засоби поєднання підрядної з головною частиною (інтонація, сполучники підрядності, сполучні слова, дейктичні компоненти-реляти, видо-часові, способові форми дієслів-присудків чи головних членів, порядок предикативних частин, паралелізм синтаксичної структури, неповнота предикативних частин, лексичні засоби тощо).
7. Установити позицію підрядної частини щодо головної.

8. Проаналізувати кожну предикативну частину за схемою простого речення.
 9. Схарактеризувати пунктуацію.
- X. **Послідовність аналізу речень із сурядністю та підрядністю:**
1. Указати кількість предикативних частин (виокремити кожну з них і назвати).
 2. Описати засоби поєднання частин (інтонація, сполучники підрядності, сполучні слова, дейктичні компоненти-реляти, видо-часові, способові форми дієслів-присудків чи головних членів, порядок предикативних частин, паралелізм синтаксичної структури, неповнота предикативних частин, лексичні засоби тощо).
 3. Визначити семантико-синтаксичні відношення між сурядними частинами.
 4. Схарактеризувати підрядні частини і встановити засоби їхнього зв'язку з головною.
 5. Місце підрядної частини в складнопідрядному реченні.
 6. Аналіз кожної частини за схемою простого речення.
 7. Пунктуація.
- XI. **Послідовність аналізу речень із безсполучниковим типом зв'язку:**
1. Виокремити кожну предикативну частину.
 2. Кваліфікувати зв'язок між частинами та встановити семантико-синтаксичні відношення між ними (однотипні / різнотипні).
 3. Схарактеризувати засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами безсполучникового речення (інтонація, видо-часові, способові форми дієслів-присудків чи головних членів, порядок предикативних частин, паралелізм синтаксичної структури, неповнота предикативних частин, лексичні засоби тощо).
 4. Проаналізувати кожну частину за схемою аналізу простого речення.
 5. Схарактеризувати пунктуацію.
- XII. **Послідовність аналізу речень зі сполучниковим / безсполучниковим зв'язком:**
1. Указати кількість предикативних частин (виокремити кожну з них і назвати).

2. Частини речення, поєднані сурядним зв'язком, проаналізувати за схемою аналізу складносурядного речення: а) семантико-синтаксичні відношення між частинами; б) засоби вираження змістових і синтаксичних зв'язків між частинами; в) порядок частин (вільний / фіксований); г) аналіз кожної частини за схемою простого речення.
3. Частини, поєднані підрядним зв'язком, аналізують за схемою аналізу складнопідрядного речення: а) тип підрядного зв'язку частин; б) позиція підрядної частини щодо головної; в) на яке запитання відповідає; г) вид підрядної частини; г) засоби поєднання підрядної частини з головною; д) місце підрядної частини щодо головної; е) аналіз кожної частини (головної та підрядної) за схемою простого речення.
4. Частини, поєднані безсполучниковим типом зв'язку, розглядають за схемою аналізу безсполучникового речення: а) змістові відношення між частинами; б) засоби вираження семантико-синтаксичних відношень і зв'язків між частинами; в) аналіз кожної частини за схемою аналізу простого речення.
5. Пунктуація.

Схема аналізу періоду

1. Записати речення.
2. Визначити предикативний центр (предикативні центри) і другорядні члени речення.
3. За метою висловлювання: розповідне, питальне чи спонукальне.
4. За емоційно-експресивним забарвленням: окличне чи неокличне.
5. За характером відношення до дійсності: стверджувальне, заперечне чи стверджувально-заперечне.
6. Виокремити частини періоду (засновок і висновок).
7. Указати, яку синтаксичну конструкцію становить період?
 - 7.1. Складнопідрядне речення.
 - 7.2. Складносурядне речення.
 - 7.3. Безсполучникове складне речення.
 - 7.4. Просте речення ускладненого типу.
 - 7.5. Складне багатокomпонентне речення з різними типами зв'язку.

- 634113
8. Визначити, якими синтаксичними конструкціями є компоненти засновку:
 - 8.1. Багатокомпонентне складнопідрядне речення з:
 - 8.1.1. Послідовною підрядністю.
 - 8.1.2. Неоднорідною супідрядністю.
 - 8.1.3. Однорідною супідрядністю
 - 8.1.4. Комбінованою підрядністю.
 - 8.2. Багатокомпонентне складносурядне речення.
 - 8.3. Багатокомпонентне речення з недиференційованим зв'язком.
 - 8.4. Багатокомпонентне речення з різними типами зв'язку.
 - 8.5. Просте речення, ускладнене рядами однорідних членів.
 9. Установити, за схемою якої синтаксичної конструкції побудовано висновкову частину?
 - 9.1. Простого речення.
 - 9.2. Складносурядного речення.
 - 9.3. Складнопідрядного речення.
 - 9.4. Безсполучникового речення.
 - 9.5. Багатокомпонентного речення з різними типами зв'язку.
 10. Схарактеризувати тип синтаксичного зв'язку між компонентами періоду.
 11. Описати засоби поєднання компонентів періоду.
 12. Схарактеризувати пунктуацію.

Олена Петрівна Кадочнікова

СИНТАКСИС
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Збірник вправ і завдань

Редактор *Олена Пазюк*
Комп'ютерна верстка *Наталії Єрмак*

Підписано до друку 26.03.2017. Формат 60×84¹/₁₆.
Гарнітура «Warnock Pro». Папір офсетний № 1. Друк офсетний.
Умов.-друк. арк. 9,15. Наклад 100 прим. Зам. № 334-28

Адреса редакційно-видавничого відділу НаУКМА:
вул. Г. Сковороди, 2, м. Київ, 04655,
тел.: (044) 463-66-68

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів книжкової продукції
серія ДК № 3631 від 23.11.2009

Надруковано у ТОВ «ГЛІФ МЕДІА».
м. Київ, вул. Полупанова, 21,
тел./факс: (044) 221-71-75,
свідоцтво про реєстрацію
від 24.01.2014, № 10691020000031465

Кадочнікова О. П.

K136

**Синтаксис сучасної української літературної мови : збірник
вправ і завдань. – К. : НаУКМА, 2017. – 155 с.**

ISBN 978-966-2410-81-5

У посібнику подано систему вправ і завдань з синтаксису сучасної української літературної мови. Дібраний матеріал допоможе поглибити знання студентів про синтаксичний лад української мови, виявити його самобутність, практично оволодіти синтаксичними нормами української літературної мови.

Для студентів вищих навчальних закладів, викладачів, учителів та учнів шкіл із поглибленим вивченням української мови.

УДК 811.161.2'367(075.8)
ББК 81.2-2УКР